

קובץ הלכות הנצרכות לציבור בבית הכנסת

מלוקט מהספר שו"ע המקוצר

למרן פוסק עדת תימן

הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

מפתח הסימנים

1	סימן יב' הלכות הזמירות
4	סימן יג' הלכות קדיש וברכו וצירוף עשרה
8	סימן יח' הלכות חזרת הש"צ
11	סימן כ' הלכות נשיאת כפים
16	סימן כב' הלכות קריאת ספר תורה
24	סימן כג' הלכות ספר תורה שנמצא בו טעות
27	סימן כה' הלכות קדישים וקדיש יתום
30	סימן כו' הלכות קדושת בית הכנסת
31	סימן נח' הלכות תפילות שבת
36	סימן ס' הלכות קריאת התורה בשבת
43	סימן עח' הלכות ראש חודש והלל
45	סימן עט' הלכות ברכת הלבנה
47	סימן צב' הלכות ספירת העומר
49	סימן צג' הלכות חג השבועות
50	סימן קט' הלכות חודש אלול וערב ראש השנה
54	סימן קי' הלכות ראש השנה
59	סימן קיד' הלכות תפילות יום כיפור
62	סימן קיח' הלכות הנענועים וההקפות בלולב
65	סימן קיט' הלכות הושענא רבה ושמחת תורה
69	סימן קכ' הלכות התפילות וקריאת התורה בחנוכה
71	סימן קכא' הלכות ארבע פרשיות
72	סימן קכב' הלכות תענית אסתר ומקרא מגילה
78	סימן קסה' הלכות כתיבת ספר תורה

תועלת החוברת

שיהיה לרב או לגבאי, ההלכות הנצרכות בבית הכנסת בקלות ובמהירות בלי לדפדף בספרים. וכן למסור שיעור לציבור למען ידעו כולם את ההלכות הנצרכות בבית ה'.

סימן י"ב - הלכות הזמירות

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק א'

(האותיות האלו {א} מסמנות להערות שנמצאות בספר שלחן ערוך המקוצר)

[א] ברוך שאמר, היא ברכה שלפני פסוקי דזמרה, הנקראים זמירות. וישתבח, היא ברכה שלאחריהם {א}. ולא יאמר ישתבח, אלא אם כן אמר ברוך שאמר ומקצת זמירות {ב}. ומנהג הבלדי (וגם מקצת השאמי) להקדים לברוך שאמר, שבח המהולל לעולם וכו' כדי לעורר הלבבות ולהלהיבם לירוא מלפני מלך הכבוד. וכן מקדימים לישתבח, פסוקי רפאני י"י וארפא וגו' המדברים בענייני הגאולה {ג}. וכל זה אומר חזן בית הכנסת (או הגדול שבציבור) בקול רם {ד}, כשהוא עומד במקומו (מה שאין כן שליח ציבור שעומד לפני התיבה כדלקמן סימן י"ג סעיף א') {ה}. והמדקדקים אומרים עמו בלחש {ו}, אלא שמקדימים בסוף הברכה לפניו לכל הפחות שלוש תיבות כדי שיוכלו לענות אמן אחריו (עיי' לעיל סימן ו' סעיף י"ד). ובעת אמירת המהולל וברוך שאמר, גם כל הקהל עומדים עמו, אבל ברפאני ובישתבח נשארים הם לישב {ז}. ומנהג השאמי לאחוז בידיהם שתי הציציות שלפניהם בזמן אמירת ברוך שאמר, ובתשלום הברכה מנשקים אותם ומניחים {ח}:

[ב] ויושבים ואומרים כל הקהל כאחד בקול רם {ט}, מזמור לתודה וגו' {י} יהי כבוד וגו' וכל פסוקי דזמרה. וצריך לאמרם בנחת ובנעימה, ולא במרוצה. ואף על פי שאין נוהגין לאמרם בטעמיהם אלא כפי הבנת העניין, מ"מ צריך לדקדק בכל התיבות כמו בספירת מעות, ולכוון פירוש המלות {יא}. וכל שכן בפסוק פותח את ידיך וגו' שצריך לאמרם בכונה גדולה, וגם יתפלל במחשבתו על מזונותיו ועל מזונות כל ישראל. ומי שלא כיוון בו כלל, אפילו בדיעבד צריך לחזור ולומר פסוק זה בכוונה {יב}. וטוב לכוון אז גם כן בראשי תיבות של פותח את ירך שהוא פא"י, וסופי תיבות חת"ך, שהוא שם קדוש של פרנסה {יג}. והפסוק האחרון של פסוקי דזמרה שהוא כל הנשמה תהלל יה הללויה, נוהגים בשאמי לכפלו, וכן יש שינוי בין השאמי לבלדי בפסוקים שאומרים אחר-כך, כאשר נמצא בסידורים. ואומרים אחר זה ויברך דוד וגו' כנגינת נביאים וכתובים, כיון שהם פסוקים בספר דברי-הימים. ובשאמי מוסיפים לומר פסוקי אתה הוא י"י לבדך וגו' עד כמו אבן במים עזים. [ויש מהשאמי שנוהגים לומר ויברך וגו' בעמידה, עד אתה הוא י"י האלהים]. ואחר-כך אומרים ויושע ושירת הים, ואין נוהגים לעמוד אז (זולת בעת צרה רחמנא לישיבן, כדלקמן סימן ק"ב סעיף י"ג), ומתחילים בנגינת השירה מן ויושע עד הלכו ביבשה בתוך הים, וממשיכים ותקח מרים וגו' עד כי אני י"י רופאך, בנגינה פשוטה כשאר פסוקים של תורה [ובשאמי כופלים פסוק י"י ימלוך, ומתרגמין אותו, ואינם אומרים פסוקי ותקח

מרים] {יד}. ועומד חזן-בית-הכנסת לומר רפאני וישתבח כדלעיל, וכשמסיים יושב {טו}.
ועומד שליח-ציבור ואומר קדיש והיוצר כדלקמן ריש סימן י"ג:

[ג] בשבת אין אומרים מזמור לתודה, ותמורתו אומרים מזמור שיר ליום השבת. אבל בימים טובים אומרים אותו בבלדי, ואפילו בפסח. ובשאמי אין אומרים אותו גם ביום טוב, אלא מדלגין אז פסוק מזמור שיר ליום השבת, ומתחילים מן טוב להודות ליי"י וגו'. אבל ביום טוב של ראש השנה אומרים אותו גם רבים מן השאמי, וכן ביום הכפורים, מפני האמור בו "הריעו" ליי"י כל הארץ, ופותחים תחילה טוב להודות וגו'. ובבלדי מוסיפים לומר ביום הכפורים לפני מזמור לתודה, את מזמור שיר ליום השבת גם כשחל בחול, מפני שיום הכפורים נקרא שַׁבַּת שבתון {טז}:

[ד] פסוק והוא רחום, מנהג הבלדי לאמרו תמיד בכל יום. זולת בשבתות וימים טובים שמדלגין אותו, הן כאן בזמירות והן בכל מקום (דהיינו בפיסקת רוממו וגו' שבתיקון, וקודם מוסף ומנחה, ובתחנונים שאחר ובא לציון) וכן מדלגין אותו אז קודם ערבית שבכניסת היום. ובשאמי יש נוהגין לאמרו גם בשבתות וימים טובים בכל מקום, זולת בכניסת היום, ויש שמדלגין אותו בכל מקום ולא רק בשבתות וימים טובים אלא גם בכל יום שיש בו מוסף דהיינו ראש חודש וחול המועד, ויש שמדלגין אותו בכל מקום גם בכל יום שאין בו נפילת פנים {יז}:

[ה] משהתחיל ברוך שאמר עד לאחר גמר תפילת שמונה-עשרה, אסור להפסיק בדיבור אפילו תיבה אחת ואפילו בלשון הקודש (וכן בכל מקום שאסור להפסיק, אפילו בלשון הקודש אסור) {יח}. אך לעניין הפסק לדבר מצוה, יש חילוק בין הזמירות לקרית שמע. כי בזמירות מותר לו לענות אמן אם שומע איזו ברכה, וכל-שכן שמותר להפסיק ולענות עם הקהל קדיש וקדושה וברכו. ומכל-מקום ישתדל לכוון שיפסיק לאלו במקום הפסק, כגון בין מזמור למזמור, או לכל-הפחות בין פסוק לפסוק. וכן אם נצרך לנקביו, ילך בין מזמור למזמור, ויחזור ויטול ידיו ויברך אשר יצר. אך ברוך הוא וברוך שמו, אסור לומר תוך פסוקי דזמרה אפילו במקום הפסק, כיון שאינו מן הדין אלא מנהג (עיין לעיל סימן ו' סעיף ט"ז) {יט}. ואם שומע אז שהקהל אומרים קרית-שמע, לא יאמר עמהם אפילו פסוק שמע ישראל אלא יאמר את התיבות שהוא עסוק בהן בשעה שהם אומרים פסוק שמע ישראל וגו' בניגון הציבור, וכן יניח ידו על פניו, כדי שיהא נראה כאילו הוא קורא עמהם {כ}. ודיני ההפסקות בקרית-שמע, יתבארו בס"ד לקמן סימן י"ד:

[ו] מן ברוך אתה ה' וכו' שבאמצע ברוך שאמר עד סוף הברכה, וכן מישתבח עד סוף הברכה, עונה לקדיש ולקדושה ולברכו. אבל אמן על ברכות, אסור לענות {כא}:

[ז] אסור לנגוע בשעת אמירת פסוקי דזמרה, וכל־שכן אחר־כך עד גמר התפילה, במקומות המכוסים בגופו (אפילו כשהוא רואה ומרגיש שהמקום נקי ממלמולי זיעה, דלא פלוג רבנן), או בראשו במקום המכוסה. ואם נגע בידו, צריך לרחצה במים. ואם הוא עומד בתפילה, שאי אפשר לו לזוז ולבקש מים, די לו להכך ידו בכותל או לנקותה במפה וכדומה {כב}. ויש אומרים שאסור לנגוע גם בצואת החוטם ובצואת האוזן כי אם על־ידי מטפחת וכדומה, ולא נהגו כן, והמחמיר תע"ב {כג} :

[ח] ראוי ליתן צדקה בויברך דוד, כשהוא אומר ואתה מושל בכל (ועיי' לעיל סימן י"א סעיף ב'), ויתננה ליד הגבאי או לתוך קופה. אבל אין נכון לעשות זאת בחזרת התפילה, כי על ידי זה אין הציבור שומעים ברכות השליח־ציבור לענות אמן כדין {כד} :

[ט] אם איחר מלבא לביתהכנסת, עד לאחר שהתחילו הציבור להתפלל, ואם יתפלל כסדר לא יגיע להתפלל שמונה־עשרה עמהם, והעיקר שיתפלל שמונה־עשרה עם הציבור, על כן יכול לדלג כאשר יתבאר בסעיף שאחר זה. אך ברכת על־נטילת־ידיים וברכת אלהי הנשמה וברכות התורה, לעולם צריך לומר קודם התפילה (כדלעיל סימן ז' סעיף ז'). ועל־כן אם לא אמרן בביתו, צריך לאמרן בביתהכנסת, ואפילו אם על ידי זה יתאחר מלהתפלל עם הציבור. וגם קרית־שמע עם ברכותיה בשחרית (מה שאין כן בערבית כדלקמן סימן נ"א סעיף ד'), צריך לומר דוקא קודם שמונה־עשרה, דהיינו שיתחיל ברכת יוצר אור, ויאמר כסדר עד אחר שמונה־עשרה, בלי שום הפסק, כדי להסמיך גאולה לתפילה. דהיינו גאל ישראל, לשמונה־עשרה. אבל שאר הברכות וכל הסדר יאמרם לאחר התפילה. וגם הזמירות אם רוצה יכול לאמרם אחר התפילה, אך בלא ברכות ברוך שאמר וישתבח {כה} :

[י] הלכך לאחר שבירך על נטילת ידיים ואלהי הנשמה וברכות התורה (ואחריהם מקצת פסוקים), והניח טלית ותפילין, אם הוא רואה כי לא נותר לו עוד זמן שיוכל להגיע להתפלל שמונה־עשרה עם הציבור, אלא אם ידלג ויתחיל בברכת יוצר אור, אזי יתחיל שם. ואם יש לו זמן לומר גם ברוך שאמר ותהילה לדוד עד סופו, דהיינו שם קדשו לעולם ועד, וישתבח, יאמרם. יש לו זמן יותר, יאמר גם הלל־יה הללו אל בקדשו, עד כל הנשמה תהלל יה הלל־יה. יש לו עוד זמן יותר, יאמר גם הלל־יה הללו את י"י מן השמים וגו'. יש לו עוד זמן יותר, יאמר גם שאר הלל־יה. יש לו עוד זמן יותר, יאמר גם ויברך דוד. והמזמורים שמוסיפים בשבת וביום־טוב, אם אין לו זמן לאמרם, אזי כל המזמורים והפסוקים שאומרים אותם בכל יום, להם הקדימה. ואם יש לו זמן לומר גם קצת מאלו שמוסיפים, יאמר מזמור למנצח השמים מספרים, לדוד בשנותו, תפילה למשה. ולאחר גמר התפילה יכול להשלים כל מה שדילג, רק ברוך שאמר וישתבח אין לאמרם לאחר התפילה וכנזכר לעיל בסעיף הקודם. ואם רואה שאפילו אם יתחיל בברכת יוצר אור, לא יוכל להתפלל שמונה־עשרה עם הציבור אלא אם כן ימהר, יותר טוב להתפלל בפני עצמו

כסדר במתינות ובכוונה {כו}. ויש אומרים שגם אם יתפלל עם חזרת השליח-ציבור, נחשב תפילה בציבור {כז}. ועיין עוד לקמן סימן י"ח סעיף י"ב :

[יא] חי העולמים (בברוך שאמר, ובישתבח {כח}) מנהגינו לגרוס החי"ת בפתח, והאומר בצירי טועה ומקצץ בנטיעות, וכן היא מנוקדת בפתח בכל ספרי תימן מעולם {כט} :

סימן י"ג - הלכות קדיש וברכו, וצירוף עשרה, ואם יצאו מקצתן, והלכות שליח-ציבור

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק א'

[א] אחרי ישתבח, יושב חזן-בית-הכנסת (כדלעיל סימן י"ב סוף סעיף ב') ועומד שליח-ציבור לפני התיבה לומר חצי קדיש, ברכו וברכות קרית-שמע, דהיינו יוצר אור, אהבת עולם ואמת ויציב. ואין להזמין את השליח-ציבור בדיבור רק ברמז, כי אסור להפסיק בדיבור בין ישתבח ליוצר. וטוב להזמין לכך כבר מקודם, כדי שיכין עצמו לסדר דברי תפילתו, וגם שלא יצטרכו הקהל להמתין בשתיקה אחר ישתבח {א} :

[ב] אין אומרים קדיש וברכו וקדושה, ואין קורין בתורה, אלא בעשרה אנשים גדולים, ושליח-ציבור מן המניין. ואם לא היו עשרה בשעה שאמרו ישתבח, אלא שנשלמו אחר-כך, ראוי שלא יאמר השליח-ציבור קדיש, ולפיכך יש להמתין מלומר ישתבח עד שיושלמו עשרה. ויכולין להמתין עד קרוב לחצי שעה, ויותר לא ימתינו אלא יאמרו ישתבח, וימתינו, וכשיבאו עשרה יאמרו תחילה שלושה פסוקים מהזמירות ואחריהם יאמר השליח-ציבור חצי קדיש {ב} :

[ג] גדול, היינו ששלמו לו שלוש עשרה שנה ונכנס לשנת ארבע עשרה, והביא שתי שערות (ויש מקילין וסומכין לעניין זה שהוא מדרבנן, על החזקה דְּמִסְתַּמָּא הביא שתי שערות) {ג}. כגון שנולד בראש חודש ניסן, אינו נעשה גדול עד ראש-חודש ניסן, דהיינו בתחילת הלילה של ראש-חודש ניסן לאחר שלש עשרה שנים. מי שנולד בחודש אדר, כשהיתה שנה פשוטה, וכשנעשה גדול השנה מעוברת, אינו נעשה גדול עד אדר שני {ד}. אבל אם נולד בשנה מעוברת באדר-ראשון, נעשה גדול גם-כן באדר ראשון {ה}. ואם כשנולד היתה שנה מעוברת, וכשנעשה גדול היא שנה פשוטה, בין שנולד באדר-ראשון, בין שנולד באדר-שני, נעשה גדול ביום זה באדר של עתה. ונמצא, כי לפעמים נער שנולד קודם לחבירו, יתאחר יותר להיות גדול, מחבירו שנולד אחריו, כגון שנולדו בשנה מעוברת, זה בכ' לאדר-ראשון וזה בי' לאדר-שני והשנה אשר נעשים גדולים היא שנה פשוטה {ו} :

[ד] צריכין ליזהר שלא למנות את הציבור לגלגלותם לידע אם יש עשרה, כי אסור למנות את ישראל לגלגלותם, אפילו לדבר מצוה, דכתיב {ז} וַיִּשְׁמַע שְׂאוֹל אֶת הָעָם וַיִּפְקְדֵם בְּטַלְאִים. אלא יראו בעיניים וימנו במחשבה, וכן יכולים למנותם באמירת הפסוק {ח} הושיעה את עמך וגו' שיש בו עשר תיבות {ט} :

[ה] כל העשרה צריכים להיות במקום אחד, והשליח ציבור עמהם. אבל אם מקצתם בחדר זה ומקצתם בחדר אחר, אינם מצטרפין, אף על פי שהפתח פתוח ביניהם. ואפילו אם הרוב המה בבית הכנסת, והמיעוט בפרוודור שלפני בית הכנסת, אינם נגררים אחר הרוב

להצטרף עמהם. ואפילו העומדים על האסקפה בתוך הפתח מן האגף ולחוץ, דהיינו כשסוגרין את הדלת מקום זה לחוץ, אף על פי שעתה הפתח פתוח, מכל מקום נדון כלחוץ. וכל זה לענין צירוף לעשרה. אבל כשיש עשרה במקום אחד ועונים על קדיש או ברכו או קדושה, אזי כל השומע קולם, יכול לענות עמהם, אפילו כמה בתים מפסיקים ביניהם, מפני שהשכינה שרויה שם, ואז אפילו מחיצה של ברזל, אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים. ויש אומרים שזה דוקא כשאין שם טינופת או גוי או עבודה זרה {י} :

[ו] כששליח ציבור אומר יתגדל ויתקדש שמייה רבא, עונים הקהל אמן {יא}. וכשהוא אומר בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן, עונים אמן יהא שמייה רבא וכו' עלמיה. וגם הוא עונה עמהם ביחד (ורבים נוהגים שחוזר לומר תיבת אמן, אבל הנכון שלא יאמרנה). וכשמסיימים כולם, אומר השליח ציבור יתברך, והם עונים אמן. [כן הוא מנהג הבלדי. ובשמי עונים הקהל, אמן יש"ר וכו' עלמיה יתברך. והשליח ציבור אינו חוזר לומר אמן, ומושך אמירתו עמהם עד תיבת מברך, וכשמסיימים, אומר לעלם ולעלמי עלמיה יתברך, והם עונים אמן]. אחר כך אומר וישתבח ויתפאר וכו' בריך הוא, והם עונים אמן {יב}. וכן כשהוא אומר בסוף ואמרו אמן, עונים אמן {יג} :

[ז] מנהגינו שהשליח ציבור כורע כשהוא אומר יתגדל ויתקדש. וכן כשאומר בעגלא ובזמן קריב, או ביהא שמייה רבא {יד}. וכן כשאומר יתברך. וכן בשמייה דקודשא בריך הוא. ויש נוהגים גם בכל ואמרו אמן, דהיינו שבסוף חצי קדיש, וגם שאחרי כן בשאר קדישים {טו} :

[ח] צריך ליזהר מאוד, לשמוע הקדיש, ולענות אחריו בכוונה. ובפרט באמן יהא שמייה רבא וכו' צריך לכוון היטב, שכל העונה אמן יהא שמייה רבא בכל כחו וכוונתו, קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה. ויש לענות אותו בקול רם, שבקול זה שובר כל המקטרגים, ומבטל כל גזירות קשות, ומעורר הגאולה. (ואמרו רבותינו ז"ל בפרקי היכלות, שר' ישמעאל כהן גדול היה יושב בחיקו של שריהפנים והיו הדמעות נוטפות מעיניו ונופלות על פני ר' ישמעאל, מפני כמה צרות משונות הגנוזות לישראל בחדרי חדרים ובגנזי גנזים

שאינם יכולים לעמוד בהם, ובכל יום מתחדשות עליהם צרות רבות, אלא כשהם נכנסים לבתי כנסיות ועונים אמן יהא שמיה רבא, אין מניחים אותם לצאת מחדרי חדרים, יעויין שם. ובכך, כמה יש להם לישראל עם קדוש להזדרז ולכוון בענייה זו להשמיע במרום קולם קול עוז, לברך שמו הגדול יתברך מן העולם ועד העולם, ויתגלגלו רחמי האב על הבנים, אכי"ר). ומכל־מקום לא יתן קולות גדולים, שלא יתלוצצו עליו בני אדם ויגרום להם חטא {טז} :

[ט] אסור להפסיק בדיבור בין אמן יהא שמיה רבא וכו' ליתברך. וגם בשאר הקדיש יש ליזהר שלא לדבר, ואפילו דברי־תורה {יז} :

[י] אין הקהל צריכים לעמוד בקדיש, וכן הוא מנהגינו לישיב. אך כל קדיש שתפסו בעמידה כגון אחר חזרת השליח־ציבור, ראוי לעמוד בו, עד לאחר שסיים אמן יהא שמיה רבא {יח} ובקדיש שקודם שמונה־עשרה דמנחה וערבית וכיו"ב, המנהג שעומדין מפני שצריכין להכין עצמם להתפלל {יט} :

[יא] גם בקרית־שמע וברכותיה המנהג שיושבין כל הקהל כמו בזמירות (כדלעיל סימן י"ב סעיף ב', ולקמן סימן ט"ו סעיף ב') ואף בקדושה שביוצר {כ}, חוץ מהשליח־ציבור שעומד כל הזמן ואף בקדושה {כא} :

[יב] כל דבר שבקדושה אין אומרים אותו בפחות מעשרה, דהיינו שאחד אומר ותשעה שומעים. לפיכך אם אין תשעה שומעים לשליח־ציבור, לא יאמר כלל קדיש. ומכל־מקום אם אחד מהעשרה מתפלל שמונה־עשרה, מצטרף, אף על פי שאינו יכול לענות עמהם. ובשעת הדוחק, אפשר להקל אפילו בשלשה וארבעה, שכיון שנשארו הרוב שעונים, אין המיעוט מעכב (ועיין לקמן סימן י"ח סעיף א'). אבל אם אחד מהן ישן, ראוי להקיצו, כי יש אומרים שהישן אינו מצטרף לעשרה {כב}. וגם לדעת מרן השלחן־ערוך {כג} שהישן מצטרף, היינו דוקא כשפניו מגולות {כד} :

[יג] לאחר שאמר השליח־ציבור חצייקדיש, אומר ברכו את י"י המבורך, והציבור עונים ברוך י"י המבורך לעולם ועד. ויש מהשאמי שנוהגים שהשליח־ציבור חוזר אחר־כך לומר גם־כן ברוך י"י המבורך לעולם ועד, כדי שלא יוציא את־עצמו מן הכלל, שאומר להם ברכו, והוא אינו מברך {כה}. ובבלדי נוהגים שאומר זאת השליח־ציבור עם הציבור ביחד, כי אין לחוש שמוציא את עצמו מן הכלל אלא דוקא בזימון שאומר להם נברך שאכלנו וכו' (כדלקמן סימן ל"ג סעיף י') אבל כאן כבר כָּלל את עצמו באמרו המבורך, לפיכך אינו צריך להשמיע קולו כלל. ויש מהשאמי נוהגים גם־כן שהוא אומר עמהם, אבל נשמע לקהל הסיום לעולם ועד שמתעכב בו מעט. וכל זה הוא גם בברכו של קריאת ספר־תורה, וכן

שלפני עלינו לשבח {כז}. וגם מי שלא שמע אמירת ברכו, רק עניית הציבור ברוך וכו', יכול גם הוא לענות עמהם, כל זמן שלא סיימו רובם {כז}:

[יד] השליח-ציבור כורע כשהוא אומר ברכו, וזוקף בשם. והציבור נשארים מיושב, וכך הם עונים ברוך יי' המבורך וכו'. ויש נוהגים שהציבור מגביהים גופם מעט וכורעים {כח}:

[טו] ברכות קרית-שמע שלפניה ושל אחריה שחרית וערבית, מנהגינו שהשליח-ציבור אומר בקול רם מראשן ועד סופן. ואפילו הבקיאים השומעים, יוצאים בזה ידי חובתן. אבל נכון שכל אחד יאמר עמו בלחש משום היסח הדעת, וימהר לסיים שלוש תיבות לכל הפחות קודם החתימה, כדי שיוכל לענות אחריו אמן, וכן מנהג המדקדקים. ובכל אופן, אחרי ברכת אהבת עולם (שחרית וערבית) ואחר ברכת גאל ישראל (שחרית ולא ערבית, וכדלקמן סימן ט"ז סעיף ב') אין לענות אמן, ולא אל מלך נאמן, ואפילו ביחיד. אך אחרי יוצר המאורות, והמעריב ערבים, וגאל ישראל (ערבית) והשכיבנו, מנהגינו שעונים אמן ואין זה נחשב הפסק {כט}:

[טז] מנהג הבלדי שהשליח-ציבור אומר עד יחד מתנשאים לעומתם, והציבור עונים, משבחים ואומרים ברוך כבוד וכו' {ל}. ומנהג השאמי שהציבור עונים, לעומתם משבחים ואומרים וכו' {לא}:

[יז] אם אין בבית-הכנסת רק מניין מצומצם, אסור לכל אחד מהם לצאת, ועל היוצא נאמר {לב} ועוזבי יי' יכלו. אבל אם ישארו עשרה, יכולים היתרים לצאת {לג}, אם כבר שמעו ברכו, והקדושה והקדישים עד עלינו לשבח {לד}. ובדיעבד אם לא נשארו עשרה, יכולין לגמור בלא עשרה (רק שיהיו רוב מניין) את העניין שהתחילו בעשרה, כגון להשלים את הקדיש. וכן אם התחיל השליח-ציבור יוצר, משלים עד גאל ישראל והשומעים ממנו יוצאים ידי חובתן (ענין לעיל סעיף ט"ו). ואפילו התחיל רק הקדיש וברכו נחשב התחיל ביוצר. וכן אם התחיל השליח-ציבור לחזור את התפילה {לה}, גומר חזרת כל התפילה ואומרים גם הקדושה, אבל אין הכהנים נושאים את כפיהם אלא אומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו'. וגם אין אומרים קדיש לאחר שמונה-עשרה, כי הוא עניין אחר {לו}. וכן אם התחילו לקרות בתורה בעשרה, ויצאו מקצתן, גומרין את הקריאה בברכות, אבל אין מוסיפין על הקרואים, ואין אומרים קדיש בסיום הקריאה. וגם אין קורין מפטיר, אלא האחרון שבמניין הקרואים ממשיך לקרוא את ההפטרה בלא ברכותיה {לז}:

[יח] אין ממנים לשליח-ציבור קבוע אלא מי שנתמלא זקנו. אך באקראי בעלמא, כל שהוא בן שלש עשרה שנה ויום אחד והביא שתי שערות (וענין לעיל סעיף ג') מן הדין יכול להיות שליח-ציבור {לח}. אבל מנהגינו שאין מעמידים להיות שליח-ציבור כלל אלא מי שהוא גם-כן נשוי, זולת לתפילת ערבית {לט}. ואפילו מן הנשואים, לא נהגו למנות שליח-ציבור

קבוע, ואפילו בשבתות, אלא כל מי שהוא בקי מעמידין אותו לתפילה זו, ואת חבירו לתפילה אחרת, כפי סדר ישיבתם בבית הכנסת {מ}. ועילג המחליף קריאת האותיות (ע"י לקמן סימן כ' סעיף כ"א), אסור להיות שליח ציבור אפילו באקראי {מא} :

[יט] אין לאדם להתפלל לפני התיבה שלא ברצון הקהל. וכל המתפלל שלא ברשות, מחמת אַלמות וגיאות, אין עונים אמן אחר ברכתיו, שנאמר {מב} ובוצע ברך, ניאץ י"י. ואין להתקוטט בעבור שום מצוה {מג} (וכדלקמן סימן מ"ח סעיף ט') :

[כ] אדם שהוא בעל עבירה, הן דאורייתא הן דרבנן, פסול להיות שליח ציבור, ואפילו באקראי. כגון מחלל שבת או מגלח זקנו בתער, או הוציא טריפה מתחת ידו (אף על פי שלגבי צירוף איש או אנשים כאלו לעניין עשרה, ולעליית ספר תורה, יש מתירים בזמנינו במקומות שפרצו בעבירות אלו). ועל כגון זה נאמר {מד} נתנה עלי בקולה, על כן שנאתיה. ואמרו רבותינו ז"ל {מה} זה שליח ציבור שאינו הגון היורד לפני התיבה. ואפילו אם העלוהו בטעות, יש להורידו מן התיבה. ובמקום שאי אפשר, צריכים יראי ה' לילך לבית כנסת אחרת שמתנהגים כדת וכהלכה. ואם גם זה לא ניתן לעשות, לא יתפללו ביחידות, כי תפילת הרבים עדיפה גם באופן זה, והוא רחום יכפר, ועונים אמן וקדיש וקדושה אחריו {מו} :

סימן י"ח - הלכות חזרת התפילה ע"י השליח ציבור

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק א'

[א] כיון שהשליח ציבור כבר התפלל בפני עצמו בלחש, ואינו חוזר את התפילה רק בשביל השומעים, לפיכך צריכים שיהיו לכלהפחות תשעה שומעים ועונים אמן, דאי לאו הכי קרוב שתהיינה ברכותיו לבטלה (מה שאין כן בקדיש שמקילים כשאחד עודנו מתפלל ובשעת הדוחק אפילו ארבעה, כדלעיל סימן י"ג סעיף י"ב). ולכן כשיש מניין מצומצם, צריכין להשגיח שלא יתחיל השליח ציבור חזרת התפילה, עד שיגמרו כולם את תפילתם, שיוכלו לענות {א}. [בהוספות כתב הרב המחבר, שהנוהגים להקל להתחיל החזרה בשבעה יחד עם הש"צ שסיימו שמו"ע, יש להם על מה שיסמוכו] וטוב שיתנה השליח ציבור בינו לבין עצמו, שאם לא יענו תשעה אמן אחריו ויכוונו לברכותיו, תהא התפילה ההיא בתורת נדבה {ב}. ונוהגים להמתין עד שיגמור הגדול שבציבור את תפילתו, ואין בזה משום טורח ציבור {ג} :

[ב] אחרי שפסע השליח־ציבור בסיום תפילתו שבלחש, יעמוד במקומו לכל הפחות כשיעור הילוך ארבע אמות, ויחזור למקומו {ה}. ויפתח ויאמר בקול אֲדָנִי שפתי תפתח וגו', ברוך אתה וכו' {ה}. וכל הקהל יעמדו {ו} וישתקו בשעת החזרה, וישמעו היטב ויכוונו למה שהוא אומר, ויענו אמן, על כל ברכה כראוי {ז} (ויש נוהגים להוסיף ולענות ברוך הוא וברוך שמו, כשמזכיר השליח־ציבור את השם בחתימת הברכה, וכדלעיל סימן ו' סעיף ט"ז). אפילו ללמוד אסור בשעה שהשליח־ציבור חוזר את התפילה, קל־וחומר שיחה בטילה, שהוא חטא גדול מנשוא, וגוערין בו {ח}. ומי שנקל לו, ראוי שיעמוד כאילו הוא בעצמו מתפלל שמונה־עשרה, דהיינו או בעינים עצומות כמנהג האר"י ז"ל, או שיהיה סידור פתוח לפניו לראות מה שאומר השליח־ציבור, ולא יפנה אנה ואנה {ט}. ואם לא פוון באיזו ברכה, יכוין בברכות שליח־ציבור ובזה יתוקן מעוותו {י}:

[ג] כשהשליח־ציבור מסיים ברכה אחת, לא יתחיל ברכה שנייה, עד לאחר שענו רוב הציבור אמן. ואם התחיל תכף ברכה אחרת, כגון שסיים מגן אברהם והתחיל מיד אתה גבור, אזי כיון שהתחיל לומר אתה גבור, שוב אינם רשאים לענות אמן. ועונש ביטול אמן אז, חל עליו {יא}:

[ד] יש אומרים שחובה על המתפלל, כשם שפוסע לאחוריו שלש פסיעות שהם זכר לשלושה מילין שרחקו ישראל מהר סיני בשעת מתן תורה, צריך הוא גם־כן לחזור לפניו זכר לאותם שלושה מילין שחזרו ישראל ונתקרבו {יב}. ועיין לעיל סימן ט"ז סעיף כ"ג:

[ה] בקדושה טוב שכל אחד יכוין את רגליו כמו בתפילת הלחש (עיין לעיל סימן ט"ז סעיף ה'). ויענו הקדושה בקול רם באימה וביראה, בנעימה ובדעת נכונה, בשמחת לב שזכו לקדש שמו הגדול כמלאכים {יג}. ובעניית קדוש קדוש וגו' ישאו עיניהם למרום, וטוב שתהיינה סגורות, וירימו גופם ועקיביהם למעלה, וישענו על ראשי אצבעותיהם, בכל פעם שאומרים קדוש {יד}. ובעניית ברוך כבוד וגו' מנהג הבלדי ורבים מן השאמי לכרוע (כמו הכריעות שבתפילה) ולזקוף בשם. וזה לשון ספר היכלות דר' ישמעאל, ברוכים אתם לה' שמים וארץ ויורדי מרכבה אם תאמרו ותגידו לבני מה שאני עושה בתפילת שחרית ומנחה בשעה שאומרים לפני קדוש קדוש קדוש י"י צבאות וכו', ולמדו אותם שישאו עיניהם למרום וירימו עקיביהם עם גופם בעת שמקדשין אותי. כי אין לי הנאה בעולמי כאותה שעה שעניניהם נשואות בעיני, ועיני נשואות בעיניהם. באותה שעה אני אוזח בכסא כבודי בדמות יעקב ומחבקה ומנשקה, ומזכיר גלותם וממהר גאולתם כולם ע"כ {טו}:

[ו] מנהגינו שהשליח־ציבור פותח לעולם בנוסח הקדושה, נקדישך ונעריצך וכו' {טז}, חוץ מבתפילות המוספין שפותח כתר יתנו לך וכו' וכן בנעילה דיום הכיפורים. והציבור שותקים ומכוונים למה שהוא אומר, עד שהוא מגיע לְקַרְא זֶה אֵל זֶה וְאָמַר, כולם עונים

וגם הוא אומר עמהם יחד, קדוש קדוש וכו' ככתוב בסידורים. ושם תמצא כל חילוקי הנוסחאות, כי אין כאן המקום לפרטם. ואין השליח-ציבור מגביה את קולו בעת שהם עונים קדוש וברוך וימלוך, וקל וחומר שאינו אומרם אחר-כך בפני עצמו {י}:

[ז] כשיגיע שליח-ציבור למודים, ישתחוו כל הקהל כמו השליח-ציבור (ויש אומרים שהקהל ירכיננו את ראשם בלבד, וכן עיקר) ויאמרו מודים דרבנן בלחש, ויזקפו בשם, וישארו בזקיפה עד הסיום שהוא על שאנו מודים לך (ויש מוסיפים ברוך אל ההודאות) {יח}. ומי שעומד בתפילת שמונה-עשרה ושומע שהשליח-ציבור הגיע למודים, אם הוא באמצע ברכה, ישחה גס-כך. אבל אם עומד בתחילת ברכה, או בסוף ברכה, לא ישתחוה, מפני שאסור להוסיף השתחויות בתחילת ברכה או בסופה, יותר על אותן שאמרו רבותינו ז"ל, שהן הנזכרות לעיל סימן ט"ז סעיף כ"א {יט}:

[ח] קודם שיאמר השליח-ציבור ברכת שים שלום, נושאים הכהנים כפיהם, כמו שיתבאר בס"ד לקמן סימן כ'. וכשמסיים התפילה בברכת המברך את עמו ישראל בשלום, עונה גם הוא אמן (עיין לעיל סימן ר' סעיף י"ד). והמנהג שאינו אומר פסוק יהיו לרצון וגו' לא בלחש ולא בקול {כ}, ויש מהשאמי שנוהגים שאומרו בקול {כא}. ואינו פוסע שלש פסיעות {כב}:

[ט] בתענית ציבור ויש בביתהכנסת עשרה שמתענים עד סוף היום, אומר שליח-ציבור בשחרית ובמנחה עננו קודם רפאנו {כג}. וחותם ברוך אתה ה' העונה (לעמו ישראל {כד}) בעת צרה {כה}. ואם טעה ולא אָמַרו, אם נזכר קודם שאמר את השם בחתימת הברכה רופא חולי, חוזר ואומר עננו ורפאנו {כו}. אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר את השם, גומר הברכה רופא חולי עמו ישראל, שאם יחזור תהיה ברכה לבטלה, ויאמר עננו בתוך ברכת שמע קולינו, ויחתום שומע התפילה כמו יחיד. ואם שָׁכַחו גם שם, יאמרנו לאחר סיום התפילה בלא חתימה {כז}:

[י] אין שליח-ציבור אומר תפילת שמונה-עשרה בקול (עיין לקמן סימן נ' סעיף ט'), אלא אם-כך יש לכלהפחות ששה אנשים, שהם רוב מניין, שמתפללים עתה. ואם לאו, אינו אומר בקול רק עד האל הקדוש, ובתוספת הקדושה, וגומר בלחש {כח}:

[יא] כל מקום שהיחיד אם טעה חוזר ומתפלל (כגון הנזכר לעיל סימן י"ז), כמו כן שליח-ציבור בחזרת התפילה, אם טעה חוזר ומתפלל. [ואפילו בעשרת ימי תשובה אם טעה ולא אמר המלך הקדוש, חוזר לראש ואומרים שוב קדושה, כדלקמן סימן ק"י סעיף א']. חוץ משחרית של ראש-חדש, וכן של חוליהמועד, שאם שכח ולא אמר יעלה ויבא, ולא נזכר עד שהשלים תפילתו, אין מחזירין אותו. כי משום טורח הציבור כדי שלא יתבטלו ממלאכתם, סמכינן על מה שיזכיר בתפילת המוסף {כט}. אבל אם נזכר קודם שהשלים תפילתו, חוזר לרצה ואין בזה משום טורח ציבור {ל}:

[יב] חייב אדם לומר קדושה עם הציבור, וכן לענות אמן יהא שמיה רבא וכו' על קדיש שאומר שליח-ציבור, וכן במודים חייב הוא לשחות עם הציבור. הלכך אם נתאחר לבא לבית הכנסת, באופן שאינו יכול להתפלל עם הציבור, והוא מוכרח להתפלל ביחידות, אם אין השעה עוברת, צריך להשגיח שלא יתפלל שמונה-עשרה, בשעה שיפסיד מלענות אחד מדברים אלו, אלא ימתין עד שיענה, ואחר-כך יתפלל שמונה-עשרה {א}. אבל לא ימתין בין גאל ישראל לתפילת שמונה-עשרה, שהרי צריך להסמיך גאולה לתפילה, ואסור להפסיק ביניהם, אלא ימתין קודם, כנזכר לעיל סימן ט"ז סעיף ב' {לב} :

[יג] יחיד העומד בתפילת שמונה-עשרה, וכשהוא מסיים מחיה המתים, אומרים הציבור קדושת ובא לציון, או קדושת יוצר, לא יענה עמהם קדוש, לפי שאין הקדושות שוות. אבל אם הציבור אומרים קדושת מוסף, והוא מתפלל שחרית, יש אומרים שיענה עמהם קדוש וכו', וכן בהיפך, דקדושת שחרית וקדושת מוסף שוות הן {לג} :

סימן כ' - הלכות נשיאת כפים

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק א'

[א] מצות עֲשֵׂה מן התורה על הכהנים שיברכו את העם, שנאמר {א} כה תברכו את בני ישראל. וכל כהן שאין בו אחד מהדברים הפוסלים אותו (שיתבאר בסימן זה) ואינו עולה לדוכן, עובר בַּעֲשֵׂה. ואינו עובר אלא כשקוראין אותו, שנאמר {ב} אמור להם, ותרגם אונקלוס כד תימרון להון {ג} :

[ב] אין נשיאת-כפים בפחות מעשרה (ועיין לעיל סימן י"ג סעיף י"ז) והכהנים מן המניין. לפי שגם הם בכלל הברכה, שנאמר {ד} ואני אברכם. ואין להקפיד שיהא שם ספר תורה דוקא {ה} :

[ג] יש אומרים שקודם העלייה לדוכן צריכים הכהנים ליטול ידיהם עד הפֶּרֶק, והלוי יוצק מים על ידיהם {ו}. אבל מנהגינו כדעת רבינו הרמב"ם שכיון שנטלו ידיהם בבוקר ואינם יודעים להם שום טומאה, אינם צריכים לחזור וליטול {ז}. ולא רק בתפילת שחרית, אלא גם במוסף אינם נוטלים {ח} :

[ד] אסור שיעלו הכהנים לדוכן במנעלים או בסנדלים {ט}. וטוב ליזהר להצניעם תחת הספסלים, שלא יהיו מגולים ונראים, מפני כבוד הציבור {י}. ולא ישתה כהן יין ולא שאר משקה ממשקאות המשכרים קודם נשיאת כפים {יא} :

[ה] בשעה שהכהנים מברכין את העם, לא יביטו ולא יִסִּיחוּ דעתם, אלא יהיו עיניהם כלפי מטה (או יעצמו אותם {יב}) כמו בתפילה, ויכוונו לברכה. ויהיו פניהם נגד פני הכהנים, אבל לא יסתכלו בהם {יג}. וגם הכהנים בעצמם לא יסתכלו בידיהם. ועל כן יש מקומות נוהגים לשלשל את הטלית על פניהם, וידיהם חוץ לטלית. וברוב המקומות נוהגים שמשלשלים הטלית גם על ידיהם, כדי שלא יסתכלו העם בהם ויסיחו דעתם {יד} (ועיין עוד לקמן סעיף כ"א). אך הציבור, אינם משלשלים את הטלית על פניהם {טו}. אבל יש מקומות שגם הכהנים אינם מכסים אפילו את פניהם {טז} :

[ו] הציבור עומדים בְּשַׁעַת נשיאת כפים, כמו ביתר חזרת התפילה (כדלעיל סימן י"ח סעיף ב') {יז}. ואין לציבור לומר שום פסוק בשעה שהכהנים אומרים את התיבות {יח}. רק ישמעו היטב בכוונה את התיבות מפי הכהנים, כי כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מאזין ומכוין לברכה {יט} :

[ז] העם שאחורי הכהנים, אינם בכלל הברכה, אלא אִם־כֵּן היו אנוסים. אבל העם שמן הצדדים לפניהם, המה בכלל הברכה. ובבית־הכנסת שההיכל בולט מן הפותל, האנשים שעומדין אצל הכותל המזרחי, המה מן הצדדין שאחורי הכהנים. לפיכך צריכים אז ללכת משם, ולעמוד במקום שיהיו לכל הפחות מן הצדדין שלפני הכהנים. ואם אי אפשר, נחשבים כמו אנוסים והם בכלל הברכה. ומכל־מקום לא יהפכו פניהם לכותל, אלא לצד הכהנים {כ} :

[ח] וזהו סדר נשיאת כפים לפי מנהגינו. כשהשליח ציבור מתחיל רצה, נעקרים כל הכהנים שבבית־הכנסת ממקומותיהם לעלות לדוכן. ובדיעבד, יכולים לעקור רגליהם בכל מִשְׁךְ ברכת רצה {כא} (ועיין עוד לקמן סוף סעיף י"ח). ועומדים שם כשפניהם להיכל ואחוריהם לציבור, ואצבעותיהם כפופות לתוך כפיהם. ואחרי שאמרו מודים דרבנן עם הקהל בלחש (כדלעיל סימן י"ח סעיף ז') מוסיפים הם לומר עוד בלחש, יהי רצון מלפניך יי אלהינו שתהיה הברכה שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלימה, ואל יהי בה מכשול ועוון מעתה ועד עולם. ויאריכו בתפילה זו, עד שהשליח־ציבור מסיים הטוב שמך ולך נאה להודות, כדי שיענו הציבור אמן גם על תפילתם, וגם הכהנים יענו אמן על ברכת השליח ציבור {כב} :

[ט] ואז קורא להם הממונה מהקהל "כהנים" (ולא השליח־ציבור, מחשש הפסק {כג}), והם פותחים לברך כולם ביחד בקול רם, בא"י אמ"ה אשר קידשנו בקדושתו של־אהרן וציוונו לברך את עמו ישראל באהבה (ומה שאומרים "באהבה", הוא לאפוקי שאם הציבור שונאים את הכהן, או הכהן שונא את הציבור, לא ישא את כפיו, וסכנה הוא לכהן אם ישא את כפיו, ועל כן יִצָא מבית־הכנסת אם אינו יכול לכוף את יצרו ולהסיר השנאה

מליבו {כד}). ועונים הציבור אמן (ואפילו בשעת הדוחק שמתפללים עם השליח-ציבור בלא לחש תחילה, ואין בזה משום הפסק וכדלקמן סימן נ' סעיף י') וגם השליח-ציבור עונה אמן עמהם אפילו אם הוא מתפלל בעל-פה (מה שאין כן על הפסוקים, וכדלקמן סעיף י"א). ואחרי גמר הברכה, הופכין הכהנים פניהם כלפי העם {כה} :

[י] ופושטים את אצבעותיהם, ומגביהים את ידיהם כנגד כתיפיהם {כו}, וחולקים אצבעותיהם שיהיו ביניהם חמשה אַוּירִים, דהיינו בין שתי אצבעות לשתי אצבעות אַוּיר אחד. ובין שתי אצבעות לאגודל גם-כן אויר אחד, וכן ביד השנייה, הרי ארבעה אוירים. ובין אגודל לאגודל גם-כן אויר אחד, הרי חמשה אוירים. וצריך לעשות כן, משום דכתיב {כז} מציץ מן החרכים, ה' חרכים (פי' חלונות). ומגביהים יד הימנית קצת למעלה מהשמאלית. (ויש שאינם מגביהים הרבה עד שיפרדו, אלא אגודל ימין מונח על אגודל שמאל. והרבה כהנים נוהגים להפרידם, זו לבד וזו לבד). ופורשים כפיהם, שיהיה תוך כפיהם כנגד הארץ, ואחורי ידיהם כנגד השמים {כח} :

[יא] ומתחילים הכהנים מעצמם לומר תיבת יברכך (מפני שהקירו כדי שלא יטעו, ובתיבה הראשונה אין חשש זה. ועוד שלא להפסיק בין הברכה לתיבה הראשונה), ומשם ואילך השליח-ציבור מְקַרָא אותם מלה במלה, עד שמסיימים פסוק ראשון. דהיינו הוא אומר י"י, והם אומרים י"י. הוא אומר וישמרך, והם אומרים וישמרך. ואחר זה עונים הציבור אמן. וכן הפסוק השני והשלישי. ואז ממשיך שליח-ציבור ואומר שים שלום וכו' {כט}. (וגם בשעת הדוחק שמתפללים הקהל עם השליח-ציבור תפילה אחת, עונים אמן אף על הפסוקים {ל} וכדלקמן סימן נ' סעיף י'). והקירו שמקרא אותם, הוא בקול רם, שווה קולו כקולם, וכנגינתם עצמה {לא}. אך שליח-ציבור אינו רשאי לענות אמן אחריהם, שמא יתבלבל על ידי זה ולא ידע מה שעליו לומר אחר-כך. ואם הוא בטוח שלא יתבלבל, רשאי הלכך אם יש סידור לפניו, רשאי לענות אמן. וכל זה דוקא באמן שאחר הפסוקים. אבל אמן שאחר הברכה, יכול הוא לענות אף על פי שאינו בטוח, כיון שלפי מנהגינו הכהנים הם המתחילים יברכך וכדלעיל סעיף ט' {לב} :

[יב] הכהנים הופכים את פניהם וגופם לצפון ולדרום (במקומות שהיכל במזרח), כשהם אומרים התיבות דלקמן, יברכך, וישמרך, אליך, ויחנך, אליך, לך, שלום. מפני שתיבות אלו הן לנוכח, לכן הופכים את עצמם גם לצדדים, כדי לכלול בברכתם גם את אלו שאינם עומדים מולם ממש. ומה שהופכים גם בתיבת שלום, לפי שהיא סיום הברכות {לג}. ויש אומרים שמאריכים יותר בניגון תיבות אלו {לד}. ואין מנגנים אלא ניגון אחד מתחילה ועד סוף {לה} :

[יג] ואחר-כך מתחיל השליח-ציבור שים שלום, ואז הכהנים מחזירים את פניהם כלפי ההיכל, וכופפים אצבעותיהם, ועומדים בדוכן עד שיגמור התפילה, וחוזרים למקומותיהם. ובזמן שהחזירו פניהם להיכל, הם אומרים בלחש, עשינו מה שגזרת עלינו וכו'. ויאריכו בתפילה זו עד שיסיים שליח-ציבור המברך את עמו ישראל בשלום, כדי שיענו הציבור אמן גם על תפילתם. וגם הכהנים יענו אמן על ברכת השליח-ציבור. ואם אינם יכולים להאריך כליכך, יאמרו עוד, אדיר במרום וכו' {יז}:

[יד] אין הממונה שקורא "כהנים" רשאי לומר זאת, עד שיכלה אמן מפי רוב הציבור שעונים בסיום ברכת מודים. ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכת אשר קדשנו וכו', עד שתכלה לגמרי תיבת "כהנים" מפי הממונה. ואין הכהנים רשאים להתחיל יברכך, עד לאחר שיכלה אמן מפי כל הציבור שעונים על ברכתם. וכן אינם רשאים להתחיל בתיבה, עד שתכלה מפי השליח-ציבור המקרא אותם. ואין הציבור עונים אמן עד שתכלה התיבה שבסוף כל פסוק מפי הכהנים. וכן באמן שעונים אחר וישמרך, ויחנך, שלום, ימתין השליח-ציבור ולא יתחיל, יאר, ישא, שים שלום, עד לאחר שיכלה אמן מפי כל הציבור. ואין הכהנים רשאים להחזיר פניהם מן הציבור להיכל, עד שיתחיל שליח-ציבור שים שלום. ואינם רשאים לכפוף אצבעותיהן מפשיטתן, עד שיחזירו פניהם מן הציבור. ואינם רשאים לעקור מן הדוכן, עד שיסיים שליח-ציבור המברך את עמו ישראל בשלום {יח}:

[טו] כשמחזירין הכהנים את פניהם, בין בתחילה בין בסוף, לא יחזירו אלא דרך ימין, דהיינו שיפנו לימין. לפיכך בתחילה כשעומדים ופניהם כלפי ההיכל שהוא במזרח, ומתחילים להחזיר פניהם כלפי הציבור, יפנו לדרום, ואחר-כך למערב. ובסוף כשמתחיל שליח-ציבור שים שלום, והם הופכים פניהם למזרח, יפנו דרך צפון. וכן בתיבות שהופכים את פניהם (כדלעיל סעיף י"ב) יפנו לצפון תחילה. וכשהם יורדים מן הדוכן, יהיו פניהם קצת לנגד ההיכל, ויפסעו לאחוריהם כתלמיד הנפטר מרבו. וכשנועלים המנעלים, לא יגעו בהם. ואם נגעו, צריכים ליטול ידיהם {יח}:

[טז] כשאינן בבית הכנסת רק כהן אחד, אין הממונה קורא לו "כהנים", אלא הוא מעצמו מתחיל הברכה {טז}. אבל אם יש עמו כהן קטן, קורא להם כהנים {מ} (ועיין לקמן סעיף כ"ד). ומנהגינו שאפילו כשאינן אלא כהן אחד ממש, גם כן הוא מתחיל יברכך מעצמו, כמו כשיש שני כהנים או יותר, וכן עיקר {מא}:

[יז] אם אין כהן כלל, כשמגיע השליח-ציבור להטוב שמך ולך נאה להודות, אומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכינו בברכה המשולשת וכו' כאמור יברכך יי וישמרך. ונוהגים שעונים הציבור "כן יהי רצון" ולא "אמן". וכן פסוק שני ושלישי. ואחר-כך מוסיף פסוק ושמו את שמי וגו', ומסיים שים שלום וכו' {מב}. ובזמן שאין מתפללים לחש תחילה אלא מיד

מתחיל השליח-ציבור לומר בקול-רם והציבור אומרים עמו בלחש (כדלקמן סימן נ' סעיף ט') אינם עונים כלום על הפסוקים משום הפסק {מג}. וכשהוא אומר יברכך יי, יראה השליח-ציבור כלפי ההיכל. וישמרך, לצד ימינו. יאר יי, כלפי ההיכל. פניו אליך ויחנך, לשמאלו. ובאמירת פסוק ישא וגו' כלפי ההיכל {מד} :

[יח] יש מצריכים להשתדל שהשליח-ציבור לא יהיה כהן {מה}, ואין מנהגינו כן {מו}. ואם הש"צ כהן ויש שם עוד כהנים, יש אומרים שלא יעלה לדוכן (אבל מנהגינו שעולה {מז}) וגם לא יקרא הוא לפני שאר הכהנים, אלא איש אחר יעמוד אצלו וְיִקְרָא "כהנים" וגם יִקְרָא לפניהם את התיבות, והשליח-ציבור עומד ושותק עד שים שלום. ואין עבירה במה שאינו עולה לדוכן, אף שזה קרא כהנים בקול, כי אין הכוונה אלא על מי שאינו עומד בתפילה ועקר רגליו ברצה. ואם אין שם כהן אחר אלא הוא, אזי יעלה הוא לדוכן, כדי שלא תתבטל מצות נשיאת כפים. ובתנאי שהוא בטוח שלא יתבלבל על ידי זה אחר-כך בתפילתו, או שמתפלל מתוך הסידור. וכיצד עושה. עוקר רגליו קצת לְיָמֵי כַלְפֵי הַדּוֹכָן בברכת רצה, ואומר עד ולך נאה להודות, ועולה לדוכן, ואדם אחר מקרא אותו. וחוזר שליח-ציבור ואומר שים שלום. ואם לא עקר רגליו ברצה, אינו רשאי לעלות {מח} :

[יט] ציבור שכולם כהנים, אם אין שם אלא עשרה, כולם עולים לדוכן. למי מברכין. לאחיהם שבשדות. ומי עונה אחריהם אמן. הנשים והטף. ואפילו אין שם נשים וטף, אין עניית אמן מעכבת. ואם יש יותר מעשרה, היתרים מעשרה יעלו לדוכן, והעשרה ישארו לענות אחריהם אמן {טט} :

[כ] כהן שנשא את כפיו ואחר-כך הלך לבית-הכנסת אחרת, אם רוצה יכול לעלות לדוכן גם שם, ומברך שנית אשר קדשנו בקדושתו של-אהרן וכו', ואף על פי שיש שם כהנים אחרים. ויכול לעשות זאת אפילו כמה פעמים ביום. ואם אינו רוצה לישא את כפיו, אף ששומע קוראין "כהנים", אינו עובר בעשה, כיון שכבר עלה {נ} :

[כא] מי שיש לו מום בפניו, בבתי-כנסיות שנוהגין הכהנים לשלשל את הטליתות על פניהם (כדלעיל סעיף ה') מותר לישא את כפיו. אבל מי שיש לו מום בידיו, כגון שהם בְּהִקְנִיּוֹת (פי' מין נגע לבן) או מנומרות בנקודות דקות, או שהם עקומות, או שאינו יכול לחלוק אצבעותיו, לא ישא את כפיו, מפני שהעם יסתכלו בו ויסיחו דעתם (אלא אם כן בבתי כנסיות שמנהגם לשלשל הטליתות גם על ידיהם {נא}). ואם הוא רגיל בעירו, שכבר שהה שם שלשים יום ומכירים אותו, נושא את כפיו. היו ידיו צבועות, לא ישא את כפיו, מפני שהעם מסתכלין בהם. ואם רוב העיר מלאכתן בכך, ישא את כפיו. עילג שאינו יודע לחתך האותיות היטב, כגון שקורא לאל"ף עי"ן ולעי"ן אל"ף, או וי"ו כמו בי"ת רפויה, או חי"ת כמו כ"ף רפויה, או שי"ן ימנית כמו שמאלית, לא ישא את כפיו, אם לא שכל הקהל קורין

כך {נב}. ויש מקילים כשהוא רגיל בינינו ויודעים כולם שמבטאו הוא כך {נג}. וכל כהן שאינו נושא את כפיו, יצא קודם רצה מביתהכנסת לחוץ, עד שיגמרו נשיאת כפים {נד}:

[כב] כהן שהרג נפש (מישראל {נה}) אפילו בשוגג, לא ישא את כפיו, אפילו עשה תשובה {נו}. ומשומד לדת הגוים שעשה תשובה, יש אומרים שיכול לישא את כפיו {נד}. ומחלל שבת בפרהסיא, הרי הוא כגוי ולא ישא את כפיו {נה}, מיהו יש המקילין במדינות שנפרץ האיסור בעוה"ר {נט}. נשא גרושה או חלוצה או שנטמא במזיד למת שאסור לו לְהִטְמֵא אֵלָיו [כמו שיתבאר בס"ד להלן בחלק יורה דעה הלכות טומאת כהן סימן קפ"ג סעיף י"ד], לא ישא את כפיו עד שיעשה תשובה על פי הוראת תלמיד חכם. ושאר עבירות, אינן מונעות מנשיאת כפים. חָלַל (דהיינו הנולד מנשים האסורות לכהנים, כגון גרושה או חלוצה) אינו נושא את כפיו {ס}:

[כג] אונן, אינו נושא את כפיו. אך האבל נושא כפיו אפילו בתוך השבעה, וכן עיקר, אף על פי שיש נוהגים שלא לישא אז, ויש נוהגים שאפילו הבאים לנחם ומתפללים שם אינם נושאים כפיהם {סא}. ויש אומרים שפנוי לא ישא את כפיו, מטעם ששרוי בלא שמחה {סב}, ואין מנהגינו כך {סג}:

[כד] קטן שלא הביא שתי שערות, אינו נושא כפיו בפני עצמו כלל. אבל עם כהנים גדולים, נושא ללמוד ולהתחנך. ומשהביא שתי שערות, נושא כפיו אפילו בפני עצמו. ודוקא באקראי ולא בקביעות עד שיתמלא זקנו, שאז נושא כפיו בקבע ואפילו הוא פנוי (כנזכר בסעיף הקודם). וכל שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלאות זקנו, אף על פי שלא נתמלא זקנו, קרינן ביה נתמלא זקנו, והיינו כבן עשרים או כבן שמונה-עשרה שנה וכבר התחיל זקנו לצמוח מעט {סד}. ונראה שציבור של בחורים שרובם ככולם לא נתמלא זקנם, כמו שמצוי בישיבות, נושאים הכהנים כפיהם בקביעות אף על פי שלא נתמלא זקנם {סה}:

[כה] דיני קדושת כהן, יתבארו בס"ד להלן חלק יורה דעה בסוף הלכות כבוד תלמיד-חכם וזקן סימן קס"ג:

סימן כ"ב - הלכות קריאת ספר-תורה

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק א'

[א] כשמוציא החזן את ספר התורה מן ההיכל (בסיום אל ארך אפים וגו', או יהי וגו', כנזכר בסוף סימן הקודם) מתחיל ואומר הוא והציבור, ויהי בנסוע הארון וגו', ונושא אותו אל התיבה, דרך צפון (במקומות שההיכל במזרח) שהוא לימינו, וכשמחזירו אל

ההיכל בגמר הקריאה, נושאו דרך דרום {א}. ומחזיקו ביד ימינו. ויש נוהגים שדוקא בשעת לקיחה מההיכל לוקחים אותו בימין, אך בנשיאתו לתיבה מחזיקו כנגד ליבו שהוא בשמאל {ב}. ומצוה על כל אדם שהספר-תורה עובר לפניו, ללוות אותו עד התיבה, או לכל הפחות יעקור רגליו ארבע אמות ללוותו {ג}. וכן בהחזרת הס"ת להיכל, צריך ללוותו. וראוי לנשק את הס"ת בפיו ממש, ולא די לנגוע בו בידים ולנשקם {ד}:

[ב] אחר-כך מעמיד החזן את הספר-תורה על-גבי התיבה (הפסוקים והתפילות שאומרים אז, וכן בהחזרת הספר, מובאים כבר בסידורים) ועומד הוא מצד שמאל לתיבה, והגולל בא ועומד לנגדו מימין כדי לסייעו להשכיב את הספר, לפתחו ולגללו למקום הקריאה (וכן לסדר אח"כ את המטפחות) {ה}. ואוחז החזן את היריעה כשמטפחת ביד ימינו, ומכניס אותה באמצע היריעה מתחת פני הכתב {ו}, ומגביהה באופן שלכל-הפחות שלושה דפים מן הספר יהיו נראים (אבל אין מנהגינו להגביה את כל הספר, ואין לשנות מאשר גבלו ראשונים כמלאכים. מה גם שיש חשש שעל ידי זה יפול הספר ח"ו, שהוא עניין חמור שמתענים עליו כדלעיל סימן ט' סעיף כ') ומראה פני הכתב לעומדים לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחריו {ז}, מפני שמצוה על כולם לראות הכתב ולכרוע למולו {ח}. וטוב אם אפשר להתקרב אל הספר-תורה ולהביט באותיותיו, כי נמשך לאדם אור גדול על-ידי שיקרא אז את האותיות היטב. וכשלא הספיקו להגיע בגלילתם למקום הקריאה, המנהג שמגביה החזן את היריעה שלפניו איזו שתהיה, לפי שאין צריך להגביה דוקא אותה פרשה שיקראו עתה {ט}:

[ג] אין גוללים ספר-תורה בתוך תיקו, שמא יקרע. וכשאינן צורך לגלול הרבה רק מעט כשניים שלושה (או ארבעה) דפים, נוהגים לגלול בנחת בתוך התיק, שאז אין חשש שיקרע {י}:

[ד] העולה לתורה, יעטוף ראשו בטלית כדי לעמוד באימה וביראה {יא}. ויעלה בדרך הקצרה לו עד לתיבה, וירד בדרך הארוכה לו עד מקומו. ואם שני הדרכים שווים, יעלה בדרך ימין, וירד בדרך השני {יב}. וכשמסיים ברכה אחרונה חוזר למקומו, כיון שהחזן נשאר שם. ויש נוהגים להמתין עד שיגיע זה שיקרא אחריו {יג}:

[ה] כל אחד מן העולים קודם שהוא קורא, מתחיל ואומר בקול-רם, ברכו את י"י המבורך, כדי שישמעו כל הקהל. והם עונים, ברוך י"י המבורך לעולם ועד. (וגם הוא אומר עמהם כן, לפי מנהג הבלדי. ומנהג השאמי, עיין לעיל סימן י"ג סעיף י"ג). ואם לא שמעו את המבורך, אף-על-פי ששמעו את החזן עונה, לא יענו עמו. אלא לאחר שסיים החזן, יענו אמן. ואח"כ מברך בקול-רם, ברוך וכו' אשר בחר בנו וכו' {יד}, ואין הציבור רשאים לענות אמן, עד שתכלה הברכה מפיו. ואין הקורא רשאי להתחיל לקרות, עד שיכלה אמן מפיהם, ואפילו

אם יש אנשים שמאריכים, מפני שכולם צריכים לשמוע הקריאה {טו}. והעולה ראשון לספריתורה, מנהגינו שפותח קודם ברכו בפסוק {טז} כי שם י"י אקרא, הבו גודל לאלהינו. והקהל עונים {יז} גדול י"י ומהולל מאד, ולגדולתו אין חקר {יח}:

[ו] צריך הקורא לראות את הפסוק שיפתח בו, קודם שהוא מתחיל לברך {יט}. ויש מהבלדי שנוהגים שהספר נשאר פתוח לפניו גם בשעת הברכה הראשונה, ויש שנוהגים שהחזן מכסהו במטפחת אחרי שראה את הפסוק, וכ"ה מנהג השאמי. וקודם שיברך ברכה אחרונה, כולם נוהגים שמכסהו במטפחת, ונשאר מכוסה עד שבא העולה אחריו {כ}. ועצה טובה שיסדר החזן סיום המטפחות שלמעלה ושלמטה בגבול המקום שסיים הקורא, באופן שכשיגלה את המטפחת ימצא מיד את תחילת הפסוק שצריך לקרות הבא אחריו ולא יטריח הציבור להתעכב, בפרט במקום שאין ריווח פרשה. וכן שלא יטעה בין פרשה זו לאחרת {כא}:

[ז] כשהקורא מברך ברכה ראשונה ואחרונה, וכן בשעת הקריאה, מנהגינו שהוא אוהז היריעה בשתי ידיו מזה ומזה {כב}, באמצעות המטפחת של ספריתורה (עיין לקמן סעיף ט'). ולפיכך כדי שלא יתקלקל הכתב על-ידי האחיזה, מנהגינו לעשות בספריתורה קיפול קבוע באמצע הריוח שבין כל דף ודף {כג}:

[ח] משום חיבוב מצוה, נוהגין שהעולה מנשק הס"ת קודם שהוא מתחיל לברך תחילה, וכן אחרי שסיים הקריאה לפני הברכה האחרונה {כד}. ויזהר שלא לנשק על גבי הכתב, שמא יקלקל האותיות ברוק שבפיו. אלא ינשק על מקום שאין כתב, או על-גבי המטפחת {כה}:

[ט] אסור לאחוז את הספריתורה בעצמו ערום. לפיכך כשהחזן מגביה את היריעה להראות לקהל, אינו אוחזה אלא על-ידי מטפחת (כדלעיל סעיף ב'), וכן העולה לתורה בשעת הקריאה והברכות (כדלעיל סעיף ז'). אך בשעת הגלילה, הן קודם הקריאה הן אחריה, מנהגינו שמותר {כו}:

[י] צריכים כל הקהל לכוון דעתם לשמוע היטב את קריאת התורה. ולא ישיחו בשום דבר (כדלקמן סעיף ט"ו) ולא יפנו ליבם לשום מחשבה, ואפילו תלמידי חכמים לא יעסקו אז בלימודם. ולכן מנהגינו שאומר החזן קודם הקריאה, "הפל" תנו עוז לאלהים וגו', היינו בין המון העם בין התלמידי חכמים {כז}:

[יא] הקורא וכן החזן, צריכים לעמוד. ואפילו רק לְפִיךְ על שום דבר, אסור. מפני שצריכין לעמוד באימה. כי כשם שניתנה התורה באימה, כך אנו צריכין לנהוג בה באימה. ואדם חלוש, יכול לְפִיךְ קצת סמיכה מועטת {כח}. ושאר כל הקהל, מנהגינו שהם יושבים

לעולם במשך כל זמני קריאות התורה, וגם כשהקורא אומר ברכו וכו'. ואין שום פסוק שנוהגים לעמוד בשעת קריאתו, ואפילו בעשרת הדיברות {כט} :

[יב] דברים שבכתב, אי אתה רשאי לאמרן על־פה. לפיכך אסור לעולה לספר־תורה לקרות על־פה אפילו תיבה אחת (ויש אומרים אפילו אות אחת), שמא יאמרו שהספר חסר (ועיין לעיל סימן א' סעיף ז'). ומכל מקום הציבור יצאו ידי־חובתם {ל} :

[יג] לא יעלה שום אדם לקרות בספר־תורה אם לא אמרו לו לעלות, ואפילו אם הוא ראש בית־הכנסת, או החזן. ואסמכתא לדבר, שנאמר {לא}, ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח {לב}. ומנהגינו שהחזן קוראם כפי סדר ישיבתם בבית־הכנסת זה אחרי זה {לג}. ומזכיר כל אחד בשמו ושם אביו, פלוני בן פלוני, פְּרָךְ. והוא המנהג הנכון, והטעם משום דלא ליתו לאינצויי. ועוד שעי"ז יודע לכל הציבור שמו המובהק ולא יבואו לידי מכשול לעניין גט וכיוצא בזה. ועוד ששמו ונפשו של כל אדם מישראל רמוז בתורה ויש לו חלק בה {לד}. וכשהחזן בעצמו קורא בתורה, צריך שיעמוד אחר אצלו. שכשם שניתנה התורה על־ידי סרסור, דהיינו משה רבינו על־ידיה שלום, כך אנו צריכים לנהוג בה על־ידי סרסור {לה} :

[יד] מי שקראוהו לספר־תורה, אסור לו לסרב. ואם אינו עולה, מקצר ימיו ושנותיו. והיינו כגון אם סירובו בשביל כעס שיש לו עם החזן או הגבאי, או לא עָרַב לו העניין שצריך לקרוא, או שפסוקי המברך מועטים, או שהוא קמצן מלהתנדב. אך אם יש לו סיבה הכרחית, אין חשש בדבר, כגון שלא הסדיר תחילה את הפרשה בינו לבין עצמו. וכל שכן אם יודע שבודאי יטעה בקריאתו, או שחושש שמא יש פיסול לספר תורה, או שאין בכוחו להתנדב. וכן אם טעה החזן במה שקרא לו ועתה הוא תורו של חבירו, כי דרכיה דרכי נועם {לו} :

[טו] כיון שהתחיל הקורא לקרות, אסור לכל הקהל לדבר, אפילו בדברי־תורה (ועיין לעיל סעיף י'). ובין גְּבֵרָא לְגְבֵרָא, יש מתירים ללמוד בלחש. ואסור לצאת מבית־הכנסת בשעה שקורין בתורה, ועל זה נאמר {לז} ועוזבי י"י יָכְלוּ. אבל בין גְּבֵרָא לְגְבֵרָא שהספר־תורה מכוסה, יכול לצאת לצורך גדול {לח} :

[טז] יש אומרים שאין לקרות שני אחים לספר־תורה זה אחרי זה, וכן האב עם בנו, משום עינא בישא {טל}. אבל מנהגינו שאין מקפידין בזה, אעפ"י שקוראים אותם בשמותיהם {מ}. וקטן אם הוא עולה ממניין הקוראים, יתבאר בס"ד לקמן בהלכות שבת סימן ס' סעיף ג' :

[יז] מי שעלה לתורה בבית־כנסת אחת, ואחר־כך נזדמן לבית־כנסת אחרת וקראוהו שוב לפרשה שכבר עלה לה, אעפ"י שיש אומרים שרשאי לעלות שנית ולברך, שב ואל תעשה עדיף {מא} :

[יח] בתענית ציבור שקורין ויחל, אין מעלים לתורה אלא למי שמתענה. ואם אין כאן כהן אחר אלא זה שאינו מתענה, או שאין בדעתו להשלים התענית, קורין במקומו לישראל או ללוי המתענים, והכהן יצא מביתהכנסת. ואם יש כהן אחר, אינו צריך לצאת, אלא יודיע שלא יקראוהו. ואם קראוהו, לא יעלה. והוא הדין בכל זה ללוי שאינו מתענה. ואם הוא בשני או בחמישי אף על פי שקורין ויחל, מכל מקום כיון שעתה הוא זמן קריאת התורה, לכן בדיעבד אם לא יצא מביתהכנסת וקראוהו, יעלה {מב}. גם כן ארץ ישראל, שהלך לחו"ל והיה בביתהכנסת ביום טוב שני של גליות, לכתחילה אין לקרותו לתורה {מג}:

[יט] מנהגינו שכל העולים לס"ת קוראים בעצמם, כמו שתיקנו חז"ל, ולא שהחזן קורא במקומם, לפי שאצלינו רובם ככולם בקיאים בפסוקים מגירסא דינקותא בדקדוקיהם ובטעמיהם {מד}. אלא שהחזן מסייע לקורא בנקודות ובטעמים (אלא אם כן הקורא בקי היטב), אך לא יאמר עמו התיבות ביחד, אלא מקדים להסדירם לפניו קודם לכן בלחש {מה}. וכן רומז לו ב"יד" (שקוראים בל"ע בשם "מְכַוֵּט" {מו}) באיזו תיבה להעמיד ובאיזו להפריד, היכן אתנחא והיכן זרקא, והיכן לשבור קודם סוף הפסוק, וכיוצא בזה, כפי סימנים קבועים {מז}. ועם הארץ שאינו יודע לקרות, יש נוהגים להעלותו, והוא מברך והחזן קורא, שהשומע כעונה. (וטוב שיאמר אחריו בלחש). אלא אם כן הוא נמנע מעצמו מפני הבושה. והוא הדין שהסומא יכול לברך והחזן יקרא במקומו (והוא עצמו לא יקרא, מפני שדברים שבכתב אסור לאמרן על פה כדלעיל סעיף י"ב), וכן זקן שקמו עיניו מלראות, אבל לא נהגו כן {מח}:

[כ] אם טעה ובירך בתחילה אשר נתן לנו במקום אשר בחר בנו, ועדיין לא אמר את השם בחתימת הברכה, יתחיל מאשר בחר בנו. ואם כבר אמר ברוך אתה ה', אף שעדיין לא סיים נותן התורה, יסיים, ואחר שישלים קריאתו יברך אשר בחר בנו, שאין סדר לברכות {מט}:

[כא] אם הראו לו את המקום שיקרא, ובירך, ואחר כך נזכרו שטעו ואין זה המקום שצריכין לקרות, בין שכבר התחיל לקרות, בין שעדיין לא התחיל, אם המקום שצריכין לקרות היה גם כן גלוי לפניו, אפילו הוא בעמוד אחר, בין אם הוא אחרי המקום שהראו לו, בין הוא לפני כן, אינו צריך לברך שנית, משום שדעתו היתה על כל מה שגלוי לפניו. אבל אם לא היה המקום גלוי לפניו, אלא שצריכין לגלול את הספר, צריך לברך שנית אשר בחר בנו. אבל ברכו, לא יחזור. ותחילה יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, על הברכה הראשונה שבירך לבטלה. ואם עדיין לא אמר אלא ברוך אתה ה', יסיים למדני חוקין (עיין לעיל סימן ו' סעיף ז'). ודוקא שהציבור טעו בכך, שחשבו שצריך לקרות אותה

פרשה. אבל אם רק החזן טעה, או העולה, גם באופן זה אינו צריך לברך שנית, מפני שדעתם בטילה אצל דעת הציבור שהם הרבים והם העיקר {ג}:

[כב] אם התחיל לקרות ונשתתק, יעלה אחר במקומו ויתחיל מהפסוק שהתחיל הראשון, ולא יברך בתחילה אלא רק בסוף. ואם בירך ולא התחיל לקרות כלל, צריך לברך גם בתחילה {גא}:

[כג] צריך כל עולה לקרות לכל הפחות שלושה פסוקים. ובשני וחמישי, וכן בשבת במנחה, צריכים שיקראו כולם לכל הפחות עשרה פסוקים, דהיינו שאחד מהם קורא ארבעה פסוקים. ובדיעבד אם לא קראו אלא תשעה פסוקים, שלושה לכל אחד, יצאו ידי חובתם. ובפורים שאין קורין לכולם אלא תשעה פסוקים (כפי מנהג הבלדי), זהו מפני שְׁנֵשְׁלָם העניין (ועיין לקמן סימן קכ"ב סעיף ל') {גב}. ומנהגינו כפי מה שכבר סידרו קדמונינו חכמי תימן עליהם השלום בְּתֵינָאן (בלשון רבים, תאג בלשון יחיד. ופירושו בלשון הקודש כתר, כתרים {גב*}) אופן חלוקת המברכים, ועשו לכל פרשה סימן, כגון לבראשית הג"ה, דהיינו הראשון חמישה פסוקים, השני שלושה, והשלישי חמישה. נח דד"ו, דהיינו ארבעה וארבעה וששה. לך"ל דה"ד וכו'. ועליהם אין ראוי להוסיף, ומהם אין לגרוע {גג}:

[כד] הקורא בתורה, לא יסיים במקום שלא ישאר משם עד הפרשה, דהיינו ריוח פתוחה או סתומה, שלושה פסוקים לכל הפחות. ואם טעה ובירך ברכה אחרונה לאחר שסיים בפחות מג' פסוקים סמוך לפרשה, הקורא אחריו אינו צריך להתחיל מפסוק שלפני כן, אלא יתחיל ממקום שפסק הראשון, ויקרא עוד ג' פסוקים או יותר מפרשה שנייה שלאחריה. וכשיש פיסקא באמצע פסוק, כגון בתחילת פרשת פינחס, מותר לסיים אפילו בפסוק הסמוך לה לפניה {גד}, וכן לאחריה {גה}:

[כה] וכן לא יתחיל הקורא בפחות משלושה פסוקים, לאחר התחלת פרשה פתוחה או סתומה. ולכן זה שלפניו, לא יסיים בפחות משלושה פסוקים, לאחר התחלת הפרשה. ופרשה שאין בה אלא שני פסוקים, מותר להפסיק בתחילתה או בסופה {גו}:

[כו] צריך לכוון שכל קורא יתחיל בדבר טוב לישראל, ויסיים בדבר טוב לישראל {גז}. וכל קורא כשמסיים לקרות, קודם שיברך ברכה אחרונה, המנהג שאומר לו החזן "תְּזַק, וברוך תהיה" {גח}:

[כז] אם קרא אחד מן העולים רק שני פסוקים, ובירך ברכה אחרונה, צריך הוא לחזור ולקרות שני הפסוקים שקרא תחילה, ועוד פסוק אחד עמהם. אך לא יברך לפניה, אלא רק לאחריה. ואם אירע זאת בשלישי (ושניים שלפניו, קראו רק ג' ג' פסוקים), צריך לקרות עוד שני פסוקים, שיהיו כולם ד' פסוקים. ואם אירע זאת בכהן שקרא רק ב' פסוקים, ונזכרו אחרי שכבר עלה הלוי, אלא שעדיין לא בירך הלוי ברכה ראשונה (ואף אם אמר

ברכו את י"י המבורך, אין זה נחשב התחלת הברכה), יחזור הכהן ויקרא ג' פסוקים ויברך ברכה אחרונה כמו שכתבנו, והלוי ימתין שם ויקרא אחר-כך. אבל אם הלוי כבר בירך ברכה ראשונה, יקרא הלוי ממקום שפסק הכהן (שאם יקרא הלוי מה שקרא הכהן, יהיה פגם לכהנים אשר שם, כי יאמרו שהלוי התחיל לקרות בתורה), ואחרי הלוי יעלו שני ישראלים, שיהיו ג' קרואים. והכהן אינו מן המניין, כיון שקרא רק ב' פסוקים. ואם אירע כן בלוי, שקרא רק ב' פסוקים, והישראל כבר בירך ברכה ראשונה, יקרא הישראל ב' הפסוקים שקרא הלוי, ועוד פסוק אחד, ויעלה עוד ישראל אחד לתשלום ג' קרואים. ואם לא היה כהן בבית-הכנסת, ועלה ישראל במקומו, ואירע כן שלא קרא אלא שני פסוקים, ולא נזכרו עד לאחר שעלה ישראל שני ובירך ברכה ראשונה, אזי יתחיל הישראל השני מתחילת הפרשה, והישראל הראשון ימתין שם ויקרא אחריו, ואחריו יקראו לעוד ישראל {נט} :

[כח] מנהגינו שהבנים עומדים לכבוד אביהם במשך כל זמן קריאתו, ובכלל זה ברכה ראשונה ואחרונה. ואח קטן עומד לאח גדול. וכן עומד מפני דודו אחי אביו, או זקינו אבי אביו או אבי אמו, וכן עומד לאחי אמו {ס}. וכן יש נוהגים בזמן שקורא חמיו {אס}. ויש נוהגים לעמוד גם כשהרב קורא בתורה, ובפרט בברכה הראשונה (והאחרונה) {סב}. אמנם בזמן שאחד מהם קורא התוכחה שבתורת-כהנים או שבמשנה-תורה, אין עומדים זולתי בפסוקים שבתחילה וסוף שאינם קללה, ובברכה ראשונה ואחרונה {גס} :

[כט] מי שטעה ולא דקדק אפילו בחסרון או יתרון אות אחת, כגון אם ואם, מחזירים אותו אעפ"י שלא נשתנה משמעות העניין על ידי זה. ובנקודות ובטעמים, וכן מלעיל ומלרע, דגש ורפי, שוא נע ונח, אם נשתנתה על-ידי זה המשמעות (כגון חֶלֶב חֶלֶב, וַיִּשָּׁב וַיִּשָּׁב וכו') ושבו מלעיל לשון חזרה, ומלרע לשון שביה) מחזירים אותו. ואם לאו, גוערים בו. דהיינו שאם חזר חזר, ואם לאו אין מחזירים אותו. ומנהגינו שגוערים בו אפילו אם יחזור על שמות הקדושים, כי אין חזרתו נחשבת לבטלה ח"ו אלא לצורך. לפי שאין שום דקדוק בתורתנו הקדושה לחינם, אלא לטעם נגלה או נעלם, אעפ"י שמן הדין אינו מחוייב לחזור כי לא נשתנתה המשמעות. (אך על געיא, נראה לי שאין צריך אפילו לגעור {דס}). והקריאה הנכונה, היא כפי מסורת ספרי קדמונינו הנקראים תִּיגָאן (עיי' לעיל סעיף כ"ג) שהם המדוייקים ביותר בעולם {סה} :

[ל] מי ששמע קריאת-התורה במבטא אשכנזי או ספרדי, יצא ידי-חובתו, אם הוא מבין הלשון. אבל לכתחילה צריך לשמוע דוקא במבטא תימני, שהוא הנכון והמשובח מכל המבטאים כמפורסם, כי הוא מבחין ומחלק בבירור בין כל האותיות והתנועות, ויש לו ראיות חזקות מדברי חז"ל והקדמונים. וכל-שכן בפרשת זכור ופרשת פרה שיש אומרים שקריאתן מדאורייתא (כדלקמן סימן קכ"א סעיף ג') {סו} :

[לא] כשיש כהן בבית־הכנסת, צריכין לקרוא אותו ראשון. ונוהגים שאפילו אם הוא עס־ הארץ אלא שהוא אדם כשר, הוא קודם אפילו לתלמיד־חכם גדול ישראל. ואפילו אם הכהן רוצה למחול, לָא מְהֵינִי {טו}. ואחרי הכהן, קוראים לוי. ולמנהג הבלדי, אפילו כהן או לוי קטנים {סו}. ואם אין שם לוי, הכהן שקרא ראשון, הוא עצמו חוזר וקורא בברכות במקום לוי, אבל לא ישראל, ואף לא כהן אחר שלא יאמרו שהראשון פגום {טז}. ונוהגים שמכריז החזן תחילה, יברך כהן במקום לוי {ע}. ואם אין כהן בבית־הכנסת, קורים במקומו ישראל או לוי, לפי סדר העלאת שאר הציבור לתורה שהיא כשיבתם בבית־הכנסת (כדלעיל סעיף י"ג). ובזה אין נוהגים לומר יברך ישראל במקום כהן, או לוי במקום כהן. ומכל מקום אין מעלים לוי לשני, אף אם כפי סדר המקומות ראוי הוא לעלות שני, כיון ששני הוא מקום קבוע ללוי, ומאחר שאין שם כהן נתפרדה החבילה. אבל שלישי {צא} יכול הוא לעלות {עב}. ויש נוהגים להקל שעולה הלוי אפילו לשני {עג}:

[לב] יש אומרים שאם קרא החזן או ללוי ואינם שם, לא יקרא לאחר בשמו, שלא יאמרו על הראשון שהוא פגום, אלא אחר יעלה מעצמו {עד}. ואין מנהגינו כן {עה}:

[לג] אם לא היה כהן בבית־הכנסת, או שהיה אלא שלא ידעו ממנו, והעלו ישראל במקומו, אפילו אם כבר אמר ברכו את י"י המבורך, אלא שעדיין לא התחיל לומר ברכת אשר בחר בנו, ובא הכהן, או נזכרו שְׁיִשְׁנוּ, מעלים את הכהן, ואומר גם הוא ברכו וכו'. והישראל כדי שלא יתבייש, יעמוד שם עד לאחר שיקראו הכהן והלוי, ואז יברך ויקרא. אבל אם כבר אמר הישראל את השם מן הברכה, דהיינו שאמר ברוך אתה ה', שוב אין הכהן עולה. וכן הדין אם העלו לוי במקום כהן, ובא הכהן קודם שאמר הלוי ברוך אתה ה', יעלה הכהן, והלוי ימתין, ויקרא אחריו. וכן הדין אם לא היה לוי, או שלא ידעו ממנו, והתחיל הכהן במקום לוי, ואחר־כך בא הלוי קודם שאמר הכהן ברוך אתה ה', יעלו את הלוי, והכהן יורד {עו}:

[לד] אחרי השלמת קריאת־התורה, אומר השלישי חצי קדיש {עז}. וכן בכל עת שקורין בתורה, אומר אחר־כך חצי קדיש. חוץ ממנחה של שבת, ויום הכיפורים, ותשעה באב, ושאר תעניות, מפני שבלאו־הכי צריך הש"צ אחר־כך לומר קדיש לפני שיתחילו להתפלל בלחש, וקדיש אחד עולה לכאן ולכאן {עח}. ומנהג הבלדי (וכן יש מהשאמי) שגם בשחרית תשעה באב אינו אומר קדיש, מפני שהוא גם המפטיר ואין להפסיק ביניהם {עט}:

[לה] הגולל בא ומסייע לחזן לגלול את הספר, לסגרו, ולהעמידו על־גבי התיבה {פ}. והקהל אומרים בזמן הגלילה, מה רב טובך וגו' כנזכר בסידורים {פא}. וצריך שיהיה הַתְּפִיר באמצע שתי הגלילות {פב}. ואם התפר שלפניו יותר סמוך, יגללו לשם. ואם התפר שלאחריו יותר סמוך, יגללו לשם. דלמעט בגלילה עדיף, משום כבוד ספר־תורה {פג}. ויש

מדקדקים לראות שלא יהיה בראש הדף שבתחילת היריעה פסוק שאינו טוב {פד}. ועיין עוד לעיל סעיף ג' :

[לו] מנהג הבלדי שמחזיר החזן כעת את הספר להיכל קדשו {פה}. ובשאמי אינו מחזירו עד אחרי ובא לציון {פו} (ועיין לקמן סימן כ"ד סעיף ד'). והמנהג שמניחים אותו בהיכל בעמידה, ולא באלכסון {פז} :

[לז] במקום שאין ספר-תורה, קוראים בלא ברכות מתוך החומש בקול-רם, שלא תשתכח תורת קריאה {חפ} :

[לח] עשרה שמתפללים ואין להם ספר-תורה לקרות, אין מביאים אצלם ספר-תורה לצורך הקריאה, אפילו אם הם חבושים בבית האסורים, ואפילו בראש השנה ויום הכפורים {טט}. אך יש מתירים אם יכינו ארון או תיבה, יום או יומיים מקודם, שיהיה מקום קבוע ומכובד לספר-תורה. והוא הדין אם הכינו באותו יום והניחוהו שם קודם זמן הקריאה, על מנת שיהיה מונח שם יום או יומיים {צ}. וכן יש אומרים שלצורך אדם גדול בתורה שהוא חולה, מותר להביא גם לצורך הקריאה לבד. ושבת פרשת זכור, ופרשת פרה, שיש אומרים שהן דאורייתא (עיין לקמן סימן קכ"א סעיף ג'), מותר להביא לצורך גדול בתורה אפילו אינו חולה, ולחולה אפילו אינו גדול בתורה {צא}. וכשמוליכים ספר-תורה מבית-הכנסת לבית-הכנסת אחרת, טוב שילוהו עשרה בני-אדם לכבוד תורתנו הקדושה {צב} :

סימן כ"ג - הלכות ספר-תורה שנמצא בו טעות ופיסול בשעת הקריאה

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק א'

[א] אם נמצא בספר-תורה פסול מחמת טעות, אין קורין בו, ומוציאים ספר-תורה אחר. ולא רק כשהוא טעות גמור, כגון יתר או חסר, או נתחלף אפילו אות אחת, כמו תומים תאומים, מגרשיהן מגרשיהם, אלא אפילו אם הטעות היא באופן שאין הקריאה משתנה וגם לא הפירוש, כגון במקום שצריך להיות אבותם בוא"ו, נמצא בלא וא"ו, או בהיפך, וכן אם במקום שצריך להיות מלא יו"ד שימושית כגון אבתיכם, נמצא חסר יו"ד, או בהיפך, וכן כל כיוצא בזה, מנהגינו שמוציאין ספר-תורה אחר {א} :

[ב] וכן אם נמצא שנדבקה אות לאות, מנהגינו להוציא ס"ת אחר בכל גוונא, אפילו אם נראה שנדבק רק אחרי הכתיבה, ואעפ"י שלא נשתנתה עי"ז צורת האותיות. וזה גם באות גדולה שנדבקה בסופה, כגון נו"ן פשוטה, אעפ"י שכשיגרד מה שדבוק תישאר צורת האות {ב}. וכן אם הדיבוק מאות לאות הוא על ידי התגיין. אבל התגיין עצמם שנדבקו זה

בזה, או שהן פרודים מגוף האותיות, כשר {ג}. ואף באות עצמה כשהדיבוק הוא קצתה בקצתה, כגון פ"א וצאד"י ושי"ן שנדבקו היודי"ן שלהן לאותיות עצמן מלבד מקום דיבוקן, כשר. והוא הדין אפילו נחלקה האות לשני גופים. שאין האות נפסלת אלא אם כן נפסדה צורתה עד שאינה נקראת כל עיקר, או אם נדמית לאות אחרת. הלכך יש להכשיר מה שנמצא בספרי"תורה קדמונים לפני היו"ד של"אל"ף נוגעים לגמרי בגוף האל"ף (דהיינו באופן שאין ליו"ד זו רגל כלל), או רגל האל"ף בגוף האל"ף, וכן כשרגל הקו"ף נדבק לגגה {ד}. וכן כל כיוצא באלו {ה}:

[ג] כשיש ספק אם זה דיבוק או לאו, אין מוציאים ספר"תורה אחר {ו}. אם נתפשטו האותיות מכח לחות הדיו וכיו"ב עד שנראות כדבוקות, ומכל מקום ניכר שאינן דבוקות, כי אין השחרורית כמו גוף האותיות, כשר {ז}:

[ד] אם יש ספק באיזה אות, שמא אין צורתה עליה, מראים לתינוק שאינו לא חכם ולא טיפש (היינו שאינו מביין את המלים, אבל יודע ומביין את האותיות היטב) אם קוראה כראוי, כשרה. ואם לאו, פסולה. ואם התינוקות מחולקים, הולכים אחר הרוב. ודוקא כשאנו מסופקים, מועיל התינוק, משום דאז לא הוי רק גילוי מילתא בעלמא. אבל אם אנו רואים שאין האות כהלכתה, פסול אף-על-פי שהתינוק קורא אותה, כיון שענינו רואות שאין האות כתיקונה {ח}. וכשמראים לתינוק, אין צורך לכסות לו את האותיות, לא שלפני כן ולא שלאחרי כן {ט}:

[ה] נמצאת תיבה אחת חלוקה, עד שנראית כשתים, או שנתקרבו שתי תיבות, ונראות כאחת לתינוק {י}, או שנמצאת תיבה יתירה, בין שהיא תיבה שאין כאן מקומה כלל, בין שנכתבה תיבה אחת כפולה {יא}, וכן אם נמצא שינוי בצורת הפרשיות, כגון פתוחה במקום סתומה או סתומה במקום פתוחה, או הפסק פרשה במקום שאינו צריך, או במקום שצריך להיות הפסק פרשה ואינו, בכל אלו צריכים להוציא ספר"תורה אחר {יב}. ומלבד כל הנזכר לעיל, יש עוד דינים ופרטים מרובים בענייני האותיות וצורתם וכו', ולכן בכל ספק צריך לשאול הוראת חכם:

[ו] גם אם נמצא שינוי מהמסורת שלנו בספרי תימן בחסרות ויתירות או בפרשיות (כמו שנפרט בס"ד להלן בחלק יורה"דעה הלכות כתיבת ספר"תורה סימן קס"ה סעיף כ'), מנהגינו להוציא ס"ת אחר. כי ספר"תורה שלנו מוחזקים בדקדוק גמור כמפי משה מפי הגבורה, שהם מועתקים מספר תורה שכתב רבינו הרמב"ם זיע"א, על פי ספרו המוסמך של בן-אשר, וי"א שכן נמצא גם בספר"תורה של עזרא הסופר {יג}:

[ז] אין חילוק בכל האמור כאן, בין קריאת ספר"תורה בשני וחמישי, לבין בשבת שחרית או במנחה וכיו"ב. אלא שבחול יכולין לגרוד שם להפרידם {יד}. וכן אם צריך לתקנו בדיו,

מתקנים אותו. ואעפ"י שעודנו לח, יכולים להמשיך הקריאה מיד. ואדרבה אין להמתין עד שיתייבש הדיו, מפני כבוד הציבור {טו} :

[ח] כשנמצא פיסול שצריכין להוציא ספרתורה אחר, אם אירע זה בין גברא לגברא, מחזירים אותו להיכל ומוציאים ספרתורה אחר, ומתחילים ממקום שפסקו, ומשלימים מניין הקרואים. והעולים הקודמים בספרתורה הפסול, נחשבים ממניין הקרואים. וכן אם נמצא הפיסול באמצע הקריאה, מפסיקין מיד, ומחזירים אותו להיכל, ומוציאים ספרתורה אחר, והקורא גומר קריאתו בספר הכשר (ואם הפסיק באמצע פסוק, יתחיל מתחילת הפסוק {טז}). ונראה דאפילו לא נשתייר אלא פסוק אחד, אינו צריך לקרות יותר {יז}. ואם נודעה הטעות רק אחרי שכבר קראו כמה פסוקים, אינו חוזר לקרות ממקום הטעות אלא ממקום שהפסיק {יח}) ומברך ברכה אחרונה. אבל ברכה ראשונה אינו מברך, שעלתה לו הברכה שבירך על ספרתורה הפסול {יט}. והוא הדין אפילו אם לא התחילו כלל לקרות, שנמצא הפסול מיד לאחר הברכה, שגם כן מוציאים ספרתורה אחר, ולא יברך שוב ברכה ראשונה {כ} :

[ט] נמצא פסול בספרתורה שהוא טעות גמור, ואין שם ספרתורה אחר, משלימין בו מניין הקרואים בלא ברכות {כא} (ועיין לקמן בסוף סעיף שאחר זה). והוא הדין ליתר עשרים דברים הפוסלים ספרתורה, המבוארים ברמב"ם (בתחילת פרק י' מהלכות ספר תורה) ובשאר ספרי הפוסקים :

[י] יש אומרים שאם נמצא פיסול בספרתורה בחומש אחד, מותר לקרות בו בחומש אחר. כגון אם הפיסול הוא בספר בראשית, מותר לקרות בו בברכות בספר שמות. ואין לסמוך על זה זולת בשעת הדוחק כשלא היה אפשר לתקנו, או שנמצא בשבת או יום טוב, ואין בביתהכנסת ספרתורה אחר. בפרט כשהפיסול הוא מפני דיבוק קל בסוף אות גדולה (עיין לעיל סעיף ב'). ומכל מקום בשבת במנחה, אין להוציאו, כיון שאז אין הקריאה חובה כל כך, שלא נתקנה אלא משום אותם שאינם באים בשני ובחמישי לביתהכנסת {כב}. ובשעת דוחק גמור, דהיינו שאין להם אפשרות להביא ספרתורה ממקום אחר ויתבטלו מהקריאה בו, יש מקום להקל אפילו בטעות חסר ויתר (כשאינו טעות גמור. דהיינו כשאין משתנה עי"ז הקריאה או הפירוש, עיין לעיל סעיף א') {כג} אפילו שהטעות באותו חומש ואף באותה קריאה שקוראים אז {כד} :

[יא] אם נקרעה התפירה שבין שתי יריעות, אם נשאר לכל הפחות חמש תפירות של קיימא, קורין בו. ואם לאו, מוציאים ספרתורה אחר. ואם אין ספרתורה אחר, והקרע הוא בחומש אחר, קורין בו אף על פי שלא נשאר רק ב' תפירות {כה}. ואם העמודים (דהיינו העצים שבתחילת הספר ובסופו) אינם תפורים, כשר, ואין להוציא ספרתורה אחר {כו} :

[יב] נמצא שְׁעוּה או חֶלֶב שנטפו על אות או תיבה, אם הוא בחול, יסירם. ובשבת או יום טוב, אם נראין האותיות, יכולים לקרות בו כך. אבל כשהם מכוסים מאד עד שאינן נראין, אם הוא במקום שאין צריכין אז לקרות שם, יכולין לקרות בו בברכות. אבל אם הוא במקום שצריכין לקרות, והרי אסור לקרות אפילו תיבה אחת שלא מן הכתב (כדלעיל סימן כ"ב סעיף י"ב) על כן אם אפשר להסיר את השעוה או החלב כלאחריד, דהיינו כשהם יבשים מאד, ויקפל את הגויל שעלידיזזה יפלו, הרבה פוסקים מתירים לעשות כן. ואם לאו, אין קורין בו. וכשמסירים בחול את השעוה והחלב, אם הוא על אחד מן השמות הקדושים, ישגיחו שלא לבוא חסדשלום למחיקת האותיות, אלא יחממו מתחת היריעה {כז} :

סימן כ"ה - הלכות הקדישים, וענייני קדיש יתום

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק א'

[א] שליחציבור אומר לעולם קדיש קודם כל תפילה, ואחרי כל תפילה {א}, כידוע במנחה וערבית ומוסף. וגם בשחרית כן הוא, אלא לפי שבשחרית אי אפשר לאמרו לפני התפילה מטעם שצריך לסמוך גאולה לתפילה, לכך הקדימוהו לפני היוצר {ב}. ויש אומרים שקדיש זה חוזר על פסוקי דזמרה {ג}. ועיין לעיל סימן י"ג סעיף ב' :

[ב] כמרכן אומר קדיש אחרי סדר היום (דהיינו ובא לציון, כנזכר לעיל סימן כ"ד סעיף ב') בכל עת שאומרים סדר היום ומתחננים מעט, אומר אחריו קדיש (אלא שבבלדי מצרפים עוד אחרייכן שיר של יום וכו' עניינים שנהגו להוסיפם ואינם מעיקר תקנת התפילות, כדי לכללם בקדיש אחד, וכדלעיל שם סעיף ג'), וכן אחרי קריאת התורה, ועוד כמה מקומות שקבעו לומר קדיש אחריהם. וזהו הנקרא קדיש סתם, או חצי קדיש, וכיוצא בזה. והקדיש שאחר גמר עיקר התפילה, נוהגין להוסיף בסופו תתקבל צלותכון וכו' יהא שלמא וכו' עושה שלום וכו', ולפיכך הוא נקרא קדיש תתקבל, או קדיש בתרא {ד}. ובימים שיש בהם מוסף, נוהגין לומר קדיש תתקבל גם אחרי שחרית קודם הוצאת ספרתורה, וגם אחרי מוסף {ה} :

[ג] עשרה או יותר שהיו עוסקים בתלמוד תורה שבעל-פה, כגון משנה או גְּמָרָא או פסקי הלכות, או אפילו במדרשים או באגדות {ו}, כשהם מסיימים אומרים ר' חנניא בן עקשיא וכו' ומזמינים אחד שיעמוד ויאמר קדיש {ז}, ומוסיף בסופו על ישראל ועל רבנן וכו' יהא שלמא וכו' עושה שלום וכו' (ומפני זה אומרים קדיש זה גם בתוך התפילות, כגון אחרי פיטום הקטורת, ובמה מדליקין), ולפיכך הוא נקרא קדיש דרבנן. ובבלדי מוסיף עוד בתחילתו דעתיד לחדתא עלמא וכו' (והטעם לפי שכשמזכירים בלימודם שמות החכמים

שפתותיהם דובבות בקבר, והם אומרים שמא היא עת תחייתהמתים. ולכן אנו אומרים אחר־כך דעתיד וכו' ולאחאה מיתיא, כדי לקרר דעתם {ח}. וכן נוהגים גם בכמה מקומות מהשאמי. ויש מהשאמי שאינם אומרים דעתיד אלא בתשעה באב, וכן אחרי קבורת המת {ט}. ולכולי עלמא, אומרים קדיש דעתיד בסיום מסכתא {י}:

[ד] אחר קריאת מזמורי תהלים, או שאר פסוקים, מנהג השאמי לומר קדיש ולהוסיף יהא שלמא וכו' עושה שלום {יא}. ובבלדי שאין קדיש כזה, הנהיגו לסיים ר' חנניא בן עקשיא שהיא משנה, ואומר קדיש דרבנן שהוא דעתיד {יב}. ואין דבר המגין מפני המזיקים כאמירת קדיש על מזמורי תהלים {יג}. אך אחרי המזמורים בליל שבת ויום טוב קודם ברכו, אין אומרים קדיש בבלדי, מפני שהם באים בשביל היום. מה שאין כן מזמורי שיר המעלות במוצאי שבת שלא ניתקנו בשביל תפילת ערבית, לפיכך אומרים אחריהם קדיש {יד}:

[ה] בכל הקדישים שבסופן עושה שלום וכו' המנהג שהשליח ציבור כורע ופוסע לאחוריו שלש פסיעות כמו בסוף שמונהעשרה {טו}. ונוהגים שכל הקהל עם השליח ציבור אומרים יחד נוסח עושה שלום בקול רם {טז}. ויש אומרים שאסור לעבור כנגד האומר קדיש כמו נגד המתפלל {יז}:

[ו] כאשר טוב למעט בברכות, כך טוב למעט בקדישים. ולכן כאשר לומדים עניינים שונים, מנהגינו שלא לומר קדיש רק אחר השלמת כל הלימודים {יח}. ושבעה קדישים חובה לומר בכל יום, על שם {יט} שבע ביום הללתיך, ואלו הן. א' אחרי ישתבח, קודם היוצר. ב' אחרי נפילת פנים. ג' אחרי סדר היום. (וכן שאחרי פיטום הקטורת). ד' קודם תפילת מנחה. ה' אחרי מנחה. ו' קודם תפילת ערבית אחרי קריתשמע. ז' אחרי ערבית {כ}:

[ז] המנהג שיתום מאב או מאם, אומר את הקדיש דרבנן (ובבלדי מתחילים בו דעתיד, כדלעיל סימן כ"ד סעיף ו') וברכו שלפני עלינו לשבח (וממילא ממשיך הוא לומר גם את עלינו לשבח) שחרית וערבית, הן בחול הן בשבתות וימים טובים, כי נמצא במדרשים {כא} כמה וכמה מעשים שעל ידי זה פודה את אביו ואמו מדין גיהנם (אמנם גם על אדם ידוע ומפורסם בתורה ובחסידות מנעוריו, צריך לומר אחריו קדיש {כב}). ולכן נקרא קדיש זה "קדיש יתום" לדעת האר"י. וכן הוא מנהג הבלדי. ובשאמי שמוסיפים לומר קדיש יהא שלמא אחרי עלינו לשבח (כדלעיל סימן כ"ד סעיף ו') אזי כשיש יתום, הוא אומר גם כן אותו, שזהו נקרא קדיש יתום לדעת הרמ"א {כג}. וקדיש אחרי המזמורים שבסוף תפילת מנחה (עיין לקמן סימן נ' סעיף ה') ג"כ הוא קדיש יתום לדעת האר"י. ואם היתום הוא קטן דהיינו פחות מבן י"ג שנה ויום אחד, יכול הוא לומר קדיש אחרון זה, מפני שאינו חובה אלא מנהג.

ובבלדי שאין קדיש זה, יש הנוהגים שאעפ"י שהוא קטן אומר קדיש דרבנן וברכו, ויש להם על מה שיסמוכו {כד} :

[ח] מלבד זה רבים נוהגים שהיתום אומר גם כן ובא לציון, הן שחרית בכל יום ויום (עיין לעיל סימן כ"ד סעיף ד') הן במנחת שבתות (וממשיך לומר גם הקדיש שקודם הוצאת ס"ת) וימים טובים. ולא נהגו שיתפלל הוא כל התפילה (זולת ערבית דמוצאי שבת, כי אז הוא זמן החזרת הנשמות לגיהנם). אעפ"י שלדעת כמה פוסקים אם אפשר שיתפלל אפילו את כל התפילות, ראוי לעשות כן. וטוב שיקרא ההפטרה בבית הכנסת, ובזה יהיה לאביו ואמו נחת יתירה, ואשרי המכבד את הוריו {כה}. והמחדש בתורה בשבת, מעטרים לאביו ואמו בעולם הבא {כו} :

[ט] נוהגים שאין אומרים קדיש ובא לציון וכו' רק אחד-עשר חדשים, כדי שלא להחזיק אביו ואמו כרשעים ח"ו, כי משפט הרשעים בגיהנם הוא י"ב חדש {כז}. שאם מת דרך-משל בי"א שבט, אומר עד עשירי בטבת, ובי"א טבת לא יאמר, דהא הוי יום א' בחדש י"ב, ויום אחד בחדש חשוב חדש, והוי כאלו אמר י"ב חדש {כח}. ולעניין זה מונים מיום הקבורה, לא מיום המיתה, שאם נקבר בי"ב שבט, אזי פוסק בי"א טבת, כי המשפט אינו מתחיל עד לאחר הקבורה {כט}. ואם היתה שנה מעוברת, אומר עד י' (או י"א) כסלו {לט*}. ומי שיודע באביו ואמו שהיו רשעים, מאותן שנידונין י"ב חדש, ראוי ומחויב שיאמר קדיש י"ב חדש {ל} :

[י] כשיש שני יתומים או יותר, מנהגינו שהממונה מחלק הקדישים ביניהם כראות עיניו וטוב הבנתו. ובספרי רבני אשכנז כתבו חילוקים רבים בדינים אלו מי קודם למי {לא}, ואינם מקובלים אצלינו. גם לא נהגנו כמו הספרדים שיאמרו שנים או יותר קדיש יחדיו, ואין ראוי להנהיג כן, כי נגרם עי"ז קלקול ובלבול, לאומרים ולשומעים. וכמעט אין תועלת בו, ואולי אדרבה גורע {לב}. והבת, אין לה לומר קדיש גם אם תעשה מניין בביתה, אעפ"י שלא הניח הנפטר בנים {לג} :

[יא] אין ליתום לומר קדיש, אלא אם כן הוא מבן שלש-עשרה שנה ואילך והביא שתי שערות, כדי שיוכל להוציא הציבור ידי חובתם. אבל קדישים שְלִיָּשׁוֹת (עיין לעיל סוף סעיף ו') יכול הקטן לאמרם, ואפילו כשלא הגיע לחינוך. לפיכך במקומות שנוהגים בלארזה כי לומר קדיש אחרי עלינו לשבח, יכולים ליתנו ליתום קטן, מפני שאינו חובה אלא רשות ומנהג. אכן יש מקומות שנוהגים להקל שאפילו הקדיש וברכו שקודם עלינו לשבח נותנים ליתום קטן לאמרו, וכל כיוצא בזה קדיש של חובה, ויש להם על מה שיסמוכו. אבל במקום שאין מנהג ידוע, עדיף שיאמרנו אדם אחר ויתכוין לזכות את זה הנפטר שלא הניח אחריו בנים גדולים. אלא אם כן יש צורך בדבר שיאמרנו היתום הקטן {לד} :

[יב] אף־על־פי שאמירת הקדיש והתפילות מועילות להוריהם, מכל־מקום העיקר הוא שהבנים ילכו באורח מישור, כי בזה הם מזכים אותם. והכי איתא בזוהר הקדוש {לה}, בן יכבד אב {לו}, כְּמָא דְאֶתְאַמֵּר {לז} כבד את אביך ואת אמך, ואוקמוה במיכלא ומשתייא ובכולא, האיי בחייו דאתחייב ביה. בתר דמית, אי תימא הא פטור הוא, לאו הכי, דאף־על־גב דמית אתחייב ביקריה יתיר, דכתיב כבד את אביך, דאי האיי ברא אזיל באורח תקלא, ודאי מבזי לאבוי הוא, ודאי עביד ליה קלנא. ואי ההוא ברא אזיל באורח מישור, ותקין עובדוי, ודאי דא אוקיר לאבוי. אוקיר ליה בהאיי עלמא גבי בני נשא, אוקיר ליה בההוא עלמא גבי קודשא בריך־הוא, וקודשא בריך־הוא חייס עליה ואותיב ליה בכורסיא דיקריה ודאי וכו' עכ"ל. וראוי לאדם לצוות את בניו להחזיק באיזור־מצוה, ואם מקיימים נחשב יותר מן הקדיש, והיא תקנה טובה גם למי שאין לו בנים אלא בנות {לח}:

סימן כ"ו - הלכות קדושת בית-הכנסת ובית-המדרש

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק א'

[א] קדושת בית־הכנסת ובית־המדרש גדולה מאד, ומוזהרים עליהם לירא ממי שהוא שוכן בהם יתברך, כדכתיב {א} ומקדשי תיראו. שבית־הכנסת ובית־המדרש, נקראים גם־כן מקדש, כדכתיב {ב} וְאֵהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעֻט, ודרשינן {ג} אלו בתי־פְּנִסוֹת ובתי־מדרשות. ולכן אסור לנהוג בהם קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה (כגון סיפורי מאורעות. אך צרכי בני־אדם כגון ענייני פרנסה ומאכל ומשתה מותר מן הדין. אבל טוב להחמיר, כי הגבול דק ועלולים להיכשל). ואין לחשב בהם חשבונות (ארוכים ומסועפים) אלא של מצוה, כגון קופה של צדקה וכדומה. ונוהגין בהם כבוד, לנקותם, ולרְבֹצֵם במים. ומדליקין בהם אורות לכבדם {ד}:

[ב] אין לנשק בהם בניו הקטנים, כדי לקבוע בליבו שאין אהבה כאהבת המקום ברוך הוא {ה}. ואין להביא קטנים ביותר שהם משחקים שם ומחללים קדושת המקום ומבלבלים דעת הגדולים. אבל כשהגיעו לחינוך, יש להביאם אתו, וילמדם לשבת באימה וכיראה, ויזרזם לענות אמן וקדיש וקדושה {ו}. ובנות קטנות אין מכניסים כלל לבית־הכנסת {ז}:

[ג] קודם שיכנס לתוכם, ישגיח שלא יהא עליו ולא על בגדיו או מנעליו שום לכלוך. ומותר מן הדין לְרוֹק בהם (שלא בשעת תפילת שמונה־עשרה), אך ישפשף תְּכַף ברגליו {ח}:

[ד] אין נכנסין בהם לא בחמה מפני החמה, ולא בגשמים מפני הגשמים. ואם צריך ליכנס לקרוא לאיזה אדם, יכנס ויקרא שם איזה פסוקים, או יאמר איזו תפילה, או שישמע מאחרים איזה לימוד. או לכל הפחות ישב שם מעט ואחר־כך יקראנו, כי גם הישיבה בהם היא מצוה, שנאמר {ט} אשרי יושבי ביתך {י} :

[ה] אסור לאכול או לשתות או לישן בהם אפילו שינת עראי {יא}. וסעודת מצוה שאין בה שְׁכָרוֹת ולא קלות ראש ושיחה בטילה, מותר {יב}. וכן האנשים שלומדים שם בקביעות, מותרים לאכול ולשתות ולישן שם אפילו שינת קבע, כדי שלא יתבטלו מלימודם {יג} :

[ו] הקהל הנמצאים בבית־הכנסת, צריכים להיות חֲבָרִים ואהובים זה לזה, ואז תישמע תפילתם. ולא תהיה ביניהם ביניהם קנאה או שנאה או תחרות או מחלוקת ח"ו בכל מקום, וכל שכן בבית־הכנסת, מפני כבוד השכינה השרויה שם {יד} :

[ז] אין ראוי שישבו בני גיהנם עמי־הארץ בתוך ארבע אמות של היכל בבית־הכנסת, רק חכמים נבונים זקנים מלאים מצוות כרימון שהם בני גן־עדן {טו} :

סימן נ"ח - הלכות תפילות שבת, ערבית, שחרית, מוסף ומנחה

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ב'

[א] מנהגינו להקדים תפילת ערבית של שבת יותר מבימות החול, ונכון הוא, כדי להקדים הַקְּבֵל־תִּשְׁבַּת בכל מה שאפשר, רק שיהא מְפֹלְגֵה־מִנְחָה ולמעלה. ואף שנוהגין להתפלל כל ימות החול ערבית בזמנה, דהיינו בצאת־הכוכבים, וגם שבימות החול מתפללים מנחה בשעה שמתפללים עתה ערבית, אעפ"כ אין חוששין בזה בתפילת ערבית של־שבת וכן ביום־טוב, שיש בהם מצוה להוסיף מחול על הקודש {א}. (ועיין לעיל סימן נ"ז סעיפים ב' ג'). וכיון שמפלג המנחה נחשב לילה לעניין תפילה, הוא הדין לעניין קרית שמע, אעפ"י שהיא דאורייתא {ב}. ומדקדקים שתהיה אמירת "יום" הששי, ויכולו וגו' כמשמעה מבעוד יום {ג} :

[ב] טוב להדר ללכת מביתו לבית־הכנסת מעוטף בציצית {ד}, וגם בחזרתו לביתו. וכן הוא מנהגינו. והמדקדקים אינם מסירים הטלית מעליהם עד אחרי הקידוש. וכל זה לא רק בשחרית, אלא גם בערב שבת (והוא הדין יום טוב), שמנהגינו להיות עטופים בציצית גם אז במשך כל התפילה, ויש מצוה מיוחדת על פי הגמרא והפוסקים והמקובלים, להתעטף לכבוד הַקְּבֵל־תִּשְׁבַּת בטלית מצוייצת דוקא ולכסות בה את הראש, ולא די במעיל עליון ומגבעת {ה} :

[ג] ששת המזמורים, שתחילתם לכו נרננה, אומרים הקהל מיושב, ועומדים לכבוד שבת מלכתא בעת אמירת פיוט לכה דודי, ומתחילים לעמוד כבר קודם לכן כשאומרים אנא בכח {ו}, ויש מדקדקים המקדימים לעמוד מעת אמירת י"י למבול "ישב, וישב" י"י מלך לעולם {ז}. ובשאמי יש המתחילים לעמוד מן מזמור לדוד הבו לי"י בני אלים {ח}. בכל שבעת הפעמים שאומרים בואי כלה, מגביהים עקבי רגליהם {ט}. ויושבים ואומרים ישקני וגו', והגדול שבציבור או חזן בית הכנסת, אומר פיוט בר יוחאי בעמידה במקומו {י}, וכל הקהל יושבים אז, וגם אחר כך אפילו בעת שאומרים מזמור שיר ליום השבת {יא}, עד שמגיעים סמוך לתפילת העמידה, דהיינו לפני שאומר ש"צ ושמרו בני ישראל וגו' {יב}. וטוב שיעמדו כבר מעת שאומר ופרוש עלינו סוכת שלום {יג}:

[ד] מנהגינו לומר פרק במה מדליקין קודם מזמור שיר ליום השבת, בכל שבת. אפילו ביום טוב שחל בערב שבת או בשבת. וכן בשבת חול המועד, ובשבת חנוכה, אומרים אותו {יד}. (ולעניין יום הכיפורים, עיין לקמן סימן קי"ד סעיף א'). וכשאינן פנאי, מתחילין מן המשנה האחרונה שהיא שלושה דברים וכו' {טו}:

[ה] טעם שבברכת השכיבנו אין חותמין שומר עמו ישראל כמו בחול (להנוהגים אז לחתום כן, וכדלעיל סימן נ"א סעיף ד'), כיון שברכה זו היא על כללות עם ישראל, ואין אנחנו צריכים שמירה בשבת כי השבת מגנת עלינו. אלא אומרים ופרוש, וחותמין ברוך אתה ה' הפורש וכו', וכן ביום טוב {טז}. ומי שטעה וסיים כמו בחול, אם נזכר מיד לאחר תיבת לעד, יאמר מיד הפורש סוכת שלום וכו'. אבל אם לא נזכר עד לאחר כדי דיבור (דהיינו אמירת שלוש תיבות "שלום עליך רבי") יצא ידי חובתו ולא יחזור {יז}. והוא הדין בחול, אם טעה וסיים כמו בשבת, יצא ידי חובתו. ואין חילוק בזה בין יחיד לבין שליח ציבור {יח}:

[ו] מנהג השאמי לומר בתפילת ערבית, "שבת" קדשך וינוחו "בה". ובשחרית ומוסף, "שבת" קדשך וינוחו "בו". ובמנחה, "שבתות" קדשך וינוחו "בם" {יט}. ומנהג הבלדי לגרוס בכולם "שבתות" קדשך וינוחו "בם" {כ}. ואומרים גם בשבת אלהי נצור, אעפ"י שהם תחנונים {כא}:

[ז] אחר תפילת הלחש בערבית בשבת, אומרים כולם ביחד יום הששי, ויכולו וגו', בעמידה, לפי שבזה אנו מעידים להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, והעדים צריכין להעיד מעומד {כב}. והמתפלל ביחידות, או שסיים תפילתו אחר שגמרו הציבור, אומר יום הששי ויכולו וגו' לבדו, ולא יהדר לאמרה עם אדם אחר משום עדות {כג}:

[ח] שליח ציבור אומר אחר כך ברכה אחת מעין שבע, והקהל נשארים לעמוד, וישמעו היטב ולא ידברו. ויש קצת הנוהגין לומר עמו בלחש מגן אבות וכו', עד זכר למעשה

בראשית. וגם המתפלל ביחידות, יכול לומר מן מגן אבות, עד זכר למעשה בראשית, ולא יותר. וברכה זו נתקנה מפני סכנת המזיקין, כי בזמנם היו בתי כנסיותיהם בשדות מחוץ לעיר, ויש בני אדם המאחרים לבוא לבית הכנסת וישארו יחידים בשדה ויסתכנו. לפיכך תיקנו ברכה זו, כדי שבעוד שש"צ אומרה, יסיימו גם הם תפילתם. וגם עתה שאין שייך זה, מכל מקום התקנה לא זזה ממקומה {כד} :

[ט] בכל שבתות השנה אומרים ברכה זאת אפילו כשחל בהן יום טוב, וכן בשבת שחלה לאחר יום טוב {כה}. אך כשחל יום טוב ראשון של פסח בשבת, מנהגינו שאין אומרים אותה, כי לילה זו משומרת מן המזיקין ומכיוצא בהן {כו}. ואין אומרים אותה אלא במניין קבוע ומפורסם. אבל במקום שאין מתפללין בעשרה אלא באקראי, כגון בבית חתן או בבית אבל, אין אומרים אותה. וכן המנהג. ואם קבעו מקום להתפלל בעשרה זמנמה, יש לאמרה, גם אם אין שם ספר תורה {כז} :

[י] פיוט יגדל אלהים חי, מנהג הבלדי לאמרו רק בליל שבת ולא בליל יום טוב, אלא אם כן חל יו"ט בשבת {כח}. ומנהגינו שאין מקדשין בבית הכנסת לא בליל שבת ולא בליל יום טוב {כט} :

[יא] מנהגינו גם בשבת וביום טוב להשכים לבוא לבית הכנסת {ל}. ולא טוב הדבר שהורגל בזמנינו בהרבה בתי כנסיות, לקבוע ולהודיע לקהל זמן התחלת התפילה בשבת, שלמה הולל וברוך שאמר, כי על ידי זה רובם ככולם אינם מקדימים לבוא ולומר התיקון והמזמורים המיוחדים לשבת {לא}. והרי מזמורים אלו נתקנו על ידי חז"ל {לב}. ולכל הפחות יאמר למנצח השמים מספרים, לדוד בשנותו, ותפילה למשה {לג} (ועיין בהרחבה לעיל סימן י"ב סעיף י'). ומי שאיחר לבוא לבית הכנסת, ואינו יכול לומר גם פסוקי דזמרא וגם נשמת, עדיף שיאמר פסוקי דזמרא וידלג נשמת ויתחיל מישתבח {לד} :

[יב] שליח ציבור המנגן בתפילתו, מעלה את השכינה לפני המלך העליון מקושטת בשבעה רעותיה המובאות לה, וכמה מלאכים ונשמות עולות עמה. ולכן מנהגם של ישראל לנגן בפה בבתי כנסיותיהם בשבתות וימים טובים, שהם זמני הייחוד למעלה {לה}. ומנהגינו שחזן בית הכנסת הקבוע, עומד במקומו ואומר [המהולל ו] ברוך שאמר, וגם [רפאני ו] נשמת כל חי וישתבח, ואחריכך עומד שליח ציבור אחר על יד התיבה (וכדלעיל בסימן י"ב סעיף א' וסימן י"ג סעיף א') ואומר קדיש וברכות קרית שמע וחזרת התפילה, עד קדיש תתקבל {לו} :

[יג] בשבת הקודמת לראש חודש, אחרי קריאת ההפטרה ולפני י"י הושיעה, מכריז החזן לקהל באיזה יום, או ימים, יחול ראש חודש הבא. ומתחיל לומר יהי רצון וכו', ואומר הניגון בלב נשבר. וראש חודש תשרי בלבד, אין מכריזים עליו. ומנהג הבלדי שהציבור

נשארים אז מיושב, כיון שאינו אלא הודעה. ויש מהשאמי שנוהגים לעמוד, דוגמת קידוש-החודש על-ידי בית דין^{לז}. ומנהגינו שאין נמנעים מלומר בו השכבה על המת, ולא בשום יום^{לח} :

[יד] לפני הכנסת ספר התורה להיכל קדשו, אומרים כל הקהל, ברוך י"י אשר נתן מנוחה וגו', (ובעת אמירת לא ימוש ספר התורה "הזה" מפ"ך, רבים נוהגים להושיט יד ימינם כלפי הספר המונח על התיבה, ולנשק אחר-כך ראשי האצבעות^{טל}), ויש נוהגים לעמוד מעת אמירת פסוקים אלו והלאה. ויש נוהגים לעמוד אחר-כך, מעת שהחזן אומר ימלוך י"י לעולם וגו'. ויש נוהגים לעמוד רק מכשהוא אומר וידעת וגו'^{מ} :

[טו] תפילת מוסף, אין לאחרה יותר מעד סוף שבע שעות זמניות. ואם התפלל אותה אחרי שבע שעות, נקרא פושע. ואף על פי כן יצא ידי חובתו, מפני שזמנה כל היום^{מא} :

[טז] היה עליו להתפלל שתי תפילות, אחת של-מנחה ואחת של-מוסף, כגון שאיחר מלהתפלל מוסף עד שש שעות ומחצה, צריך להתפלל תחילה מנחה ואחר-כך מוסף, משום דמנחה תדירה יותר, וקיימא לן תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם. ומכל מקום בציבור אין לעשות כן, כדי שלא יטעו^{מב} :

[יז] מנהג הבלדי שתפילת מוסף (הן בשבתות והן בימים טובים) אין מתפללים לחש תחילה, אלא הש"צ מתפלל מיד בקול רם, והקהל אומרים עמו בלחש מלה במלה (ומי שהוא בקי ואינו אומר עם הש"צ בלחש, לא יצא ידי חובתו). ובחתימת הברכות, מקדימים לפניו שלוש תיבות כדי שיוכלו לענות אמן (ועיין עוד לעיל סימן נ' סעיף י'). והנהיגו חכמי תימן כן, מפני שראו שהציבור נחפזים אז לצאת, וקרוב הדבר שלא יהיו עשרה המכוונים ליבם לחזרת הש"צ ויהיו ברוכותיו לבטלה ח"ו, כי היו משכימים לילך לבית-הכנסת ללמוד באשמורת קודם התפילה. הלכך בזמנינו שאינם משכימים, ובדרך כלל אין הזמן דחוק, ראוי להנהיג גם במוסף לחש תחילה כתקנת חז"ל^{מג} (חוץ ממוסף ראש השנה שיש טעמים להתפלל דוקא בלא לחש תחילה^{מד}). והקדיש שקודם מוסף, יש נוהגים שאומרו החזן שהכניס ספר תורה, ויש נוהגים שאומרו הש"צ שיתפלל מוסף. וכן במנחה^{מה} :

[יח] אם טעה בשבת או ביום טוב והתחיל ברכות אמצעיות של-חול, ונזכר באמצע ברכה, צריך לגמור כל אותה ברכה שהתחיל, ואחר-כך יתחיל ברכה אמצעית של שבת או של יום טוב. והטעם הוא, משום דמן הדין היה ראוי לתקן גם בשבת ויום טוב כל הברכות האמצעיות כמו בחול, ולהזכיר קדושת היום בברכת רצה, כמו בראש חודש וחול המועד, אלא שמפני כבוד שבת ויום טוב לא הטריחו חכמים, ותיקנו ברכה אחת אמצעית לקדושת היום. אבל זה שהתחיל ברכה של-חול, יגמור אותה ברכה, כיון שהיא ראויה לאמרה עתה מן הדין^{מו} :

[יט] אפילו לא התחיל רק תיבה אחת מן הברכה שליחול, ונזכר מיד, צריך לגמור כל הברכה. חוץ מברכת אתה חונן, שאם לא אמר עדיין רק תיבת אתה, כיון שגם תפילות שבת ערבית ומנחה, מתחילין אתה, לכן בתפילת ערבית או מנחה אינו צריך לומר ברכת אתה חונן, אלא ימשיך ויאמר קדשת וכו'. ובמנחה, אחד וכו'. אף על פי ששכח שהיום שבת והתחיל תיבת אתה, על דעת לומר אתה חונן. ואם אירע לו כן בשחרית, אזי אם היתה הטעות מחמת שהיה סובר שהיום חול, צריך לגמור ברכת אתה חונן. אבל אם ידע שהיום שבת ושצריך לומר ישמח משה, אלא שנכשל בלשונו מחמת הרגלו, ואמר תיבת אתה, אינו צריך לגמור ברכת אתה חונן, אלא אומר ישמח משה. דכיון שיש בשבת גם כן תפילות שמתחילין אתה, הוה ליה כמו שטעה בתפילות שבת מזו לזו. ודוקא כשלא אמר עדיין רק תיבת אתה {מז} :

[כ] אם לא נזכר עד שהגיע לברכות האחרונות (דהיינו מן רצה וְלִהְיֶיךָ), יפסיק באמצע הברכה במקום שנזכר, ויתחיל בשלשבת או יום טוב ויגמור כסדר. ואם לא נזכר עד לאחר שאמר יהיו לרצון השני, שעומד לעקור את רגליו, יחזור לראש התפילה {מח} :

[כא] בתפילת המוסף, אם טעה ואמר ברכות אמצעיות שליחול, יפסיק באמצע ברכה שנזכר בה ויתחיל ברכה אמצעית שלתפילת מוסף. כי בתפילת מוסף לא היה כלל מן הדין להתפלל כל הברכות האמצעיות כמו בחול, אלא ברכה אחת שלמוסף {טט} :

[כב] מי שטעה והתחיל תפילה שליחול בשבת, סימן רע הוא לו. ויפשפש במעשיו כל ימי השבוע הבא, ויעשה תשובה {נ}. ולכן צריך לכוון דעתו שלא יטעה, וטוב שיתפלל מתוך הסידור {נא} :

[כג] טעה בברכה אמצעית שלתפילות השבת מזו לזו, אם נזכר קודם שאמר את השם בחתימת הברכה, יחזור לתחילת הברכה שהיה לו להתפלל עתה. אבל אם לא נזכר עתה עד לאחר שאמר את השם, יסיים ויאמר מקדש השבת, ויוצא בדיעבד. לפי שהעיקר מברכות האמצעיות, הוא רצה נא במנוחתנו, וזה שוה בכל התפילות {נב} :

[כד] במה דברים אמורים, בתפילות ערבית שחרית ומנחה. אבל בתפילת מוסף, אם התפלל במקומה תפילה אחרת, לא יצא, הואיל ולא הזכיר קרבן מוסף. וכן אם במקום ערבית או שחרית או מנחה התפלל מוסף, לא יצא, הואיל והזכיר קרבן מוסף ואמר שקר לפני המקום ברוך הוא {נג}. וכשאירע כן בשחרית, לא יתפלל שוב מוסף, כי כבר יצא ידי מוסף בתפילה הראשונה, אף שכוונתו היתה בשביל שחרית, רק יתפלל אח"כ שחרית {נד} :

[כה] אם טעה בתפילת יום טוב, שהיה לו לחתום מקדש ישראל והזמנים וחתם מקדש השבת, אם חזר בתוך כדי דיבור ואמר מקדש ישראל והזמנים, יצא. ואם לאו, צריך לחזור ולהתחיל אתה בחרתנו וכו' {נה} :

[כו] במנחה, מנהגינו שאומר שליח ציבור ובא לציון, פֶּשֶׁהוּא עומד במקומו^{נב}. וקודם הוצאת ספר תורה, אומר החזן ואני תפילתי וגו' והקהל חוזרים ואומרים אותו. וטעם אמירתו הוא על פי מה שדרשו רבותינו ז"ל בפסוק^{נד} ישיחו בי יושבי שער, ונגינות שותי שכר. וכתוב אחריו, ואני תפילתי וגו'. אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אין אומה זו כשאר אומות העולם. אומות העולם כשהם שותים ומשתכרים, הולכין ופוחזים. ואנו לא כן, אלא אף על פי ששתינו, ואני תפילתי לך יי עת רצון וגו'. ולכן אומרים אותו לפני קריאת התורה, להודות ליוצרנו שלא שם חלקנו כחלקם, ואפילו הרקים שבנו באים לשמוע תורה. וביום טוב שחל בחול שאין קורין בתורה, אין אומרים אותו. אבל בשבת, ראוי לאמרו גם במקום שאין שם ספר תורה לקרות. ויאמרו אותו אז קודם הקדיש, כדי שלא להפסיק בין הקדיש לתפילת העמידה^{נח}. וראוי לומר גם במנחה בהוצאת ספר תורה, אמר ר' שמעון וכו' בריך שמיה וכו'^{נט}:

[כז] אחר חזרת התפילה, נוהגין לומר צו"ץ, דהיינו צ'דקתך כהררי וגו' ו'צדקתך אלהים וגו' צ'דקתך צדק וגו'. (יש נוהגים שאומרם הש"צ לבדו, ויש נוהגים שכל הקהל אומרים אותם יחדיו^{ס}). והמה שלושה פסוקים כעין צידוק הדין על שלושה צדיקים שנפטרו בשעה זאת, יוסף משה ודוד. ומנהג השאמי, כמו שכתב מרן השלחן ערוך, שאם הוא ביום שאילו היה חול, לא היו נופלים על פניהם במנחה, אין אומרים אותם^{סא}, וגם מהבלדי יש הנוהגים כן. אבל מהרי"ץ^{סב} פסק כדעת הגאונים לומר צו"ץ גם כשאין נפילת פנים, ורק ביום שיש בו הלל אין לאמרם, כגון כשחל ראש חדש או יום טוב או חנוכה בשבת. והוא הדין בערב פסח שחל בשבת, לפי שאומרים גם אז הלל בשחיטת קרבן פסח בבית המקדש שיבנה במהרה בימינו אכי"ר. וכן מנהג רבים בבלדי^{סג}. וסימניך, יום שיש בו דוץ (לשון דיצה וחדוה, דהיינו שקוראים הלל) אין אומרים בו צו"ץ^{סד}:

סימן ס' - הלכות קריאת התורה וההפטרה בשבת

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ב'

[א] כבר ביארנו בסייעתא דשמיא דיני הקריאה בספר תורה, לעיל סימן כ"ב גבי שני וחמישי, וכאן נוסף לבאר בס"ד עוד מדיני הקריאה השייכים לשבת ויום טוב. ושם סימן כ"ג ביארנו שאם נמצא פיסול בספר תורה באמצע הקריאה, מוציאים ספר תורה אחר בכל מיני חסרות ויתירות ואפילו על דיבוק בעלמא, יעויין שם בפרוטרוט. ומנהגינו שזה אפילו כשנמצא הטעות בפסוק אחרון של פרשה, דהיינו בסוף מברך שביעי. וגם אם לא נודעה

הטעות אלא בקריאת המפטיר של שבת רגילה, יש להוציא ס"ת אחר. קל וחומר כשהמפטיר הוא חובת היום כגון ביו"ט, ובשבת וראש-חודש, או פרשת שקלים וכיו"ב {א} :

[ב] בשבת שחרית אם דילג הקורא בספר-תורה אפילו תיבה אחת, וכל שכן פסוק אחד, צריכים לחזור ולהוציא ספר-תורה ולקרות אותו פסוק ועוד שני פסוקים עמו בברכות, אפילו אם כבר התפללו מוסף {ב} :

[ג] קטן היודע לקרות ויודע למי מברכין, עולה ממניין שבעה {ג}. וכן הוא מנהגינו לחנך את הקטנים לקרות בספר-תורה ממניין העולים, מכבן שש כבן שבע {ד}. ובפרט המנהג קבוע שעולה תמיד קטן לששי {ה} (עד היותו בן י"ג שנה), מפני מעלתו המיוחדת של הששי על פי הזוהר הקדוש {ו}. ורשאים להעלות אפילו כמה קטנים, ובלבד שרוב הקוראים יהיו גדולים, כגון בשבת ארבעה גדולים ושלושה קטנים {ז}. ומנהג השאמי שלא להעלות קטן אלא בשבת שקוראים שבעה, וגם אז דוקא מאחרי השלישי {ח}. ומנהג הבלדי שיכול לעלות תמיד אפילו למניין שלושה בשני וחמישי ובמנחת-שבת {ט}. וכן מנהגינו שהקטן יכול לקרות המפטיר וההפטרה {י}, זולת כשמוציאים ספר שני שהמפטיר קורא בחובת היום, כגון ראש-חודש ויום טוב וארבע פרשיות, אז אין מעלים קטן, אלא שיכול גדול לקרות המפטיר והקטן יקרא את ההפטרה. ויש נוהגים להקל גם באלו, זולת בפרשת זכור שלכתחילה אין להעלות קטן {יא}. ויש מקומות שנוהגים להעלות כל הילדים קטני הקטנים שבבית-הכנסת (שבשאר פרשיות עדיין אינם עולים לספר-תורה) לקרות בזה אחר זה (או כולם ביחד) ששי של פרשיות ויחי, יתרו, קורח והאזינו {יב} [ויש מקומות שאינם נוהגים כן, אלא מעלים אותם בשמחת-תורה, כדלקמן סימן קי"ט סעיף י"ב] :

[ד] מנהגינו בחלוקת המברכים, דהיינו ראשון שני שלישי וכו', הוא כפי סדרן בתיגאן אשר יסדו קדמונינו חכמי תימן נע"ג. ומקרוב יש מהשאמי שנהגו לקרות כפי החלוקה שבחומשים של שאר תפוצות ישראל {ג}. וכשהפרשיות מחוברות, לפי החומשים הנז"ל העולה רביעי מצרף סוף הפרשה הראשונה עם תחילת השנייה. ולפי התיגאן עולה אחר מתחיל פרשה שנייה (חמישי בדרך-כלל) {ד} :

[ה] בשנה שיש ברירה לחבר פרשיות חוקת ובלק או מטות ומסעי, מנהג הבלדי לחבר חוקת ובלק ולהפריד מטות ומסעי, ומנהג השאמי בהיפך {ה} :

[ו] עשרת הדיברות, מנהגינו לעולם לקרותם בטעם העליון {ו}, ומחולקים לעשרה פסוקים, שכל אחת מהדיברות נקראת בפני עצמה {ז}. וקוראים אותם בנועם וניגון שיר, מן אנוכי וגו' עד וכל אשר לרעך {ח}. וכן שירת הים בפרשת בשלח, מן ויושע וגו' (לפי שמשם עיקר הנס. ויש מקומות שנוהגים להתחיל הניגון רק מן אז ישיר וגו') עד הלכו

ביבשה בתוך הים {יט}. וכן בפרשת וזאת הברכה, מן ויעל משה וגו' עד פנים אל פנים {כ}.
וכן המתרגם מנגן בהם {כא}. וזולת אלו, אין אצלינו שינוי בנגינת שאר פסוקים {כב}:

[ז] שירת הים ועשרת הדיברות, נהגו למכור. וכל המרבה במחיר, זוכה {כג}. ויש עוד
מנהגים שונים אלו מן העליות מוכרים, וכל מקום יעשו כמנהגם {כד}:

[ח] התוכחה שבפרשת בחוקותי ושבפרשת כי תבוא, מזמין החזן לגדול שבציבור
שיקרא {כה}. ואינו מסלסל בנעימתם, דרך הכנעה (ויש מקומות שנוהגים מטעם זה גם
להנמיך אז את קולם מעט), חוץ מבפסוק וזכרתי את בריתי יעקוב וגו' וכן אם לא תשמור
וגו' (ובפרט החלק השני שְׁלִפְסוּק, דהיינו ליראה את השם הנכבד וגו') {כו}. ויש נוהגים
שהוא מקדים שלושה פסוקים, תחילתם מוסר י"י בני אל תמאס וגו', לפני ברכה
ראשונה {כז}. ואין להפסיק באמצע התוכחה (וכן הארורים שבפרשת כי תבוא, וכן שירת
הים ועשרת הדיברות {כח}) אלא אחד קורא את הכל. וצריך להתחיל פסוק אחד מקודם.
אך כיון שלפני התוכחה יש ריוח פרשה, ואסור להתחיל שם, לפיכך יתחיל לכל הפחות
שלושה פסוקים מקודם (כדלעיל סימן כ"ב סעיף כ"ד) דהיינו בפרשת כי תבוא מפסוק יפתח י"י
לך וגו' {כט}. ובפרשת בחוקותי, מפסוק ונתתי משכני בתוכם וגו' (ונוהגים להוסיף עוד
פסוק אחד, דהיינו שמתחילים מן ואכלתם ישן וגו'). אך יש נוהגים שמתחיל אז מפסוק
ואם לא תשמעו לי וגו' {ל}. ואחרי התוכחה צריך לקרות לכל הפחות עוד פסוק אחד,
ובפרשת בחוקותי קורא לכל הפחות ג' פסוקים, שאם יקרא רק אחד ישארו שני פסוקים
עד מקום ריוח הפרשה ואסור להפסיק שם {לא}:

[ט] מנהגינו גם בזמנינו לתרגם הפרשה (תרגום אַנְקְלוֹס) וההפטרה (תרגום יונתן בן
עוזיאל). וחלילה לבטל המנהג, כי הוא מיוסד על פי דעת הגאונים שהתרגום חובה
מתקנת נביאים {לב}. בשבת וימים טובים, מתרגמים כל הפרשה וכל ההפטרה. (אך
המפטיר אין מתרגמים {לג}). וכן בחוליהמועד פסח, ובתשעה באב שחרית ומנחה. אך
קריאת שני וחמישי ומנחת שבת אין מתרגמים, וכן בראשי חודשים, חוליהמועד סוכות,
חנוכה ופורים ותעניות {לד}:

[י] לא ישען המתרגם על שום דבר, אלא יעמוד באימה וביראה {לה}. ומנהגינו שהוא עומד
מימין הקורא {לו}, ועוטף ראשו בטלית {לז}. והקטנים הם המתרגמים, כפי סדר ישיבתם
בבית-הכנסת, והוא משום חינוך {לח}. ואם טעה באופן שמשתנה העניין, מחזירים
אותו {טל}. ואם לא נשתנה, גוערים בו {מ}. כעין קריאת ספר-תורה עצמה (כדלעיל סימן כ"ב סעיף
כ"ט) {מא}. ואין הקורא בתורה רשאי לסייע ולתקן את התורגמן, שלא יאמרו תרגום כתוב
בתורה {מב}. ומסתבר שהוא הדין החזן {מג}. הפרשה, אחד בלבד מתרגם. וההפטרה,
רשאים לתרגם שְׁנַיִם כאחת {מד}:

[יא] יש פסוקים שאין מתרגמים אותם בציבור {מה}, דהיינו שהמתרגם שותק, והעולה לתורה קורא הפסוקים זה אחר זה. ואלו הן. מעשה ראובן, דהיינו פסוק ויהי בשכון ישראל {מז}, ופסוק פחז כמים {מז}. ובמעשה העגל חמישה פסוקים, מן ויאמר משה אל אהרן, עד לשמחה בקמיהם {מח}. ועוד פסוק אחד אחרי כן, והוא ויגוף י"י את העם {מט}. וברכת כהנים שלושה פסוקים, מן יברכך וגו' עד וישם לך שלום {נ}. אבל שאר כל הפסוקים, מתרגמים אותם, ובכלל זה התוכחות שבפרשת בחוקותי ושבפרשת כי תבוא {נא} :

[יב] לא יקרא אדם אחד עניין אחד בשני ספרי־תורה, משום פגמו של־ראשון, דהיינו שמא יאמרו למה חזר לקרות שוב, אלא מפני שנמצא פיסול בראשון. ולפיכך אם הם שני עניינים, מותר. וגם באותו עניין, אם הפסיק בנתיים אדם אחר בקריאה, מותר, והרי זה כקורא מחדש. אך קדיש שאומר המשלים, אינו נחשב הפסק, ולכן אסור המשלים לעלות לספרי־תורה שני. וכן כשמוכרים הקריאה, יכול לעלות שוב, שהדמים מוכיחים. ר"ל שאם מפני שנמצא פיסול בראשון, בלא דמים היה לו לעלות {נב}. אבל באותו ספרי־תורה, רשאי אדם אחד לקרות שתי פעמים או יותר, אפילו סמוך, כגון שלישי ורביעי וכו', גם אם אינו קונה הקריאה השנית בדמים. וכן הוא מנהגינו. וכמו־כן מנהגינו שרשאי לעלות שוב לקרות מפטיר באותו הספר ואפילו אם הוא עצמו קרא שביעי {נג} :

[יג] אחרי שקראו כהן לוי וישראל כתקנת חז"ל (וכדלעיל סימן כ"ב סעיף ל"א), מותר שיעלו שוב כהנים, בהפסק ישראל בנתיים. ויכריז החזן קודם, אעפ"י שהוא כהן {נד} (ועיין עוד לקמן סעיף ט"ו). וכשמוכרים העליות, מנהגינו שגם כהנים יכולים לקנות ולקרות מרביעי ואילך, או מפטיר, ואז אין החזן מכריז אעפ"י שהוא כהן {נה}. אך הלויים, קוראים מרביעי ואילך אפילו כשאין מכירה, ובלא שיקדים החזן להכריז אעפ"י שהוא לוי, ורבים אינם מקפידים שיעלו אפילו כמה לויים בלא הפסק ישראל ביניהם {נו}. ויש נוהגים שיכול לעלות לוי אפילו שלישי כשהוא במכירה {נד} :

[יד] בבתי כנסיות שנוהגים למכור עליית ראשון בשמחת תורה ובשבת בראשית, וכל המוסיף זוכה ועולה אפילו הוא ישראל או לוי, אעפ"י שיש שם כהנים, הוא מנהג וְפִיקִין שנעשה לכבוד התורה להראות חביבותה, ואין הכהנים יכולים למחות [וממילא נתפרדה החבילה כדין אין כהן בבית הכנסת, כדלעיל סימן כ"ב סעיף ל"א] ואין צריך הכהן לצאת אז חוצה. ואף הנוהגים כן גם בפרשת נח, אין להזחיתם ממנהגם. אבל בשאר זמנים אין לעלות אז ישראל אפילו בחגים ובמועדים, כי אין טעם ההיתר משום דמים מוכיחים כמו שסוברים, דזה לא מהני בנדון דידן, ורק משום כבוד התורה הוא דשרי. ובתי כנסיות שלא נהגו כן, אינם רשאים לעשות זאת, אלא אם כן ימחלו הכהנים על כבודם, ואז יהיה דבר

זה אצלם תקנה קבועה, ואפילו אם יתחרטו הכהנים אחר־כך. אבל שב ואל תעשה עדיף
{נח} :

[טו] כשיש שמחה בבית־הכנסת, כגון שבת חתונה שבתוך שבעת ימי המשתה, או הכנסת ספר־תורה חדש, המנהג בהרבה מקומות שמוסיפים לקרות בספר־תורה יותר משבעה גוברי לכבוד החתן והאורחים המרובים, ואין בזה משום ברכות שאינן צריכות. ומיהו ראוי שלא להרבות יותר מדאי, מפני טורח ציבור {נט}. וכשיש הרבה כהנים ולויים, המנהג שמעלים כהן לוי ישראל, כהן לוי ישראל וכו' עד תומם, ואחרי כן מעלים ישראלים זה אחר זה. ויש שאינם מדקדקים בזה, אלא אחרי כהן לוי וישראל הראשונים, מעלים אותם כפי המזדמן בסדר ישיבתם {ס} (ועיין עוד לעיל סעיף י"ג) :

[טז] כשסיים השביעי ברכה אחרונה, אומר קדיש {סא}, אך אחרי המפטיר אין קדיש. ומנהג הבלדי שגם כשמוציאים ספר שני, אינו אומר קדיש אחריו, מפני שהוא מפטיר. וכן כשמוציאים שלושה ספרים, אומר קדיש אחרי הראשון, מפני שקראו בו שבעה גוברי, וכן אומר קדיש אחרי השני, אבל אחרי השלישי שהוא מפטיר אינו אומר קדיש {סב}. ומנהג השאמי לומר קדיש אחרי כל ספר וספר, דהיינו כשמוציאים ב' ספרים אומרים שני קדישים, וכשמוציאים שלושה אומרים שלושה קדישים {סג}. ויש מהשאמי נוהגים שכשהם שלושה ספרים, קוראים בראשון רק ששה {סד}, לפיכך אינם אומרים קדיש אלא אחרי השני וכן אחרי השלישי {סה} :

[יז] המפטיר קורא תחילה בתורה מסוף הפרשה ממה שקרא כבר השביעי, שלושה פסוקים {סו}. אלא אם כן נשאר ממקום ריוח הפרשה פסוק אחד או שניים, שאז צריך להתחיל מתחילת הפרשה (כדלעיל סימן כ"ב סעיף כ"ה). ויש מהבלדי נוהגים שגם באופן זה אינו קורא אלא שלושה פסוקים בלבד {סז}. ובסוף כל חוֹמֶשׁ, יש נוהגים שקורא המפטיר חמישה פסוקים {סח}, כנגד חמישה חומשי תורה {סט} :

[יח] בין המפטיר לַהֶפְטָרָה, יש נוהגים שהציבור אומרים מה רב טובך וגו' לך י"י הגדולה וגו'. ונראה לי שהוא המנהג הנכון, משום דקיימא לן {ע} שאין המפטיר רשאי להתחיל לברך על ההפטרה עד שיגמרו לגלול ספר־תורה, כדי שלא יהיו החזן והגולל טרודים מלשמוע הברכה וההפטרה. נמצא דבזמן שהציבור אומרים פסוקים הללו, יכולים הם להספיק אפילו לסגרו ולהעמידו על התיבה, ולכל הפחות לגללו ולכסותו במטפחותיו (וכשסיימו הציבור אמירתם, הוא מתחיל לברך, והחזן והגולל גם־כן מאזינים לברכה ואח"כ משלימים) ולא יצטרכו לעכב את הציבור בשתיקה {עא}. אמנם יש שאינם נוהגים לומר אז מה רב טובך וגו' רק אחרי ההפטרה, ומיד כשהמפטיר מסיים הברכה האחרונה על הספר מתחיל לברך על ההפטרה, והספר מכוסה אז במטפחותיו כמו בשאר ברכה

אחרונה ובין גוברא לגוברא (כדלעיל סימן כ"ב סעיף ו'), וגם החזן והגולל מאזינים לברכות, וכשמתחיל ההפטרה הם גוללים ומעמידים אותו על התיבה. ואעפ"י שיש להם על מה שיסמוכו, מכל מקום ראוי שלכל הפחות יעשו אז התחלת גלילה, ואחרי שיברך על ההפטרה ישלימו {עב} :

[יט] הַהִפְטָרִיּוֹת, וכן פתיחתן וסיומן, המנהג בכל גלילות תימן כפי שסידרם רבינו הרמב"ם בסוף ספר אהבה {עג}. וכשהפרשיות מחוברות, מפטירים לעולם ההפטרה שְׁלֵי פְּרָשָׁה השנייה {עד}. והמנהג לקראם מתוך ספרי הפטריות מיוחדים {עה} :

[כ] אסור לדבר אפילו בדברי תורה, בשעת ההפטרה, כמו בקריאת ספר תורה {עו} (כדלעיל סימן כ"ב סעיף י' וסעיף ט"ו). וחובה על כל אדם לשמעה מפי המפטיר {עז}. לפיכך כשיש שמחה, אין לזלף אז מי ורדים על הקהל (ועיין לקמן סימן ס"ט סעיף ט') או לחלק מיני מתיקה, שלא יסיחו דעתם. וכל שכן כשצריכים לברך על המיזורדים (עיין לעיל סימן מ"ד סעיף ג'). רק יזלפו ויחלקו אח"כ בזמן שאומר החזן מי שבירך {עח}. ומנהגינו להחזיר ולגעור בקורא שטעה בדקדוקי ההפטרה, כמו בקורא בספר תורה, וכדלעיל סימן כ"ב סעיף כ"ט {עט} :

[כא] בכל הפטרה, כשגומר המתרגם {פ} לתרגם את הפסוק האחרון, מסיים אח"כ על דא יתברך וישתבח וכו' {פא}. ובשמי נוהגים שהקורא מוסיף תחילה, פסוק {פב} גואלינו י"י צבאות שמו וגו', והמתרגם מתרגמו, פרקנא וכו', ורק אח"כ אומר על דא יתברך וכו'. ובבלדי לא נהגו כן {פג} :

[כב] ראש חודש שחל להיות בשבת, מפטירין השמים כסאי. ואם טעה וקרא ההפטרה של פרשת השבוע, אם עדיין לא אמר הברכות האחרונות, יאמר גם השמים כסאי, ויברך אחר כך. ואם לא נזכר עד לאחר הברכות, יאמר השמים כסאי בלא ברכות. ואם חל ראש חודש ביום ראשון, מפטירין מחר חודש. ואם טעה, דינו כמו בשבת וראש חודש. חל ראש חודש בשבת וביום ראשון, המנהג שאין מפטירין אלא השמים כסאי {פד}. ובקצת מקומות מהשמי נוהגים להוסיף אחריה פסוק ראשון ואחרון מהפטרות ויאמר לו יהונתן מחר חודש (בלא תרגום), ואין למחות בידם. אבל מקום שאינם נוהגים זאת, אין להם לנהוג כך מחדש {פה}. ומנהג הבלדי להזכיר ראש חודש באמצע הברכה, אבל לא בחתימה, וכן בחוליה מועד דפסח וסוכות {פו}. ובשמי אין מזכירים ר"ח וחיה מ"ע אפילו באמצע הברכה {פז} :

[כג] אדם אחד צריך לקרות כל ההפטרה מתחילתה ועד סופה. אמנם בקצת מקומות נוהגים כשרוצה האב שבנו הקטן (או קטן אחר) יקרא ההפטרה, עולה האב לקרות המפטיר בספר תורה ומברך גם כן על ההפטרה ומתחיל לקרות ממנה שניים שלושה פסוקים, וחוזר למקומו ונותן לבנו להשלים יתר הפסוקים עד סופה חוץ משניים שלושה

פסוקים האחרונים שהאב עולה לקרותם ומברך האב ברכות האחרונות. ויש שנוהגים שאפילו אינו חוזר לקרות הפסוקים האחרונים רק הקטן משלים עד סופה ממש, והאב אומר רק הברכות האחרונות. ואין להזחיתם, כי יש להם על מה שיסמוכו {חפ} :

[כד] המנהג להעלות חתן להפטיר, בשבת שבתוך שבעת ימי המשתה. ומזמינים אותו עלידי אמירת פיוט חתן נעים וכו' ישמח חתני וכו', קום חתן לקרוא בתורה וכו' {פט}. וכשמסיים ההפטרה קודם שיברך, יש מקומות נוהגים שהוא מוסיף שבעה פסוקים (מהפטרת נצבים) תחילתם שוש אשיש וגו' כחתן יכהן פאר וככלה וגו', עד ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך {צ}. ואין התורגמן מתרגם פסוקים אלו, רק החתן קוראם פסוק אחר פסוק. וכשמסיים, אומר התורגמן על דא יתברך וכו' {צא}. ויש מקומות שלא נהגו להוסיף כלל, ואל ישנו ממנהגם {צב} :

[כה] בימים שמוציאים שני ספרי־תורה, מנהגינו שאין מוציאים אותם יחד. אלא אחרי שגמרו הקריאה בראשון, הגולל והחזן (עיי' לעיל סימן כ"ב סעיף ל"ה) גוללים ומעמידים אותו על התיבה בצד ימין, ואדם אחר מוציא ספר־תורה שני ומניח אותו על התיבה לשמאל ספר־תורה הראשון, ואח"כ מחזיר את הראשון למקומו. וכן בימים שמוציאים שלושה ספרי־תורה. ומנהגינו שאומרים אז כל הקהל יחד את המזמור {צג} למנצח השמים מספרים וגו' שהוא מדבר בשבת התורה. (ונראה שהנהיגו חכמי תימן כן, כדי שלא יהיו הציבור שוהים ומצפים בשתיקה עד שיפתחו הספר השני, ויש בזה משום כבוד הציבור). ומדקדק להוציא את הספר כשאומרים והוא כחתן "יוצא" מחופתו {צד}. ויש מדקדקים להשאירו מונח בתיבה לצד הספר הראשון, עד שאומרים משפטי י"י אמת צדקו "יחדיו", ורק אח"כ מחזירו {צה}. ובשבת חנוכה, וכן בראש־חודש שבחנוכה, נוהגים לומר אז, מזמור שיר חנוכה הבית וגו' {צו}. ובראש־חודש שחל בשבת, יש מהבלדי שנוהגים לומר אז {צז}, מזמור שירו לי"י שיר חדש וגו', י"י מלך ירגזו עמים וגו', במקום מזמור השמים מספרים {צח}. ואין החזן מראה בהם פני הכתיבה לעם, זולת בספר הראשון {צט}. ואינו אומר קודם ספר שני ושלישי פסוקים הנהוגים, זולת הכל תנו עוז וגו' י"י עוז לעמו יתן וגו' {ק} :

[כו] בית־הכנסת שאין בה רק שני ספרי־תורה, והוא יום שצריכים להוציא שלושה ספרי־תורה, חוזרים לקרות (מה שהיו צריכים לקרות בשלישי) בס"ת הראשון, ואפילו אם לא גללוהו בנתיים למקום הקריאה. אמנם כדי שלא להטריח הציבור, טוב שיגללוהו בנתיים {קא} :

סימן ע"ח - הלכות ראש חודש, וקריאת ההלל

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ב'

[א] ראש חודש, מותר בעשיית מלאכה, אפילו מלאכה כבידה כגון חרישה וזריעה. וכן מנהגינו שעושים כל המלאכות כדרכם, הן אנשים והן נשים, ובכלל זה גם תפירה. אמנם מקצת דמקצת נשים, נוהגות שלא לעשות בו מלאכה, ומנהג טוב הוא ואין להקל להן {א}:

[ב] ראש חודש, אסור בתענית {ב}. וכן אסור הוא בהספד, זולתי לתלמיד־חכם בפניו (דהיינו כל זמן שלא נקבר) {ג}. אבל צידוק הדין (דהיינו נוסח צור ממעונו, צדיק הוא וצדיק דינו וכו') שאומרים אחר סתימת הגולל) והקדיש שאחר הקבורה, מנהגינו לומר כרגיל {ד}, על כל אדם {ה}:

[ג] בליל ראש חודש קודם תפילת ערבית, מנהגינו שעומד הגדול שבציבור במקומו, ואומר פיוט שער הרחמים וכו'. ואחר־כך אומרים הציבור יחד מזמור ברכי נפשי וגו'. וכשחל בשבת, אין אומרים המזמור, ובמקום הפיוט הנזכר, אומר פיוט שירו לאל נבונִי וכו'. וכל זה הן בליל ראשון דראש חודש, הן בליל שני {ו}. ובחול, אומר ש"צ חצי קדיש אחר המזמור, בשאמי. ובבלדי, אינו אומר כאן קדיש כלל, אלא מתחילים והוא רחום {ז}:

[ד] בראש חודש שחרית אחרי תפילת שמונה עשרה, קוראים את ההלל בלא ברכה {ח}, ובדילוג. דהיינו שמשמיטים שלושה מקומות, והם, לא לנו וגו', אהבתי וגו', הללו את יי"י כל גויים {ט}. ומנהגינו שכל הקהל קוראין אותו אז יחד בקול־דם. ומן אודך כי עניתני וגו', עד הסוף, אומר הש"צ פסקא פסקא והם כופלים אותו (חוץ מברוך הבא בשם יי", שהוא אומר ברוך הבא, והם עונים בשם יי", וכדלקמן סעיף ה' לגבי ימים שגומרים בהם את ההלל). וכן בחול־המועד פסח, ובשביעי של־פסח {י}:

[ה] בשחרית יום טוב ראשון של־פסח, ובשבעות, ובשמונת ימי סוכות, ובשמונת ימי חנוכה, מברך שליח ציבור {יא} על ההלל תחילה לגמור את ההלל {יב}, ובסוף יהללוך וגו' {יג}. וגומרים את ההלל, דהיינו שאין מדלגים כלום. וזהו סדר אמירתו בקירווי לפי מנהגינו. ש"צ אומר פסקא פסקא, וכולם שומעים ואינם אומרים עמו {יד}, רק עונים אחריו בכל פעם, הלל־ריה, עד שנמצא עונים בכל ההלל קכ"ג פעמים הלל־ריה. [וצריך ליתן לב שלא יתחיל הש"צ אמירתו, עד שיסיימו הציבור הברת הלל־ריה, כדי שלא יפסידו אפילו תיבה אחת {טו}]. ובראשי הפרקים, כופלים אותו. דהיינו אחרי שהוא אומר בצאת ישראל ממצרים, חוזרים הם ואומרים מה שאמר. וכן אהבתי כי ישמע וגו', הללו את יי"י כל גויים, והודו ליי"י כי טוב. גם מן אודך כי עניתני עד הסוף, עושים כן, חוץ מברוך הבא בשם יי", שהש"צ אומר לבדו ברוך הבא, והם עונים (והוא שותק) בשם יי", מפני שהשומע כעונה. וזהו מנהג הבלדי, וגם מקצת השאמי, והוא נמשך מימות התנאים

והאמוראים. ודעת רבינו הרמב"ם שבמנהג זה ראוי לילך. ומקצת השאמי נוהגים לקרותו כל הקהל כאחד, גם בימים הללו, עד אורך כי עניתני. אבל בליל פסח בסדר ההגדה, כולם נוהגים לאמרו בקירווי כפי הסדר האמור לעיל {טו} :

[ו] לפני קדיש תתקבל בערבית דליל יום טוב ראשון דפסח, קוראים כל הקהל כאחד את ההלל בלא שום דילוג, ובשאמי גם מברכים עליו תחילה וסוף, ובבלדי בלא ברכות, ויש מהבלדי שאינם נוהגים לקרותו אז כלל (והוא המנהג הקדמון) {יז} :

[ז] בימים שגומרים בהם את ההלל ומברכים (כדלעיל סעיפים ה'ו') גם היחיד קורא כולו ומברך תחילה וסוף. אך בימים שמדלגים (כדלעיל סעיף ד'), דעת הרמב"ם {יח} שאינו קורא אותו כלל. אבל המנהג שקורא אותו גם אז, היחיד כמו הציבור (דהיינו בדילוג ובלא ברכות, ומעומד) {יט} :

[ח] צריך לומר ההלל מעומד {כ}, חוץ מליל פסח בסדר ההגדה, שנוהגים לאמרו מיושב {כא} :

[ט] אסור להפסיק בקריאת ההלל. ובימים שגומרים בהם את ההלל, דיני ההפסקה בו באמצע הפרקים ובין הפרקים, כדיני קריאת שמע, שנתבארו לעיל סימן י"ד. ובימים שקוראים בהם ההלל בדילוג, נידון כולו כבין הפרקים {כב}. והפרקים לפי מנהגינו {כג}, הם ארבעה, ואלו הם. בצאת ישראל, אהבתי, הללו את י"י, הודו לי"י כי טוב :

[י] לאחר ההלל אומר ש"צ קדיש תתקבל {כד}, ומוציא החזן ספריתורה, וקוראים בו ארבעה גוברי. הכהן קורא שלשה פסוקים, שהם וידבר, צו, ואמרת. והלוי חוזר וקורא ואמרת, וממשיך את הכבש אחד, ועשירית האיפה. וישראל קורא עולת תמיד, עד ונסכה. ורביעי קורא ובראשי חדשיכם {כה}. וכשחל ראש חודש בשבת, קורא המפטיר בספריתורה שני, וביום השבת וגו' ובראשי חדשיכם {כו}. ואם טעה ולא קרא רק מן ובראשי חדשיכם, אינו צריך לחזור {כז} :

[יא] לתפילת מוסף מעמידים שליחציבור אחר, ומתחיל מן ובא לציון {כח}. וזמן חליצת התפילין נתבאר לעיל סימן ט' סעיף כ"ה. ובחזרת התפילה, אומר כתר יתנו לך, במקום נקדישך ונעריצך, כדלעיל סימן י"ח סעיף ו'. ואומר ועמך, במקום עם עמך {כט} :

[יב] מצוה להרבות בסעודה בראש חודש, אעפ"י שלא נהגו כן. ומי שאינו יכול להרבות ביום, יקדים לעשות זאת בלילה, וביום יוסיף מעט פירות וכיוצא יותר מרגילותו בשאר ימים. ואם חל בשבת, יעשה תבשיל אחד יותר מבשאר שבתות {ל} :

סימן ע"ט - הלכות ברכת הלבנה

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ב'

[א] חובה לברך על הלבנה בכל חודש. ואין מברכים עליה אלא כשהוא לילה ודאי (לאפוקי ביניהם שמשות), שנראית זריחתה עליגבי הקרקע וראוי ליהנות מאורה {א}. ואם נתכסית בעב, אין לברך עליה, אלא אם כן הוא דק וקלוש. ואם התחיל לברך ואחר כך נתכסית בעב, גומר את הברכה. אבל אם הוא משער שלא יוכל לגמור את הברכה קודם שתתכסה, אסור לו להתחיל {ב}:

[ב] אין לברך עליה אלא תחת כיפת השמים, כאדם היוצא חוץ לביתו להקביל פני מי שגדול ממנו כדי לכבדו, כמו כן בעניינינו שהוא כמקביל פני שכינה. אך אם אין המקום נקי, או מפני צינה מרובה, או מחמת אונס אחר, יכולים לברך גם בתוך הבית פְּעַד החלון אם הוא מזכוכית בהירה, וטוב שיהיה פתוח {ג}:

[ג] אף־על־פי שיכול לברך על הלבנה ביחיד, מצוה לברך עליה באסיפת עם, משום שנאמר {ד} בְּרַב־עַם הַדְּרַת מֶלֶךְ. ולכן אם הציבור מברכים על הלבנה והוא עדיין לא התפלל ערבית, יברך עמהם {ה}. אבל אל יתעכב מלברך ביחיד עד שתזדמן לו אסיפת עם, כי מצות זריזין מקדימין, דוחה למצות ברב־עם {ו}:

[ד] מצוה מן המובחר לברך עליה במוצאי שבת {ז} כשהוא מְבֻשָּׁם ומלוכש בבגדים נאים, כדי להקביל פני שכינה דרך כבוד ובשמחת לבב {ח}. אך אם מוצאי שבת יהיה לאחר עשרה ימים מן המולד, דהיינו שמוצאי שבת הוא ליל י"א, או שיש איזה חשש שמא לא תהיה אפשרות לברך עליה, אין להמתין למוצאי שבת. וראוי ללוכש בבגדים נאים כשמברכים עליה בחול {ט}:

[ה] אין מברכים על הלבנה עד שיעברו עליה לכל הפחות שלושה ימים מעת לעת (דהיינו כ"ד שעות) מן המולד (פירוש תחילת הופעת הלבנה). ולכתחילה נוהגים להמתין שבעה ימים. אך כשחל מוצאי שבת קודם שבעה ימים, אין להחמיץ המצוה, ויברכו עליה במוצאי שבת {י}. ומברכים עליה עד ששה עשר יום (מעת לעת) משעת המולד, ויום הששה עשר אינו בכלל {יא}. ויש אומרים רק עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג (דהיינו עשרים ותשעה ימים, שתים עשרה שעות, ושבע מאות ותשעים ושלושה חלקים), שהם ארבע עשרה מעת לעת, ושמונה עשרה שעות, ועשרים ושתיים דקות מן המולד {יב}:

[ו] נוהגים שלא לברך עליה קודם תשעה באב, ולא קודם יום הכפורים. וכן מי שהוא אָבֵל רח"ל, לא יברך עליה. אך אם לא ישלים אבילותו עד שיהיו עשרה מעת לעת מן המולד, לא ימתין עד ליל י"א, אלא יברך עליה בימי אבלו. ויברך מתוך הבית, אם אפשר (עיין לעיל

סעיף ב'). ואם לאו, מותר לו לצאת החוצה (ג'). ובמוצאי תשעה באב ויום הכפורים, נוהגים לברך עליה מיד ברביעם, וכן יכולים לברך עליה בכל מוצאי תענית, וצריך ליזהר שלא לברך עליה במוצאי תשעה באב בלא מנעל (ד'). וכן ראוי שלא לברך עליה כשהוא בתענית עד שיטעום מקודם, אלא אם כן הוא בציבור, שלא יפסיד בשביל זה מצות ברביעם. ומכל מקום במוצאי יום הכפורים, מברכים עליה מיד אפילו בלא טעימה, כיון שאז יוצאים מביתהכנסת בשמחה על מחילת העוונות (טו) :

[ז] אין לברך עליה בליל שבת או בליל יום־טוב, אלא בפְּשַׁעַת הדַּחַק כשבמוצאי שבת יעבור הזמן (טז) :

[ח] סוּמָא, לא יברך בעצמו על הלבנה, רק ישמע הברכה מאחר (יז). ונשים, לא נהגו לברך עליה כלל, מפני שהן גרמו פגם הלבנה (יח) :

[ט] אם הלבנה זורחת בתחילת הלילה קודם שהתחילו להתפלל ערבית, ויש עוד כמה לילות לברך עליה, מתפללים תחילה ערבית ואחר־כך מברכין עליה. משום דתְּדִיר ושאִינו תְּדִיר, תדיר קודם. ועוד, שקרית־שמע היא מדאורייתא. אבל אם אין עוד זמן, רק שתים או שלוש לילות, יש להקדים ברכת הלבנה, כי בזמן קָצֵר כזה יש לחוש שמא תתכסה בעבים. ובעת הגשמים, גם כשיש עוד זמן ארבע לילות, יש לחוש לכיסוי עננים. ואם נראתה הלבנה בעת אמירת קרית־שמע וברכותיה, והזמן מצומצם כל־כך, שבעוד שיגמרו תפילת שמונה עשרה, יעבור זמנה (כדלעיל סעיף ה'), יכולים להפסיק אפילו באמצע ברכות קרית־שמע, או באמצע קרית־שמע, כדי לברך עליה. אך אם אפשר, יגמרו את הפרק, כדי לברך עליה בין הפרקים (המבוארים לעיל סימן י"ד סעיף א') (יט). ואין לומר אז רק את הברכה, ולא את שאר האמירות והפסוקים (כ) :

[י] אם בחודש אדר לא נראתה הלבנה עד ליל ארבעה עשר, שהוא זמן קריאת המגילה, יברכו תחילה על הלבנה ואחר־כך יקראו את המגילה. ואם נראתה באמצע קריאת המגילה, והוא בזמן שגם אחרי שיגמרו את הקריאה יהיה עוד זמן לברך עליה, אין להפסיק באמצע קריאת המגילה. אבל אם עד שיגמרו את המגילה יעבור זמנה, אזי אם כל הקהל עדיין לא בירכו עליה, יפסיקו ויברכו עליה (אבל לא יוסיפו אז שאר האמירות והפסוקים (כא)), ואחר־כך יגמרו את המגילה. אבל אם רק יחיד לא בירך עליה, לא יפסיק, שאם יפסיק לברך עליה, יצטרך אחר־כך לגמור את המגילה ביחידות, ופרסומי ניסא עדיף (כא) :

[יא] וזהו סדר ברכת הלבנה לפי מנהגינו. בסיום תפילת ערבית דהיינו אחרי עלינו לשבח, יוצאים ועומדים חוץ לבית־הכנסת כנגדה (כב), ומסתכלים בה כדי לברך (ואחר־כך אסור להסתכל בה) (כג), ומיישרים רגליהם כמו בתפילת שמונה עשרה (כד) (כדלעיל סימן ט"ז סעיף ה').

ומברך עליה הגדול שבציבור, וכולם שומעים ומכוונים. והמדקדקים אומרים עמו בלחש, ומקדימים לפניו שלוש תיבות קודם סיום הברכה, כדי שיוכלו לענות אחריו אמן {כה}. ופותח תחילה, תנא דבי ר' ישמעאל אלמלא וכו' (ויש נוהגים להקדים לזה, פסוק {כו} כי אראה שמין וגו' {כז}). ואחרי הברכה אומר, סימן טוב וכו'. ובאמירת ברוך יוצריך, וקדים. וכן בברוך עושיך וכו'. בין הכל ארבע פעמים {כח}. וריקוד זה, היינו בהגבהת צד העקביים כלפי מעלה, כמו בעניית קדוש, קדוש וגו' {כט}. ואח"כ אומר, כשם שאנו מרקדים כנגדיך, ואין אנו יכולים ליגע ביך וכו' {ל}. תפול עליהם וגו' ישר והפוך {לא}. וחוזר ואומר סימן טוב וכו', ברוך יוצריך וכו' ורוקדים כנז', תפול וגו'. וכן פעם שלישית. דוד מלך ישראל וכו' כנזכר בסידורים. ומן "אמן" וכו' עד הסוף, יש נוהגים שאומרים הציבור עמו בקול רם {לב}, ומסיימים ואומרים ר' חנניא בן עקשיא וכו', ואחד מהם אומר קדיש דרבנן. ואח"כ אומרים כולם אחד לחביריו שלום עליכם, ג' פעמים {לג}. וטוב לנער שולי הבגדים והטלית הקטן לצד הארץ ג' פעמים. וילכו לבתיהם בלב טוב, כאילו הקפילו פני שכינה {לד} :

סימן צ"ב - הלכות ספירתהעומר וימי הספירה

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ג'

[א] בליל שני של פסח, מתחילין לספור ספירתהעומר. וסופרין מעומד. המצוה היא לספור תכף בתחילת הלילה אחר צאת הכוכבים, ובדיעבד זמנה כל הלילה {א}. ונוהגים לספור אחרי קדיש תתקבל של תפילת ערבית {ב}. אלא אם כן הזמן מוקדם, דוחים הספירה לאחר עלינו לשבח {ג} :

[ב] וזהו סדר הספירה כפי מנהגינו. הגדול שבציבור (או חזן ביתהכנסת) מודיע תחילה מניין הספירה של אתמול, כגון ביום העשירי אומר כך, אתמול תשעה יומי בעומרא, דאינון חד שבועא ותרין יומי {ד}. ואח"כ מברך, בא"י אמ"ה אקב"ו על ספירת העומר, ומתכוין בברכה זו להוציא את כל הקהל וגם הם מתכוונים לצאת בברכתו (ועיין לעיל סימן ח' סעיף י"ח). סיים הברכה, עונים כולם אמן. וממשיכים לומר, וכן הוא אומר עמהם, "הַאִידָאנָא עֲשָׂרָא יוֹמֵי בְעוֹמְרָא, דַּאיִנוֹן חַד שְׁבוּעָא וְתִלְתָּא יוֹמֵי", לפי שמצוה על כל אחד ואחד לספור לעצמו. (ופירוש "האידאנא", כמו האיי עידאנא, ר"ל זה העת. ובספירת יום אחרון, מסיימים שבעה שבועי "שלמי", ר"ל תמימים). ואומר, הרחמן יחזיר עבודת ביהמ"ק למקומה במהרה בימינו, ואמרו אמן. ועונים אמן {ה}. וממשיכים לומר מעומד למנצח בנגינות מזמור שיר וגו' (ובשמי מוסיפים אח"כ אנא בכח) ואח"כ יושבים

ואומרים למנצח על הגתית, ושיר למעלות אשא עיני וגו' {ו}. ויש מהבלדי שנוהגים לומר למנצח על הגתית ושיר למעלות תחילה, ואח"כ למנצח בנגינות {ז}, כולם מיושב:

[ג] מי ששכח כל הלילה ולא ספר, יספור ביום בלא ברכה, ובלילות שאחר כך יספור בברכה (ועדיף שימנה עם הציבור, שאז יצא ידי חובתו בשמיעת הברכה מפי הרב, כדי לצאת דעת כל הפוסקים {ח}). ואם שכח גם כל היום, יספור אחר-כך בכל הלילות בלא ברכה. ואם נסתפק אם ספר בלילה או לא, אף-על-פי שלא ספר ביום שלאחריו, מכל-מקום בשאר הלילות יכול לספור בברכה {ט}:

[ד] השואל מחבירו בין השמשות או אחר-כך כמה מונים היום, יאמר לו, אתמול היה כך וכך. שאם יאמר לו היום כך וכך, אינו רשאי לברך אחר-כך על הספירה {י}:

[ה] לכתחילה קודם שיברך, צריך לידע על מה הוא מברך, דהיינו שידע כמה ימים הוא בספירה. ובדיעבד אם לא ידע ופתח ובירך על דעת שיספור כמו שישמע מחבירו, יצא {יא}:

[ו] בימי הספירה מתו תלמידי רבי עקיבא והמה ימי דין, לכן נוהגין בימים אלו קצת אבילות, שאין נושאים נשים ואין מסתפרים. ויש אצלינו בקהילות קודש תימן יע"א שלושה מנהגים בזה. יש הנמנעים מן התספורת מערב פסח עד ערב שבועות כדעת האר"י ז"ל, וכן אין עושין נישואין עד אחרי שבועות. ויש (והם הרוב) שאין נמנעים מאלו אלא עד ל"ג בעומר, ומשם ואילך הכל מותר (כדעת הרמ"א {יב}). ושיטת מרן שלא להסתפר אלא עד יום ל"ד, לא נתפשטה אצלינו). ודוקא ביום ל"ג עצמו מסתפרין ולא מבליילה. וכשחל ל"ג ביום ראשון, מסתפרים כבר ביום ששי שלפניו לכבוד שבת. ובתימן היו מקומות שכל השנה דרכם להסתפר כמעט בכל ערבי שבתות, או כל ערב-שבת שנייה, לכבוד שבת, לפיכך גם בספירת-העומר נהגו כך. ואין קפ"י—יָדָא אם בעיר אחת מקצתם נוהגים כך, ומקצתם נוהגים כך {יג}. ומי שהיה טרוד ולא הספיק להסתפר קודם פסח, וכעת שערו מגודל באופן שצריך להסתפר לכבוד שבת, יכול גם בזמנינו להסתפר אפילו קודם ל"ג, אבל צריך להשתדל לא להגיע לידי כך {יד}:

[ז] אעפ"י שמותר לעשות נישואין בימים אלו למי שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה, או שאין לו מי שישרתנו {טו}, מכל-מקום המנהג להימנע, הן הנוהגין בזה עד ל"ג, והן הנוהגין עד אחרי שבועות כנז"ל. ושדוכין (דהיינו שעושים הצדדים תנאים ביניהם) עושין, ומותר לעשות אז אפילו סעודה, אבל בלא ריקודים ומחולות {טז}. וכן עושים בימי העומר סעודת-מצוה שהגיע זמנה כגון מילה ופדיון הבן, בשירה ובזמרה. אבל שלא לצורך מצוה, יש הנמנעים מלשורר או לשמוע קול שיר, ולא רק בכלים אלא אפילו בפה

סתמא (חוץ מבשבתות), עד ערב שבועות. וכן יש קצת שנמנעים עד אז מלקנות כלים ובגדים חדשים {ז} :

[ח] הסנדק (הוא המחזיק את התינוק על ברכיו בשעת מילה) והמוהל ואבי הבן, מותרין להסתפר לכבוד המילה ואפילו ביום שלפני המילה סמוך ללילה קודם הליכה לבית הכנסת {יח}. והנוהגים כהאר"י (כדלעיל סעיף ו') נמנעים מלהסתפר גם בזה {יט} :

[ט] אין אצלינו המנהג שהזכירו הפוסקים {כ} שלא לעשות מלאכה אחד אנשים ואחד נשים כל ימי הספירה משקיעת החמה עד לאחר ספירת העומר {כא} :

[י] בששת השבתות שבין פסח לעצרת, נוהגים לקרות מסכת אבות לפני תפילת מנחה, עם פירוש רבי' עובדיה מברטנורה, פרק בכל שבת. וכן ספר משלי אחרי מנחה, כחמישה פרקים בכל שבת. והם תקנת קדמונים {כב}. ויש שקורים את משלי בימות החול אז, מעט בכל יום, בשילוש שאחרי תפילת שחרית {כג} :

סימן צ"ג - הלכות חג השבועות

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ג'

[א] תפילת ערבית של ליל שבועות (ובחו"ל בליל יום טוב ראשון) יש אומרים {א} שאין להתפלל אלא בצאת הכוכבים, כדי שלא יחסר אפילו מעט ממ"ט ימי הספירה משום שנאמר {א*} שבע שבתות תמימות תהינה. אבל מהרי"ץ {ב} פסק כהסוברים שאין צריך להקפיד בזה אלא לעניין הקידוש וסעודת יום טוב :

[ב] נתפשט המנהג על פי הזוה"ק, להיות ניעורים כל ליל שבועות (ובחו"ל בליל יום טוב ראשון בלבד) לעסוק בתורה, וקוראים שלושה פסוקים מתחילת כל פרשה וסופה, וכן בנביאים וכתובים. ואח"כ משניות, משנה ראשונה ואחרונה מכל מסכתא. [ויש שנהגו שהרב דורש במקומות מסויימים מן הקריאה בפני הקהל בדברי תורה, ונושאים ונותנים בהלכה ובמדרש וכדומה]. ואם נותר זמן עד התפילה, קוראים אֶדְרָא רבה, ויש נוהגים לקרוא תהלים במקום האֶדְרָא {ג}. ואפילו תלמידי חכמים ובני הישיבות צריכים ללמוד בעניינים אלו, דהיינו מקרא ומשנה כפי הסדר הנזכר לעיל. ולא יעסקו אז בלימוד גמרא ופוסקים, אלא אחרייכן {ד} :

[ג] אין נוהגין בלילה זו לקרות קרית שמע שעל המטה, מאחר שאינם הולכים לישן {ה}. ולפני תפילת שחרית, נוטלים הידים שלוש פעמים כשאר ימים, אבל בלא ברכה (ואפילו

אם עשה צרכיו^{ו}). ומברכין כל ברכות השחר, חוץ מברכת המעביר שינה (וצריך לדלג עד סופה, שהוא בא"י גומל חסדים טובים^{ז}). וכן מברכין ברכות התורה^{ח} (ועיין עוד לעיל הלכות ברכות השחר סימן ז' סעיף ה') :

[ד] נוהגים לקרות האזהרות שיסד ר' שלמה בן גבירול, אחרי ההפטרה. והטעם מפני שאולי עבר אחד מהקהל על איזו מצוה, ויהרהר תשובה לתקן דרכיו. לפיכך יכוין למה שאומר הש"צ ויתבונן בפירושים^{ט} :

[ה] אין אצלינו המנהג לשטוח עשבים ולהעמיד אילנות בשבועות בבית הכנסת או בבתים. וכן לא נהגו לאכול מאכלי חלב, אלא בשר כשאר ימים טובים^{י}. ויש מקומות שנהגו לאכול "זלאביא" שהוא בצק מטוגן בהרבה שמן^{יא} (וברכתו בורא מיני מזונות אפילו קבע עליו סעודתו, כדלעיל סימן ל"ד סעיף ט'), ואפשר שהטעם לזה מפני שהתורה נמשלה לשמן כנזכר במדרשים^{יב} :

סימן ק"ט - הלכות חודש אלול, וערב ראש השנה

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ג'

[א] מראש חדש אלול עד אחרי יום הכפורים, המה ימי רצון. ואעפ"י שבכל השנה הקב"ה מקבל תשובה מן השבים אליו בלב שלם, מכל מקום ימים אלו מובחרים יותר ומזומנים לתשובה, להיותם ימי רחמים ורצון. כי בראש חדש אלול עלה משה רבינו אל הר סיני לקבל לוחות שניות, ונשתהה שם ארבעים יום וירד בעשירי בתשרי, שהיה אז גמר כפרה. ומאז הוקדשו ימים אלו לימי רצון, ויום עשירי בתשרי ליום הכפורים^{א}. וסמך לזה מהפסוק ואשר לא צדה והאלהים א'נה ל'ידו ו'שמתי ל'ך^{ב} ראשי תיבות אלול, לומר כי חודש זה הוא עת רצון לקבל תשובה על החטאים שעשה בכל השנה. וגם רמז שגם על השגגות צריך לעשות תשובה בחודש הזה^{ג}. עוד אמרו דורשי רשומות, ומל י"י אלהיך א'ת ל'בבך ו'את ל'בב זרעך^{ד} ראשי תיבות אלול. וכן א'ני ל'דודי ו'דודי ל'י^{ה} ראשי תיבות אלול. וכן א'יש ל'רעהו ו'מתנות ל'אביונים^{ו} ראשי תיבות אלול. רמז לשלשה דברים, שהם תשובה, תפילה וצדקה שצריכין להזדרז בהם בחודש זה. ומל י"י וגו', רומז לתשובה. אני לדודי וגו', רומז לתפילה שהיא רנת דודים. איש לרעהו ומתנות לאביונים, רומז לצדקה^{ז} :

[ב] מיום שאחרי ראש חדש אלול, נוהגים להשכים ולבוא לבתי כנסיות באשמורת האחרונה של לילה לומר סליחות ותחנונים, עד יום הכפורים^{ח}, חוץ משבתות וראש

השנה. ולכן קוראים אותם בשם "אשמורות" {ט}. וצריכין ליטול ידיהם תחילה ולברך על נטילת ידים. אמנם לאחר האשמורות טוב ליטול הידים שנית בלא ברכה, כיון שהנטילה הראשונה היתה קודם עלות השחר {י}. ונוהגים לומר תחילה גם יתר ברכות השחר וברכות התורה, ויש נוהגים לאמרם רק אחר גמר האשמורות {יא} :

[ג] השליח צבור, יתעטף בְּטָלִיתוֹ המצויצת קודם שמתחיל. ולא יברך עליה, משום דקיימא לן דלילה לאו זמן ציצית הוא (עיין לעיל סימן ח' סעיף י"ט). ומנהגינו שגם כל הקהל מתעטפים, וקודם התחלת התפילה כשרואים שהגיע זמן ציצית, מברך הממונה בקולירם להוציא את כולם ידי חובתם {יב} (ועיין שם סעיף י"ח). ונוהגים לחלק האשמורות לשלושה שלוחי ציבור, והשני מתחיל מן אלהינו שבשמים, שמע קולינו וכו'. והשלישי מתחיל מן אם אפס רובע הקן {יג}. וצריך לומר האשמורות בתחינה וקול בכי {יד}. ולא נהגו שהמתפלל האשמורות מתפלל כל אותו יום, כמו שיש סוברים. אלא מזמינים אחרים כרצונם, וכרגיל בשאר ימות השנה {טו}. ובמשך כל זמן אמירתם הקהל יושבים, ורק הש"צ עומד. חוץ מבוידוי שעומדים בכפיפת קומה (ואין להישען, כמו שיתבאר בס"ד לקמן סימן קי"ד סעיף ו'), ואח"כ זוקפים ונשארים עומדים עד סיום פסקת בטרם שחקים. ויש מהשאמי שנוהגין לעמוד גם באמירת אל מלך יושב וכו' ושלוש עשרה מדות {טז} :

[ד] נוהגים לתקוע בשופר בכל יום לאחר סיום האשמורות {יז} (יש התוקעים ממש בסוף, דהיינו אחרי עשה למען שמך, ויש לפני כן {יח}) תשר"ת, דהיינו ת'קיעה ש'ברים תר'ועה ת'קיעה. ויש מהשאמי שתוקעין גם בשעת אמירת י"ג מדות {יט}. חוץ מערב ראש השנה שאין תוקעין בו, כדי להפסיק בין תקיעות רשות לתקיעות מצוה {כ}. וכן בין ר"ה ליום הכפורים, אין תוקעים {כא}. וטעם התקיעות בחודש זה, כדי לעורר את העם לתשובה. כי כן הוא טבע השופר לעורר ולהחריד, כמו שאמר הכתוב {כב} היתקע שופר בְּעִיר, ועם לא יחרדו {כג}. וקצת מהשאמי נוהגין מראש חודש אלול עד הושענא רבה, לומר שחרית ומנחה לאחר התפילה, את המזמור {כד} לדוד י"י אורי וישעי {כה} :

[ה] יחיד האומר אשמורות, אינו רשאי לומר שלש עשרה מדות כהוייתן, וכן כשעדיין לא באו עשרה לבית הכנסת. אלא נוהגים לומר שני השמות בחילוף א"ת ב"ש כזה, מְצַפֵּן מְצַפֵּן אל רחום וגו' {כו}. אבל במקום שנזכרו שלש עשרה מדות, כגון זכור לנו ברית שלש עשרה מדות וכדומה, אין מדלגים {כז}. וכן הבקשות שהן בלשון ארמי כגון רחמנא אדכר לן וכו', מרן דבשמיא וכו' מחי ומסי וכו' מנהגינו שאומרים אותן אעפ"י שאין עשרה, וכל זה אפילו יחיד ממש {כח}. ויש סוברים שכשאין עשרה בתחילת האשמורות, צריך לומר את הקדיש כשיבואו, ומנהגינו אינו כן {כט} :

[ו] אם אין פנאי לומר כל האשמורות, יקצרו ויאמרו לכל הפחות את י"ב הסליחות המסודרות באלפ"א בית"א. ואלו הן המחוייבות כפי סדרן של ראשונים ועל פי רבינו האר"י ז"ל. בתחילה אשרי יושבי, וקדיש. לך י"י הצדקה. אל מלך. ויעבור. בעת רצון. א) רחמנא וכו' ויעבור. ב) אנשי אמונה. ג) תמהנו (שהוא על סדר תשר"ק). ד) אל תעש עמנו כלה. ה) אשמנו בגדנו. ו) אשמנו מכל עם וכו' לעינינו עשקו. [אך את אשמנו באומר ובפועל, אפשר לדלג]. ז) אלהינו שבשמים. ח) עננו אבינו. ט) אדון הסליחות. י) עשה למען אמיתך. יא) נפילת פנים, לדוד אליך י"י נפשי אשא. יב) אליך י"י נשאתי עיני ל: {ל}:

[ז] אָבֵל תוֹךְ שְׁבַע, אסור לו לצאת מביתו ללכת לביתהכנסת לאמירת האשמורות, ואפילו בערב ראש השנה, לפי שאין מנהגינו להרבות בסליחות אז יותר משאר ימים {לא}. אלא הציבור אומרים האשמורות בביתהכנסת, ואחר־כך באים לביתהאבל לתפילה {לב}:

[ח] משבת שלאחר תשעה באב ואילך, מפטירים בשבע שבתות שבע דנחמתא, וסימנם נו"ע ארק"ש. דהיינו נ'חמו נחמו. ו'תאמר ציון. ע'ניה סוערה. א'נכי אנכי. ר'ני עקרה. ק'ומי אורי. ש'וש אשיש {לג}, ומנהגינו להקדים פסוק ונודע בגויים {לד}. אבל אם חל יום א' דראש חדש אלול בשבת, דוחין עניה סוערה, ומפטירין השמים כסאי, לפי שהיא מדינא דתלמודא, או מפני שיש בה גס־כך מנחמות ירושלם {לה}. [ובשבת פרשת כי תצא שאז מפטירין רני עקרה, לא נהגו להשלים עליה גם עניה סוערה, אעפ"י שהיא סמוכה לה {לו}]. ואם טעה ואמר עניה סוערה, אם נזכר קודם שבירך לאחריה, יאמר גם השמים כסאי ויברך לאחריה. ואם לא נזכר עד לאחר הברכות, יאמר השמים כסאי בלא ברכות {לז}. ויש מהשאמי שנוהגים להפטיר אז עניה סוערה, ולא השמים כסאי {לח}. ואם חל ראש חדש אלול באחד בשבת, יש דוחין הפטרת מחר חודש, מפני שאין בה מנחמות ירושלם ומפטירין עניה סוערה. ויש שמפטירין מחר חודש מפני שהיא מדינא דתלמודא, וכן עיקר, בפרט למנהג הבלדי {טל}:

[ט] ידקדקו לבחור שלוחי־צבור שיתפללו בימים נוראים אנשים הגונים וגדולים בתורה ובמעשים טובים כפי מה שאפשר למצוא. וגם שיהיו מבני שלושים שנה ומעלה, שאז כבר נחה רתיחת דם הבחורות ונכנע ליבם. וגם שיהיו נשואים (ויהיו להם ילדים), שהם שופכים ליבם ומפילים תחנונים מקירות הלב. וכן ידקדקו לבחור תוקע בעל תורה ויראה כפי מה שאפשר להם למצוא. מיהו כל ישראל כשרים, רק שיהיו מרוצים לקהל. ואם רואה שיש מחלוקת בדבר, ימנע עצמו אף־על־פי שיעמוד מי שאינו הגון {מ}:

[י] אָבֵל כֹּל שָׁנִים עֶשֶׂר חוֹדֵשׁ אַחֵר פְּטִירַת אָבִיו אוֹ אִמּוֹ, מְנַהֲגִינוּ שֶׁהוּא יָכוֹל לִהְיוֹת שְׁלִיחַ־צָבוּר אֲפִילוּ בְּרֵאשֵׁי־הַשָּׁנָה וְיוֹם־הַכְּפוּרִים, וְכֵן תּוֹקֵעַ בְּרֵאשֵׁי־הַשָּׁנָה {מא}:

[יא] שלוחי צבור שיתפללו בימים נוראים, וכן התוקע, ראוי שיפרישו את עצמם שלושה ימים לפני ראש השנה ויום הכפורים, מכל דבר המביא לידי טומאה. וילמדו כפי יכלתם פירושי התפילות והפיוטים, והלכות התקיעות בספרי רבותינו הפוסקים. וגם ילמדו בספרי מוסר המעוררים את לב האדם לירא מפחד ה' ומהדר גאונו בקומו לשפוט את הארץ. ומה טוב שילמד גם כן סודות התקיעות {מב}, אם הוא ראוי לכך:

[יב] נוהגין לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה בסיום תפילת שחרית אחרי עלינו לשבת. (ורמז לדבר, לא' יחל' דברו' ככל' {מג}, סופי תיבות אלול {מד}). והמנהג שחולקים את הקהל לשנים, אלו שבצד זה ואלו שבצד זה, ועומד אחד מצד האחד ואומר בלשון רבים, שמעו נא רבותינו וכו' לפני הקהל שבצד השני, והם משיבים הכל יהיו מותרים לכם וכו'. ומוסר מודעא, ואומר יהי רצון וכו' והם משיבים הכל מותרים לכם וכו'. ואח"כ עומד אחד מהצד השני, ואומר לפני הראשונים כנז"ל {מה}:

[יג] אין מנהגינו להתענות בעשרת ימי תשובה, אבל בערב ראש השנה יש נוהגים להתענות {מו}. וכל אדם ישתדל לעסוק כל אותו היום בתורה ובמצוות ובתשובה, בפרט מעבירות שבין אדם לחבירו. וראוי שלא ימתין עד ערב יום הכפורים, אלא יקדים את עצמו היום לבקש מחבירו מחילה {מז}:

[יד] יש נוהגים לילך להתחנן בערב ראש השנה אחר תפילת שחרית בבית הקברות על קברי הצדיקים, וכן על קברי אבותיהם, ונותנים שם צדקה לעניים. ומרבים תחנונים לעורר את הצדיקים הקדושים אשר בארץ המה, שימליצו טוב בעדינו ביום הדין. וגם מחמת שהוא מקום קבורת הצדיקים, המקום הוא קדוש וטהור והתפילה מקובלת שם ביותר בהיותה על אדמת קודש. ויעשה הקב"ה חסד בזכות הצדיקים. אבל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכנים שם, כי קרוב הדבר שיהיה בכלל מה שנאמר {מח} לא ימצא בכך וגו' ודורש אל המתים. אך יבקש מהשם יתברך שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר {מט}. וכשבא לבית הקברות, אם לא ראה את הקברים שלושים יום, צריך לברך כדלעיל סימן מ"ו סעיף ט':

[טו] יש נוהגים לטבול בערב ראש השנה במקוה כשרה (אנשים, ולא נשים {נ}). ומצוה על כל אדם להסתפר ולהתרחץ לכבוד יום טוב. ויש להיזהר להסתפר קודם חצות (ובדיעבד אפשר כל היום {נא}). וירבה בצדקה כפי כוחו, כי סגולתה לכפר עוונות וזדונות. ולובשים בגדים נאים בראש השנה, להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שיוציא לאור משפטינו {נב}:

סימן ק"י - הלכות ראש השנה

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ג'

[א] כל השנה אומרים בתפילה האל הקדוש. מלך אוהב צדקה ומשפט. חוץ מראש השנה עד יום הכפורים ועד בַּפְּלָל, שצריכין לומר המלך הקדוש, המלך המשפט, לפי שבימים אלו הקדוש ברוך הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם. וכן מוסיפים זכרנו ומי כמוך וכו'. ואם טעה ואמר האל הקדוש, או שהוא מסופק אולי אמר האל הקדוש במקום המלך הקדוש, אם נזכר תוך כדי דיבור (דהיינו אמירת שלום עליך רבי), ועדיין לא התחיל ברכה אחרת, אומר המלך הקדוש ואינו חוזר לראש, וכן הדין בהמלך המשפט. אבל אם לא נזכר עד לאחר כדי דבור, אזי בהמלך הקדוש צריך לחזור לראש התפילה אפילו מספק, מפני ששלש ברכות הראשונות נחשבות כאחת. (ואפילו שליח ציבור בחזרת התפילה צריך לחזור לראש, ואומרים הקדושה שנית {א}). אבל בהמלך המשפט נחלקו הפוסקים. יש אומרים שאפילו יחיד אינו חוזר אפילו לאותה ברכה, כיון שהזכיר תיבת מלך בברכה זאת. ויש אומרים שצריך לחזור. דהיינו שאם נזכר קודם שעקר רגליו, חוזר לברכה השיבה ואומר משם ואילך על הסדר. ואם עקר רגליו, חוזר לראש התפילה {ב}. כל השנה אם טעה ואמר המלך הקדוש, המלך המשפט, אינו חוזר {ג}:

[ב] אם שכח זכרנו, או מי כמוך, זכור רחמיך (לפי נוסח הבלדי. ובשאמי, וכתוב וכו'), ובספר חיים, ולא נזכר עד שאמר ברוך אתה ה', כיון שאמר את השם גומר את הברכה ומתפלל כסדר ואינו חוזר. וכן אם שכח ובכך יתקדש וכו' וחתם המלך הקדוש, ואפילו לא אמר עדיין רק ברוך אתה ה', חותם המלך הקדוש ואומר אתה בחרתנו וכו' {ד}. ואם ברור לו בר"ה וכיפורים שאמר ובכך יתקדש וכו', רק מסופק אם חתם המלך הקדוש, אינו חוזר, שבודאי סיים כהוגן {ה}. וכן הדין למנהג הבלדי שאומרים ובכך יתקדש, גם בכל הימים שבין ר"ה לכפורים {ו}. ובחזרת ש"צ, מנהגינו שאין הציבור אומרים בקול זכרנו ומי כמוך וכו' רק הוא לבדו {ז}:

[ג] בעלינו לשבח מר"ה ועד יוהכ"פ המנהג שאומרים במקום שלא שם חלקינו כחלקם, שלא שם חלקינו כהם. ובמקום ומתפללים אל אל לא יושיע, ומתפללים ללא יועיל {ח}. ומנהג השאמי לכפול תיבת לעילא, בכל הקדישים שאומרים מראש השנה עד יום הכפורים {ט}. וכיון שבקדיש מן יהא שמיה רבא וכו' ואילך צריכין להיות שמונה ועשרים תיבות, ובכל השנה אומרים לעילא מן כל ברכתא, עתה אומרים לעילא לעילא מכל ברכתא {י}. אבל בבלדי כופלים תיבת לעילא כל השנה, ואומרים "מכל" תיבה אחת {יא}. ויש מהשאמי שנוהגים לומר בעשי"ת עושה השלום במרומיו בה"א, בסיום התפילה והקדיש {יב}:

[ד] בשבת בְּנִתִּיִּים ערבית בברכת מעין שבע, אומר גם כן במקום האל הקדוש, המלך הקדוש. ואם טעה השליח צבור ואמר האל הקדוש, אם עדיין לא סיים הברכה חוזר מהמלך הקדוש ואילך. ואם כבר סיים הברכה (ואפילו אם אמר רק ברוך אתה ה') אינו חוזר {ג}. ובבלדי אומרים אז המלך הקדוש גם בכל שבתות השנה, מטעם שכל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה {ד}:

[ה] בראש השנה ויום הכפורים מתפללים תפילת העמידה באיברים זקופים כמו בכל השנה, אבל הלב יהיה כפוף לעבודת היוצר. וכן לא יגביהו את קולם אלא בלחש כמו בכל השנה. ויש נוהגים כדעת המתירים להגביה אז את קולם כדי שיוכלו להתפלל יותר בכוונה, ודוקא מעט אבל לא הרבה. ויזהר לדקדק בתפילתו היטב, שלא ישנה שום נקודה. ויהדר אחר סידור מדוייק היטב להתפלל מתוכו {ט}. ונוהגים להתפלל בבכיה, ואפילו כשחל ר"ה בשבת [וכל־שכן ביום הכפורים]. ורבינו האר"י ז"ל אמר שמי שאינו בוכה בימים אלו, מורה שאין נשמתו טובה ושלימה. וכשנופלת עליו בכיה מאליו, זוהי הוראה שדנים אותו באותה שעה למעלה, אם ביום ראשון או ביום שני {ט}:

[ו] מנהגינו שמברך איש לרעהו בראש השנה בנוסח זה, תִּפְתָּב בספר החיים ובספר הזכרון [ויש מוסיפים, ובספר מחילה וסליחה וכפרה]. והלה משיב, ואתה תכתב בספר החיים ובספר הזכרון [ובספר מחילה וסליחה וכפרה]. וזה הן בלילה הן ביום. בין קודם חצות בין אחר חצות, בין ביום ראשון בין ביום שני {י}. וכן עד יום הכפורים, ועד בכלל, אומרים נוסח זה, ואין מזכירין חתימה {יח}. [ורבים נוהגין שהחזן גם כן מברך כך לקהל בהוצאת ס"ת שני בר"ה ויום הכפורים, תכתבו בספר וכו', והם משיבים כנזכר]. ובמוצאי יום הכפורים אומר לו, תבוֹשֶׁר במחילה וסליחה וכפרה. והלה משיב, ואתה תבוֹשֶׁר במחילה וסליחה וכפרה {יט}. וכן נוהגים כשכותב אדם מכתב לחבירו מראש חדש אלול ואילך, מברכהו בתחילת המכתב או בסופו שיכתב בספר החיים ובספר הזכרון {כ}:

[ז] בליל ראש השנה עושים סימנים לשנה טובה, דברים המעוררים את האדם להיישיר מעשיו. כיצד. לוקח תמרה בידו ואומר, יהי רצון מלפניך י"י אלהינו ואלהי אבותינו, שיתמו שונאינו. ומברך בורא פרי העץ, ואוכל. ולוקח רמון ואומר יהי רצון וכו' שנרבה זכיות קָרְמוֹן, ואוכל. ולוקח תפוח ומטביל אותו בדבש ואומר, יהי רצון וכו' שתתחדש עלינו שנה מתוקה, ואוכל. ולוקח קָרָא (דהיינו דִּלְעַת) ואומר, יהי רצון וכו' שיקרע (רוע) גזר דיננו, ויקראו לפניך זכיותינו. ומברך בורא פרי האדמה, ואוכל. ולוקח רוביא (יש נוהגים כהמפרשים דהיינו תלתן, והוא הידוע אצלנו בשם חֶלְבָה. ויש נוהגים כהמפרשים שהוא פול המצרי, הנקרא לוביא בל"ע, הידוע אצלנו בשם דְּגָרָה. וטוב לקחת משניהם) ואומר, יהי רצון וכו' שירבו זכיותינו, ואוכל. ולוקח פְּרָתִי (בצל־בר {כ*}) ואומר, יהי רצון וכו' שיכרתו שונאינו, ואוכל. ולוקח סלקא (תרד) ואומר, יהי רצון וכו' שיסתלקו אויבינו,

ואוכל. ולוקח מראש כבש, או מראש דג ואומר יהי רצון וכו' שנהיה לראש ולא לזנב, ומברך שהכל, ואוכל. וטוב לעשות סדר זה גם בליל שני דראש השנה {כא}:

[ח] יש נוהגים לאכלם מיד אחר הקידוש, לפני שנוטלים ידיהם לסעודה, מפני כבוד היום כדרך שנוהגים בסעודות חשובות. ולעניין ברכה אחרונה, סוברים שאין צריך לברך מפני שהקידוש נחשב להתחלת סעודה. ויש נוהגים לאכלם אחרי אכילת פתיהבציעה של ברכת המוציא, מפני שמסתפקים שמא אם אוכלים קודם צריך ברכה אחרונה. ואם רוצים לאכלם אחר הסעודה וברכת המזון, רשאים, ואז לכולי עלמא חייבים בברכה אחרונה. הנוהגים לאכלם אחר ברכת המוציא, לא יברכו בורא פרי האדמה על תבשיל הקרא וכיוצא בו, וכן לא שהכל על הבשר או הדג, מפני שהם דברים הבאים מחמת הסעודה. אבל בורא פרי העץ מברכים {כב}:

[ט] יש לאכול בשר טוב {כב*}, ושאר מיני מתיקה. ואין לאכול דברים חמוצים, אבל דברים חריפים אוכלים. ויש מדקדקים שלא לאכול אגוזים, וכן פולים וקטניות, מפני שהם מרבים כיחה וניעה. וכן יש אומרים שאין לאכול ענבים שחורים, אבל לבנים אין קפידא. וטוב ללמוד בכל סעודה מארבע סעודות ר"ה, פרק אחד משניות מארבעת פרקי מסכת ר"ה, קודם מים אחרונים {כג}:

[י] סדרי התפילות והפיוטים וקריאת התורה וכו', מפורשים כבר בסידורים, והמעייין שם ימצא כל ההבדלים שבין המנהגים {כד}. וגם במספר התקיעות יש חילוקים. והנה על פי הגמרא והגאונים והרמב"ם תוקעים רק מ"א תקיעות, שלושים מיושב ועשר מעומד ותרועה גדולה {כה}, ויש מהבלדי שנוהגים כך. ויש מהבלדי שמוסיפים ותוקעים ע"א תקיעות {כו}, ומנהג השאמי (דרך-כלל) ק"א {כז}. ויש אומרים שלאחר גמר התקיעות כפי מנהג המקום, אין לתקוע יותר מפילו מי שרוצה להתלמד כדי לתקוע ביום שני, זולת קטנים מותר לומר להם שיתקעו ואף מותר להשתדל ללמדם. אבל מנהגינו להקל שאפילו גדולים תוקעים ללא צורך {כח}. ולכולי עלמא השופר אינו מוקצה {כט}:

[יא] שיעור התקיעה ארבעה טרומיטין ומחצה (כשתי שניות) או תשעה טרומיטין (שלוש ארבע שניות) וכל שבר כשלושה טרומיטין (שניה אחת) והתרועה לא פחות מתשעה טרומיטין (שלוש ארבע שניות). ויכול להאריך בתקיעה או בתרועה כמה שירצה, אבל לא בשבר {ל}. ואין מאריכין בתקיעה שליתשר"ת יותר מבשלת"ש"ת, ובשלת"ש"ת יותר מבשלת"ר"ת, אלא שיעור אחד לכל התקיעות כולן. זהו מנהגינו המקובל בידינו דור אחר דור, והוא מיוסד על דעת הגאונים ורבינו הרמב"ם, וכן העיקר. ומי שרוצה להחמיר כדעת שאר פוסקים {לא}, יעשה כל תקיעה מהתקיעות שליתשר"ת, יותר מי"ח טרומיטין (כשבע שמונה שניות) ושלת"ש"ת יותר מט' טרומיטין (כחמש שניות) ושלת"ר"ת תשע טרומיטין

(שלוש־ארבע שניות). וכל שבר מהשברים, כשלושה טרומיטין (שניה אחת) וכל תרועה כט' טרומיטין (שלוש־ארבע שניות):

[יב] התרועה אין עושיין טו טו וכו' כמנהג שאר כמה קהילות ישראל, אלא קול רועד {לב}, על־ידי הפסקים בנשימה או בלשון, אבל לא בצירוף נענוע היד {לג}. ושברים תרועה דתשר"ת, עושיין תמיד בשתי נשימות {לד}, ויש מהשאמי שנוהגים בתקיעות דמיושב בנשימה אחת {לה}. והיינו שמפסיקים מעט בנתיים פחות מכדי נשימה, אבל אין להריע מתוך השבר {לו}. וברוב המקומות אין מקרין לפני התוקע, כי התוקעים בקיאים {לז}. ונוהגין להעלות את התוקע לקרוא חמישי בספר תורה {לח}, הן ביום טוב ראשון הן ביום טוב שני, אא"כ חל בשבת שאין תוקעין בה {טל}:

[יג] בעת תקיעת שופר, צריך האדם להכין עצמו לשמוע קול שופר לקיים מצות עשה יום תרועה יהיה לכם {מ}. ויחרד וילפת ויבכה על כל עוונותיו, כי אותה שעה עת המוסף, היא שעת הדין. וכל־כך עשה ה' חסד ורחמים עם ישראל לדונם אז בעת שהם עסוקים במצוה, כדי שלא לדקדק עליהם. ובתקיעות דמיושב, נכון לכל אדם להתוודות בלחש שלא ישמעו הדברים לאזניו, ובין סימן לסימן דוקא, דהיינו בין תשר"ת לתש"ת ובין תש"ת לתר"ת, כי אז השטן מעורבב ודברי הוידוי עולים למעלה. ויתוודה תחילה באופן כללי, עברתי על לא תעשה ועשה, ואחר־כך יפרט. וחייב התוקע להתכוין להוציא לכל השומעים אותו, והם גם־כן יתכוונו לצאת {מא}:

[יד] כשהתוקע אומר את הברכות, אל יאמרו הקהל ברוך הוא וברוך שמו, וישמעו היטב את הברכות {מב}. ואחר כל ברכה יאמרו בכוונה אמן. ואסור לו ולהם להפסיק מכאן עד לאחר כל התקיעות {מג}:

[טו] הברכות והתקיעות צריכים להיות בעמידה. ודוקא התוקע, אבל הקהל יושבים אז, ולכן נקראים תקיעות דְּמְיוֹשֵׁב. ובמוסף מפני שעומדים, נקראים תקיעות דְּמְעוֹמֵד. ונוהגים שהתוקע עומד באמצע בית הכנסת על־יד התיבה שקראו שם בספר תורה {מד}, וכן במוסף עומד על־יד התיבה (לימין שליח ציבור, או לשמאלו). ואם אחר תוקע במוסף, יכול לעמוד במקומו, ואינו צריך לעמוד על יד התיבה {מה}. [הדינים אם טעה בתקיעות, עיין בשלחן ערוך סימן תק"צ סעיפים ז' ח' ט']:

[טז] בעמדם להתפלל מוסף, צריך כל אחד לכוון דעתו בכוונה יתירה בתפילתו זאת אשר היא ארוכה בכמות ובאיכות, ובחינתה במקום עליון, עולה על כל התפילות {מו}. ורבים נוהגים להתפלל תפילה זו בלא לחש תחילה, אלא הש"צ בקול רם, והקהל אומרים יחד עמו בלחש, וכן הוא העיקר {מו*}:

[יז] כשאומר השליח צבור והציבור, ואנחנו משתחוים וכו' המנהג שמשתחוים כולם, אבל אינם נופלים על פניהם. וכן אין נופלים בסדר עבודה ביום הכפורים {מז} :

[יח] מי שיצא ידי חובתו בתקיעת שופר וצריך לתקוע בשביל אחרים, יכול גם כן לברך את הברכות, אם הם אינם יודעים לברך {מח}. ונשים פטורות מתקיעת שופר, וכן המנהג, אבל יכולות הן לתקוע בלא ברכה, או יתקע להם אדם אחר בלא לברך {מט} :

[יט] כשיש מילה בראש השנה, יש אומרים שְׁיִמּוּל לאחר ההפטרה קודם תקיעת שופר, שכך הוא הסדר, ברית אברהם (זו מילה) ועקידת יצחק (זה שופר). אבל מנהגינו לְמּוּל בגמר התפילה אחר היציאה מבית הכנסת, כיון שמלין בבית {נ} :

[כ] כשיוצאין מבית הכנסת, יש ללכת בְּשׂוּבָה ונחת, שמחים וטובי לב, בבטחון כי שמע ה' קול תפילותינו ותקיעותינו ברחמים. ואוכלין ושותין כיד ה' הטובה, ואין מתענין בראש השנה ולא בשבת בנתיים. ומכל מקום יזהרו שלא לאכול כל שבעם, למען לא יקלו ראשם ותהא יראת ה' על פניהם {נא}. ואחר ברכת המזון יש נוהגים שלא לישן, וכן ראוי לעשות. ורק אחרי חצות יכול לישן. והיושב בטל, כישן דאמי. אלא יעסוק בתורה או בתהלים או בספרי יראה ומוסר, כי קדוש היום לאדונינו {נב}. והולכין לבית הכנסת לומר מזמורי תהלים בציבור עד תפילת המנחה {נג}. ובהרבה מקהילותינו אין נוהגין לומר סדר תשליך {נד} :

[כא] שני ימים טובים של ראש השנה, כיום אחד ארוך הן חשובים וקדושה אחת הן, ולכן נחלקו הפוסקים אם לברך שהחיינו בליל שני בקידוש, וכן בתקיעות של יום שני, או לא. כי יש אומרים כיון דקדושה אחת הן וכבר בירך שהחיינו בראשון, אינו צריך לברך עוד בשני. ועל כן נוהגים שבקידוש ליל שני מניחין על השלחן פרי חדש או יין חדש, שתהא ברכת שהחיינו שבקידוש גם עליו. או שלובש בגד חדש. ואם אין לו, אינו מעכב ואומר שהחיינו, כי אנו תופסין העיקר כהפוסקים שאומרים שצריך לברך שהחיינו {נה}. אבל בתקיעות של יום שני, המנהג שאינו מברך שהחיינו קודם התקיעות. אלא אם כן חל יום ראשון בשבת, כיון שעדיין לא תקעו {נו} :

[כב] אסור לבשל או לחמם אוכל מיום טוב ראשון של ראש השנה לצורך יום טוב שני, והוא הדין שלא להכין שום דבר מיום ליום (וכמבואר לעיל סימן צ"ה סעיף ה' וסימן צ"ו סעיפים א' ב' ג') {נד}. מיהו בדיעבד שעברו ובישלו, לא נאסר המאכל {נה}. וצריך להודיע דין זה לנשים שלא יתחילו בבישול וכיוצא בזה בליל יום טוב שני עד צאת הכוכבים, כי הרבה נכשלו. ויהי רצון שלא ניבוש ולא ניכלם ולא ניכשל עד עולמי עד :

סימן קי"ד - הלכות תפילות יום הכפורים

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ג'

[א] בעוד שהקהל מתקבצים לבית הכנסת, מתחיל ש"צ לומר פיוט לך אלי תשוקתי וכו' כדי לצאת ידי חובת הסוברים שצריך להתוודות אחר האכילה. ואעפ"י שהוא וידוי, מכל מקום המנהג שהקהל יושבים. ואח"כ אומר שמע קולי וכו' {א}. וכשחל יום הכפורים בשבת, מנהג השאמי שלא לומר סדר הקפלת שבת ולכה דודי ובמה מדליקין, אבל מזמור שיר ליום השבת אומרים {ב}. ובבלדי אומרים כל הסדר, דהיינו שיר השירים, לכו נרננה וכו' לכה דודי, בריוחאי, ובמה מדליקין {ג}. אמנם מזמור שיר ליום השבת אומרים [אחרי כל נדרי] בבלדי אפילו כשחל יוהכ"פ בחול {ד}:

[ב] אחרי פיוט שמע קולי, מוציא הגדול שבציבור ספר תורה היותר מובהק ומגה להתרת כל נדרי, ואומר תחילה פסוק אור זרוע לצדיק וגו' והציבור אומרים אחריו שבע פעמים, ומניחו על התיבה. ויש נוהגים להוציא ג' ספרי תורה, ויש נוהגים שבעה. ושלושה אנשים מתירים לו בנוסח זה, שרוי לך, מחול לך, מותר לך, ג' פעמים. ואומר ברעד ובכיה, פיוט יראים שלחוני וכו'. ואח"כ אומר בישיבה שלמעלה וכו', כל נדרי וכו'. ושונה כל נדרי וכו' שלוש פעמים. וכל זה מעומד, הן הש"צ והן הציבור. (דהיינו שעומדים מעת הוצאת ספר תורה, עד אחרי ברכת שהחיינו, כדלקמן סעיף ג'). ואם אפשר שתהיה אמירת כל נדרי מבעוד יום, טוב הדבר. אבל מפני רבוי העם שמתקבצים לבית הכנסת וקצתם מאחרים, נוהגים לאמרו אחרי קשיכה {ה}:

[ג] ואחר כך אומר ברכת שהחיינו, ויכוין להוציא את הציבור. ומכל מקום טוב שהשומע יכוין שלא יצא בברכתו אלא יברך בעצמו בלחש, וימהר לסיים קודם לו כדי שיענה אמן {ו}:

[ד] אומרים השכבות למתים ביום הכפורים, משום דזכירת המתים משברת ומכניעה לכו של אדם. ועוד לפי שגם המתים צריכין כפרה, כדאיתא בספרי {ז} כפר לעמך ישראל, אלו החיים. אשר פדית, אלו המתים. מלמד שהמתים צריכין כפרה. וטוב לידור צדקה בעבורם (עיין להלן בחלק יורה דעה הלכות נדרים ושבועות סימן קס"ח סעיף ד'). וסמך לזה בסוף פרשת תצוה, כתיב אחת בשנה יכפר {ח}, וסמך ליה ונתנו איש כופר נפשו ליי. ומועילה הצדקה בעבור המתים, כי ה' בוחן לבבות שאם היה זה המת חי, גם כן היה נותן צדקה. והחי יכול לבקש להקל דין המת, כמו דוד שהתפלל על אבשלום, והמתים הצדיקים מליצים על צאצאיהם {ט}:

[ה] בליל יום הכפורים ויומו, נוהגים לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם {י}:

[ו] ערבית שחרית מוסף מנחה ונעילה, מתוודה היחיד בסיום תפילתו, והש"צ באמצע הַחֲזָרָה (כמובן חוץ מערבית שאין בה חזרה). וצריכים לעמוד אז, וטוב שיכפפו קומתם, וכן המנהג. ואין להישען אז על דבר שאם ינטל אותו דבר, יפול. ויש נוהגים לחזור ולהתוודות בפיהם עם הש"צ ואין מסתפקים בשמיעה ממנו. וכשמזכיר את החטא, יש אומרים כי טוב להכות באגרוף על הלב, כלומר, אתה גרמת לי שחטאתי. סדר הוידוי הכתוב בסידורים, אומרים כולם בשוה. ומי שיודע בעצמו חטא שלא נזכר בוידוי, כיון שהוא אומר את הוידוי בלחש, נכון שיפרט את החטא שהוא, ויתוודה עליו במרירות הלב ובדמעות שלישי. וכן אם החטא הוא אחד מהמפורשים בוידוי, אזי כשמגיע אליו יתמרמר עליו ביותר. עוונות שהתוודה עליהם ביום הכפורים שעבר, אף-על-פי שהוא יודע שלא עשה אותם יותר, מכל-מקום יכול לחזור ולהתוודות עליהם, והרי זה משובח, שנאמר {א} וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָמִיד {ב} :

[ז] מנהג הבלדי ליפול על פניהם בכל תפילה ותפילה (ואפילו בערבית ומוסף), מפני שהוא יום תחינה ובקשה ותענית {ג}, ובשאמי אין נופלין כלל {ד} :

[ח] הרבה חילוקי מנהגים יש באמירת הסליחות והתחנונים והוידויים וכו' וסדריהם, וכמפורש בסידורים כל מקום לפי מנהגו. ובדרך כלל השאמי אומרים הסליחות הקבועות בסידורי הספרדים. ובבלדי (וכן יש מהשאמי) כפי הסדר שבתכלאל נוסח תימן, דהיינו שפותח הש"צ תחילה בפסוקי ואני ברוב חסדך וגו' ואח"כ אומר מתוך קובץ הסליחות מה שירצו מהם, כפי כוחם וכפי הזמן בלי מספר קבוע, הן בלילה הן ביום, ובין כל סליחה אומרים אל מלך וי"ג מדות, והכל מיושב. ויש מדקדקין לומר בלילה י"ג סליחות כנגד י"ג מדות, ויש שאין מקפידין רק להשלים כ"ו סליחות כמניין הוי"ה במשך כל יום הכפורים, ויש כ"א כמניין אהי"ה. ויש שמקפידים ביום לומר י"ג סליחות קדמוניות המועתקות מסידור רבי' סעדיה גאון, פתיחתן כי על רחמיך אנו בטוחים וכו' וחתימתן הרבינו לפשוע וביקש ציר בעדינו וכו'. ומסיים ואומר דרכי שבעה רועים וכו' ואחריו סדר הַרְחָמִים (הנקרא בלשון ערב נִצְיָד אֶל־רַחֲמִים) {ט} :

[ט] דיני ברכות השחר ביום הכפורים, הם כמו שנתבאר לעיל בהלכות תשעה באב סימן ק"ה סעיף ו' :

[י] טוב להריח כמה פעמים בבשמים ולברך עליהם כדי להשלים מאה ברכות, וכן נוהגים. אמנם כל זמן שלא הסיח דעתו, אסור לברך שנית דהוי ברכה לבטלה. על כן צריך להפסיק בנתיים זמן גדול שיהא היסח הדעת. וטוב שיריח בכל פעם בשמים אחרים אף שהם ממין אחד, ומכל-שכן אם יש לו שלשה מינים כגון עצי בשמים, עשבי בשמים, ומיני בשמים.

ואם יכוין לכל ברכות השליח-צבור והקוראים בתורה והמפטירים, לא יחסרו לו רק שלש ברכות לתשלום מאה, וישלים באלו שעל הבשמים {טז} :

[יא] עיקר כפרת העוונות ביום הזה היא בשביל העינוי, ולכן לא יצפה מתי יסתיים הצום ובבקר יאמר מי יתן ערב, אלא אדרבא ישמח על כל רגע שסובל צער העינוי מאכילה ושתייה וכו' {יז} :

[יב] כשיש תינוק לְמֹול, מלין אותו קודם המוסף, ותחילה מחזירים הס"ת למקומו, ויוצאים למקום המילה, וכשחוזרים אומרים [והוא רחום וכו'] אשרי יושבי וכו' וקדיש ומוסף {יח}. ואינו מברך על הכוס כלל, ומברך על הבשמים, ואשר קידש ידיד מבטן {יט}. מוהל הנוהג למצוץ ביין לא יזלפו בפה, רק ביד ומוצץ בפה כדרכו {כ}. ומותר לו לחטא את פיו במשקה מרובה ב"אלכוהול", ולא חיישינן שמא יבלע, מפני שאינו ראוי לשתייה לשום אדם {כא} :

[יג] מה שנוהגין בשאר קהילות להשתחוות וליפול על הפנים בסדר-עבודה, זכר למקדש, אינו נהוג אצלנו {כב} וכנו"ל סימן ק"י סעיף י"ז :

[יד] תפילת נעילה מרוממת מאד על כל ארבע תפילות היום, ומזמינים להיות שליח-צבור את הגדול שבהם, או מחשוביהם. והיא תפילה נוספת ביום הקדוש הזה לעורר רחמים בעת נעילת שערי היכל העליון, שקודם שינעלו תיכנס תפילתנו. ולכן בכל מקום שנזכר בתפילה זו לשון כתיבה, אומרים חתימה תמורתו, אך אם טעה ואמר כתיבה אינו חוזר. וזמנה הוא כשהחמה בראש האילנות, כדי שישלים אותה עם צאתה-כוכבים. ולפעמים נמשכת קצת בתוך הלילה ואפילו הכי אומרים חתמנו, לפי שאין הדין מסתלק עד שיגמרו ישראל את סדריהם למטה {כג} :

[טו] מתפללין ערבית לאחר צאת הכוכבים, ויש להעמיד שליח-צבור הגון, ויתפללו בנחת ובכוונה, ואומרים הבדלה בתפילה. ולאחר התפילה מברכים על הלבנה. ואחר כך מנהגינו לומר איש לרעהו בשמחה ובטוב לבב {כד} תְּבַשֵּׁר במחילה וסליחה וכפרה (כדלעיל סימן ק"י סעיף ו') והולכין לבתייהם לשלום :

[טז] אחרי צאתה-כוכבים ותוספת מחול על הקודש (כדלעיל סימן קי"ג סעיף א') מותרים במלאכה, רחיצה סיכה ונעילת הסנדל, בתנאי שיאמרו תחילה ברוך המבדיל בין קודש לחול. אבל אכילה ושתייה אסור עד שיעשו הבדלה {כה} :

[יז] בהבדלה של מוצאי יום הכפורים, צריכין לברך דוקא על נר ששבת, ולא על נר שהוציאו עתה מן האבנים, או "גפרור" וכדומה, ולא במה שהודלק מהם. והמובחר הוא להדליק נר אחד מן הנר שהדליק אתמול בביתו (עיין לעיל סימן קי"ב סעיף ח') ולברך על שניהם,

לצאת ידי דעת הסוברים שאין לברך על נר שלא נעשה להאיר אלא רק לכבוד היום. ואם אין לו נר בביתו, יביא את הנר הדולק מבית־הכנסת וידליק עוד אחד מזה הנר ויברך עליהם. ויש אומרים שבשעת הדוחק מברכין על הנר שהודלק מנר של גוי, או מאור שהודלק משלהבת שהוציאו מאבנים, או מאור שהודלק משלהבת של "גפרור" וכדומה. ואין אומרים הפסוקים אל י"י ויאר לנו וגו', אלא רק כוס ישועות וגו', ומברכין על הכוס ועל הנר והמבדיל. ואין מברכין על הבשמים, ואפילו כשחל יוהכ"פ בשבת, אלא שאז אומרים אל י"י ויאר לנו, כמו בשאר מוצאי שבת {כו}:

[יח] מצוה להרבות בסעודה ולשמוח במוצאי יום הכפורים, שהוא נחשב קצת יום־טוב. דַּאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ {כז} שבמוצאי יום הכפורים בת קול יוצאת ואומרת, לך אכול בשמחה לחמך, ושתה בלב טוב יינך, כי כבר רצה האלהים את מעשיך {כח}:

[יט] המדקדקים במצוות, מתחילים לעסוק מיד במוצאי יום הכפורים בעשיית הסוכה, ובארבעה מינים שבלולב, לקיים {כט} ילכו מחיל אל חיל {ל}:

[כ] בימים שבין יום הכפורים לסוכות, אין להתענות אפילו ביום שמת בו אביו או אמו {לא}, לפי שהם ימי שמחה שהיו מחנכים בהם את המזבח בימי שלמה, וגם אנחנו עוסקים במצות בניין סוכה והכנת אתרוג ושאר המינים, לכבוד אדון האדונים מקדש ישראל והזמנים {לב}:

סימן קי"ח - הלכות נטילת ארבעת המינים ואופן הנְעֻנוּעִים, וסדר ההקפות

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ג'

[א] כשמסיים ש"צ חזרת תפילת שחרית, נוטל הוא וכן כל אחד מהקהל את ארבעת המינים (י"א להקדים ליטול בתחילה את האתרוג, וי"א להקדים את הלולב {א}) ויהיה הלולב בימינו, והאתרוג בשמאלו {ב}. וגם את האתרוג צריך להחזיק דרך גדילתו, דהיינו שהעוקץ שבו נחתך מן האילן, יהיה למטה (כי כך הוא תחילת גדילתו באילן, ורק אח"כ מתהפך מחמת כבודו). ומקרב האתרוג להיות מחובר עם הלולב. ומנהג הבלדי שפני הלולב דהיינו צד העלין ששם הקליפה האדומה יהיו לשמאלו כלפי האתרוג, והשדרה מצד ימינו {ג}. ומנהג השאמי שהשדרה כלפי פניו של אדם {ד}. ואז מברך הש"צ מעומד על נטילת לולב (לפי שהלולב גבוה מכולן, חשוב הוא ונקראת כל האגודה על שמו {ה}) ומכוין להוציא גם את הציבור ידי חובתם, וכן הם מכוונים לצאת (ועיין לעיל סימן ח' סעיף י"ח דעדיף טפי שכל אחד יברך לעצמו בלחש וכו'). וביום ראשון מברך אח"כ שהחיינו {ו}.

ואם חל יום ראשון בשבת שאין נוטלין בו לולב, אזי מברך שהחיינו ביום שני {ז}. ומנענעין ג' פעמים לכל רוח בהולכה והובאה כמו שיתבאר לקמן:

[ב] יש פוסקים שסוברים שאין ליטול את האתרוג בשעת הברכה, או יטלנו הפוך, או לכוון שלא לצאת אז ידי חובה, כדי שתהיה הברכה עובר לעשייתו. ולפי מנהגינו אין לעשות כך, שאם כן היה צריך לברך "ליטול את הלולב" בלשון עתיד {ח}:

[ג] אם נטל את האתרוג בימין ואת הלולב בשמאל, טוב לחזור וליטלם בלא ברכה {ט}. וגם איטר נוטל את הלולב בימין כל אדם, ואת האתרוג בשמאל כל אדם {י}:

[ד] סדר הנענועים, מוליך ומביא מעלה ומוריד. דהיינו בתחילה לצד פניו ואח"כ לאחוריו, ואח"כ למעלה ואח"כ למטה. ואח"כ משלימים שתי הרוחות הנוספות, דהיינו לצד ימינו ואח"כ שמאלו. זהו מנהג הבלדי {יא}. ומנהג השאמי להקיף בסיבוב, דהיינו בתחילה לצד שמתפללין אליו וממשיכים דרך ימין, דהיינו מזרח דרום מערב וצפון, ולבסוף למעלה ולמטה {יב}. [ולדעת האר"י ז"ל הסדר הוא דרום צפון מזרח מעלה מטה מערב]:

[ה] בשעת הנענועים, יש נוהגים לעמוד על עמדם פניהם למזרח (הצד שמתפללין אליו) ומטים לכל הצדדים. ויש שנוהגים להפוך כל גופם לכל רוח שמנענעים [ובנענוע שלמעלה ושלמטה, מחזירים כל גופם למזרח, לבלדי. ולשאמי, לצפון, שהיא הרוח האחרונה]. ואופן החזקת הלולב אז, יש נוהגים להוליכו כמות שהוא, ויש נוהגים להטותו כלפי הרוח שמנענעין, משום גירא (פי' חץ) בעיניה דשְׁטָנָא. וכשמנענע למטה ישפיל רק ידיו למטה, והלולב עם שאר המינים ישארו כדרך גדילתן, וכן עיקר, אעפ"י שיש נוהגין להפוך את ראש הלולב לצד מטה {יג}:

[ו] יחד עם הנענועים, מנהגינו גם לכַסְפֵס וּלְטָרְף את עלי הלולב. והטעם משום שמחה, אי נמי משום שנאמר {יד} אז ירננו עצי היער, שזהו הרינון והשיר שְׁלֵעֲצִים. ויש בזה שני אופנים, רבים נוהגים שאחר שמוליכין אותם לנגדם מטרפים ג"פ וכן לשאר הרוחות, ויש מדקדקים שעם הולכתן והובאתן ג"פ (ג' זוגות של הולכה והובאה) מְטָרְפִין אותן במשך כל הזמן {טו}:

[ז] גם בשעת הנענועים יהיה האתרוג מחובר עם אגודת הלולב כמו בשעת הברכה, אבל בשאר ההלל וכן בהושענות אין צריך להקפיד על־זה מצד הדין אלא לחומר {טז}:

[ח] גמרו לנענע, מברך הש"צ לגמור את ההלל וּמְקַרָא אותם כנהוג (עייין לעיל בהלכות ראש חודש סימן ע"ח סעיף ה' {יז}) ומנענעים שוב בפסוק הודו לי"י וגו' תחילה וסוף, וכן באנא י"י הושיעה נא. הש"צ מנענע תחילה כשהוא אומר הפסוק, והציבור כשהן אומרים אותו אחריו. [ויש

נוהגים שהציבור מנענעים עמו כשהוא אומר, ומוסרים אח"כ לאחרים שאין להם לולב לנענע בשעה שהציבור אומרים]. ובשעת אמירת תיבת השם אין מנענעין, משום שצריך אז כוונה יתירה. ומברך הש"צ יהללך וכו' ואינו אומר קדיש אלא מוציא החזן ספר-תורה ומניחו על התיבה, ואומרים הושענות ומקיפין את התיבה בְּלוֹלְיָהֶם ואתרוגיהם (ונוהגים לנענע הלולב מעט בלא הולכה והובאה, בכל פעם שאומרים נהדרך בארבע מצוות) ואח"כ אומר ש"צ קדיש תתקבל {ח} :

[ט] בכל יום מקיפין פעם אחת, וביום השביעי שהוא הושענא רבה מקיפין שבע פעמים, זכר למקדש, שבכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת וביום השביעי שבע פעמים. ההקפות צריכות להיות לצד ימין, דהיינו שבעת פנייתו להקיף יפנה לצד ימינו. ונהגו להקיף גם מי שאין לו לולב. וכל מי שיש לו לולב ואינו מקיף, רעה הוא עושה. וגם מי שאירע לו אַבֵּל בְּחָג, אינו נמנע להקיף, וכן אָבֵּל כל שנים עשר חדש על אביו או אמו {ט} :

[י] בשבת אין מקיפין, שגם במקדש לא היו מקיפין. ומנהגינו שגם הושענות אין אומרים אז {כ} :

[יא] אסור לאכול קודם נטילת לולב. ומי שהוא בדרך ומצפה שיבא למקום שיש שם אתרוג ולולב, וכן הדרים בישובים רחוקים ושולחים להם אתרוג ולולב, צריכין להמתין עד מעט קודם חצות היום ולא יותר, כי אסור להתענות יותר ביום טוב ובחול-המועד. ומי שחלש ליבו להמתין עד חצות, יכול לטעום איזה דבר קודם. אבל מי שאין ליבו חלש, יש לו להחמיר אפילו בטעימה {כא} :

[יב] מותר להחזיר את הלולב ביום טוב למים, ולהוסיף עליו מים, אבל לא יחליף. ובחול-המועד מצוה להחליף את המים, כדי שישאר הלולב לח ומהודר {כב}. ואין מנהג אצלינו ליקח בחול-המועד בכל יום ערבה חדשה ללולב {כג}. ויכולה אשה לקבל את הלולב מיד בנה ומיד בעלה להחזירו למים, שאעפ"י שהיא פטורה ממצות לולב אינה אסורה לטלטל אותו {כד}. ואם רוצה ליטול ולנענע, רשאית, אבל בלא ברכה (כדלעיל סימן י"א סעיף י"ח) :

[יג] הדס שלִמְצוּהָ {כד*}, אסור להריח בו כל שבעת ימי החג אפילו בשבת, ובחול-אסור גם ביום שמיני עצרת. אבל באתרוג מותר להריח בו בשבת, ומברכין עליו הנותן ריח טוב בפירות. ובשאר ימי החג (ויש אומרים דאפילו שלא בשַעֲת נטילתו לצאת בו) אין להריח בו, מפני שיש ספק אם לברך עליו {כה} :

[יד] הלולב אסור לטלטלו בשבת אפילו לצורך גופו ומקומו, משום דהוי מוקצה. אבל האתרוג כיון שיכולין להריח בו, אינו מוקצה ומותר לטלטלו, ומותר ליתנו לתוך המוכין שהיה בהן קודם יום טוב שכבר קלטו הריח, אבל לא יתנו לתוך מוכין חדשים או לבגד

משום דמוליד ריח {כז}. ולדעת מהרי"ץ נראה שאין איסור בזה אא"כ מתכוין להוליד בהן ריח {כז} :

[טו] ביום טוב ראשון, אין יוצאין ידי חובה בלולב ושאר מינים שאולים, אלא צריך שיהיו שלו ממש. דכתיב {כח} ולקחתם לכם ביום הראשון, ודרשינן "לכם" משלכם, להוציא את השאול {כט}. ובני חוצה-לארץ שעושין שני ימים טובים מספק, גם ביום טוב-שני אין מברכין עליו {ל}. ואם אחד נותנם לו במתנה על-מנת להחזיר, הוי מתנה ויוצא בהם. [ומניין שמתנה על-מנת להחזיר שמה מתנה, שנאמר {לא} תנה אותו על ידי ואני אשיבנו אליך {לב}]. ואפילו נותנם לו סתם לצאת בהם, נחשב כאלו אמר לו בפירוש שהוא נותנם לו במתנה על-מנת להחזיר {לג} :

[טז] שותפים שקנו להם אתרוג ושאר המינים, אין אחד מהן יוצא בהן ידי חובתו ביום הראשון עד שיתן לו חלקו במתנה, אעפ"י שקנו אותם לשם מצוה {לד} :

[יז] ביום הראשון לא יתנו לקטנים (שאינן להם לולב לעצמם) ליטול לולב ואתרוג, עד לאחר שיטלו הגדולים, כי הקטן קונה ואינו מקנה מן התורה {לה} :

סימן קי"ט - הלכות הושענא רבה, ושמיני עצרת, ושמתיתורה

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ג'

[א] ביום שביעי של-סוכות, שהוא הושענא רבה, נוהגין להיות ניעורים כל הלילה לעסוק בתורה. בתחילה קוראים כל ספר דברים (ופרשת וזאת הברכה, נוהגין לקרותה אז שמו"ת לצאת ידי חובה, כסדר דלעיל סימן נ"ד סעיף י"ג). ומפרשת בראשית, עד אשר ברא אלהים לעשות. [ויש מקומות הנוהגים שהרב דורש בנתיים בפני הקהל בדברי תורה, ונושאים ונותנים בהלכה ובמדרש וכדומה]. ואח"כ אם נותר פנאי, קוראים אַדְרָא זוטא, ויש נוהגין לקרות תהלים במקום האֲדָרָא. והטעם ללימוד אז, לפי שְׁפָחָג נידונין על המים, שכל חיי האדם תלויים במים, והיום הוא יום האחרון שְׁלִיחָג והכל הולך אחר החיתום. וגם תלמידי-חכמים ובני הישיבות, צריכים לקרוא אז כל ספר דברים כדלעיל, ולא יעסקו אז בלימוד גמרא ופוסקים, אלא אחרי-כן. ועל פי הקבלה הטעם לפי שהוא זמן גמר החיתום, כי בראש השנה נכתבים, וביום כיפור נחתמים חותם פנימי העיקרי, ובליל הושענא רבה נחתמים פעם שנית חותם חיצון. שהפתקים אשר נחתמו ביוהכ"פ, נמסרים עתה ביד השלוחים על ענשי פורענות בני-אדם, לפעול הדין והמשפט למי שנתחייב ולא חזר בתשובה בימים שמיוהכ"פ עד הושענא רבה. ולפיכך יש קצת מקומות שנוהגים להתפלל

ערבית דהושענא רבה, בהכנעה ונעימה של ר"ה ויום הכיפורים. ויש שמרבים אז (קצת) נרות בבית הכנסת כמו ביום הכפורים, וגם בשחרית {א}:

[ב] דין ברכות השחר וברכות התורה, הם כדלעיל סימן צ"ג סעיף ג' לעניין ליל שבועות {ב}. ומנהגינו שהתפילה ביום זה כמו בשאר ימי חוהמ"ע, דהיינו שאין מוסיפין לומר מזמורים ונשמת כל חי וכיו"ב כבשבת ויום טוב. ואחרי ההלל חוזרין ההושענות של כל הימים, ומקיפין ז' פעמים ומרבים תחינות כמו שכתוב בסידורים {ג}:

[ג] ביום זה יכולים אפילו לכתחילה לקרות ק"ש ולהתפלל שחרית תְּכַף שעלה עמוד השחר, מפני ריבוי ההושענות והתחינות שצריכים לאמרם אחרי ההלל, ומהגם שניעורים כל הלילה. וכן הוא מנהגינו פשוט. ואת הזמירות אומרים קודם עלות השחר, אבל אין מברכים אז על הציצית מאחר שזמנה משיכיר בין תכלת ללבן (כדלעיל סימן ח' סעיף י"ט). ויש מקומות שמקילין לקרות ק"ש ולהתפלל עוד קודם עלות השחר, אלא שבסיום התפילה קודם תְּכַטַּת ערבה מברכין על הציצית וחוזרין לקרות את שמע {ד} ויש להם על-מה שיסמוכו, אבל היא קולא יתירה, ואין לעשות כן אלא במקום שכבר נהגו. מאידך יש בזמנינו החושבים שהם מהדרים וממתינים מלהתפלל גם ביום זה עם הנץ החמה (עיין לעיל סימן ט"ז סעיף א'), אבל יצא שכרם בהפסדם, כי הנסיון הראה שרובם ככולם באים עלידייזה לידי מכשול, לפי שהם נרדמים או מתנמנמים בק"ש וברכותיה מפני רוב העייפות, ומתפללים וקוראים ההלל וכדומה במהירות רבה ובלא שום כוונה. ואין זו אלא עצת יצר הרע דוקא ביום זה שהוא יום חיתום הדין שצריך אדרבה להתפלל בהתעוררות גדולה ופחד ומורא, וקל וחומר שנוסף עוון שינה חוץ לסוכה {ה}:

[ד] מנהג נביאים שכל אחד יטול ביום זה ערבה מיוחדת מלבד הערבה שבלולב, לחבוט אותה. וכל הדברים הפוסלים בערבה שבלולב, פוסלים גם בערבה זו. אלא שאם נשרו אפילו רוב העלים, כשרה. ואפילו עָלָה אחד בלבד אחד, כשרה. ומכל מקום הידור מצוה הוא שיהיו בה עָלִים הרבה ובדים ארוכים. והמנהג לקחת ה' בדים, ויש נוהגין ג' בדים, ואוגדים אותם בפני עצמן בעלי לולב או ערבה {ו}:

[ה] בשעת ההלל יש לאחוז רק את הלולב והאתרוג, ולא את הערבה דְּתְּכַטָּה, אבל בהקפות נוהגין לאחוז את כולם {ז}. והמנהג פשוט לומר גם י"ג מדות {ח} (זולת קצת מהשאמי שאין אומרים אותם {ט}) ויש נוהגין אז לתקוע בשופר סימן תשר"ת כדי לעורר את הרחמים {י}:

[ו] בסיום התפילה אחרי עלינו לשבח, חובטין את הערבות בקרקע ג' או חמש פעמים, ודי בזה אפילו לא נחסרו העלים. ואומר תחילה, יהי רצון שיכבשו וכו'. ותוך כדי תְּכַטָּה

אומר, חביט חביט ולא בריך. ולאחר החבטה לא יזרקם על הקרקע משום ביזוי מצוה. וטוב להצניעם, ויש בזה סגולת שמירה {יא}:

[ז] אסור לאכול את האתרוג כל שבעת ימי הַחֶג, מאחר שהוקצה למצותו, ואפילו בהושע"ר אחר שקיים המצוה, ורק מליל שמיני עצרת ואילך מותר. ובחור"ל שעושיין שני ימים טובים, אסור עד ליל תשיעי {יב}. ואין מברכין עליו שהחיינו כשאוכלין אותו, לפי שהוא דר באילן משנה לשנה {יג}:

[ח] בארץ ישראל אין לשבת בסוכה בליל שמיני עצרת ויומו, אפילו בלא לברך, מפני שנראה כמוסיף (אבל לפני סוכות, ואף בערב סוכות, אין חשש בזה). ולא יסתור הסוכה ביום שביעי, אבל מזמן מנחה קטנה ומעלה מוציא את הכלים ממנה, ומכין את הבית לכבוד יום טוב. ואם אין לו מקום אחר לאכול בלא בסוכה, צריך לפְּחֹת מן הסכך ד' על ד' טפחים, לעשות היכר שיושב בה שלא לשם מצות סוכה. ובחוצה לארץ מצוה לאכול ולישן בסוכה בליל שמיני עצרת וכל היום, אלא שאין מברכין, מפני שאין הישיבה בה אלא מפני הספק. ובשמיני סמוך לחשיכה יכול לפנות את הכלים מן הסוכה לתוך הבית. אבל לא יסדרם ביום, משום דהוי כמכין מיום טוב לחבירו:

[והיום] התשיעי שְׁלִי־חֶג, שהוא גם כן שמיני עצרת, נקרא שמחת-תורה, לפי שמסיימין בו את התורה ושמחים בה. ובארץ ישראל עושיין שמחת-תורה ביום שמיני {יד}:

[ט] שמיני עצרת רגל בפני עצמו הוא, ולפיכך אומרים בו שהחיינו בקידוש, משא"כ בשביעי של־פסח {טו}. ונוהגים בחור"ל לאחר את תפילת ערבית עד שתחשך, כדי שלא יבואו לקדש מבעוד יום ואז יצטרך לברך על הסוכה, ואיך יזכיר בקידוש שמיני עצרת דהוי תרתי דסתרי {טז}. ואין צורך עתה שהגדול שבציבור (או חזן בית-הכנסת) יסדיר את התפילה, רק יודיע שהתפילה כמו ביום טוב ראשון זולת שאומרים את יום חג שמיני עצרת הזה זמן שמחתינו {יז} באהבה (כן הוא בנוסח בלדי, ובשאמי אומרים שמיני חג עצרת) וכו' {יח}. ומי שטעה ואמר את יום חג הסוכות הזה, אפשר שיצא ידי-חובתו ואינו צריך לחזור, ובפרט כשכבר סיים ברכת שים שלום {יט}:

[י] יש נוהגים לעשות שני חתני-תורה, אחד המסיים פרשת וזאת הברכה מן ולאשר אמר עד לעיני כל ישראל, ואחד המתחיל בראשית עד אשר ברא אלהים לעשות. הראשון מברך תחילה וסוף ומחזירין הספר ואומרים פיוט ומוציאין ספר שני, ומברך הקורא בראשית תחילה וסוף. והרוב נוהגים שחתן אחד קורא הסיום יחד עם ההתחלה בלא שום הפסק ובברכה אחת תחילה ואחת בסוף, על-ידי שמוציאין ביום זה שני ספרי התורה כאחד, או שקודם סיום וזאת הברכה מוציאין ספר שני לקריאת בראשית. וכשסיים פסוק ולכל היד החזקה וגו' לעיני כל ישראל, מתרגמו התורגמן, וכל הקהל שונים בקול-ים יחד את

הפסוק, ומתחילים מיד פסוק בראשית ברא וגו'. ובנתיים פונה הקורא לימינו שם פתחו כבר ספר בראשית, וכשסיימו הקהל לקרות הפסוק מתחיל הוא וקורא (ומתרגמו התורגמן, ומחליפים מקום הספרים), עד אשר ברא אלהים לעשות {כ}:

[יא] יש אומרים שראוי שחתך-תורה יהיה תלמיד חכם ולכל הפחות מחשובי הקהל, אבל המנהג שכל המרבה במחיר זוכה {כא}:

[יב] רבים נוהגים שכל ילדי בית-הכנסת, הקטנים וקטני-הקטנים, עולים לספר תורה אחד אחד, לקרות פסוקי ולאשר אמר וגו', או פסוקים אחרים מן הפרשה {כב}. [ויש מקומות שאינם נוהגים כן, והם מעלים כל קטני הקטנים בארבע שבתות הנזכרות לעיל סימן ס' סוף סעיף ג']:

[יג] אחר קריאת בראשית, מוציאים כל ספרי תורה שבהיכל, ואומרים פיוטים בשמחה רבה ומקיפים התיבה {כג}, ורבים נוהגים גם בליל שמח"ת לעשות כן {כד}:

[יד] בזמן ההקפות, מנהגינו שמכניסים בפעם הראשונה לבית-הכנסת בניהם הקטנים כבני שנה או שנתיים, ומעטרים אותם במלבושים נאים, ומתנדבים עבור אנשי בית-הכנסת פירות ומיני קליות ומתיקה וכיו"ב, ויש מתנדבים ג"כ מטפחת לספר תורה {כה}:

[טו] בסיום הפיוטים יש נוהגים לומר ברכה לרבים {כו}. ותרגום ההפטרה ביום זה, יש נוהגים שאומרים כל הילדים יחד {כז}:

[טז] מנהגינו שהכהנים נושאים כפיהם גם במוסף כמו תמיד, משום דלא שכיח שכרות אצלינו {כח}. אבל אם שתו רביעית יין, לא {כט}:

[יז] יום שמחת-תורה שחל להיות בשבת (בארץ ישראל), צריך להקפיד לעשות סעודת שחרית קודם חצות היום שאז הוא זמנה, כי מצות היום בשלוש סעודות, משא"כ כשחל בחול דליכא קפידא בזה, מאחר שאין נוהגין אז לאכול סעודה שלישית (כדלעיל סימן צ"ח סעיף ג'). לפיכך כשחל בשבת ישכימו להתפלל, כדי שיוכלו לומר כל הפיוטים והתפילות, ויספיקו לקדש ולסעוד קודם חצות היום {ל}:

[יח] יש נוהגין שחתני-התורה עושין משתה ושמחה בביתם לריעייהם לסיומה של תורה ולהתחלתה, דאיתא במדרש {לא}, על האמור בשלמה המלך, ויבוא ירושלם ויעמוד לפני ארון ברית י"י וגו' ויעש משתה לכל עבדיו {לב}, אמר רבי יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה {לג}:

סימן ק"כ - דיני התפילות בחנוכה וקריאת ס"ת

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ג'

[כה] כל שמונת ימי חנוכה, אומרים בתפילת שמונה־עשרה על הניסים, וכן בברכת המזון. ואם שכח ולא אמרו, אם נזכר קודם שאמר את השם בברכת הטוב שמך וכו' חוזר ומתחיל על הניסים. אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר את השם, גומר את הברכה ואינו חוזר {נד}. ולעניין ברכת המזון, עיין לעיל סימן ל"ב סעיף י"ח. ועיין עוד שם בסעיף ט' לעניין אמירת מגדול בוא"ו:

[כו] גומרין את ההלל בברכה לפניו ולאחריו, כל שמונת ימי חנוכה {נח}. ומנהג הבלדי לאמרו בקירוי, דהיינו שהש"צ אומר והן עונין הללויה וכו' כדלעיל סימן ע"ח סעיף ה'. ובשאמי אומרים אותו כל הקהל יחד {נט}:

[כז] אין נופלים על פניהם, כל שמונת ימי חנוכה. ואין החזן אומר אל ארך אפים בהוצאת ס"ת, אלא יהי י"י אלהינו עמנו וגו'. ואין אומרים למנצח יענך, ולא צו"ץ במנחת שבת {ס}. ואחרי מזמור שיר ליום השבת במנחה, לפי מנהג הבלדי צריכים לומר מזמור שיר חנוכה הבית וגו' {סא}:

[כח] פרק במה מדליקין, מנהגינו שאומרים אותו גם בערב־שבת דחנוכה, כדלעיל בהלכות שבת סימן נ"ח סעיף ד'. ובתיקון בשחרית, מוסיפין פסוק מזמור שיר חנוכה וגו' לפני ארוממך {סב}:

[כט] קורין בכל יום, תלתא גברי, בקרבנות הנשיאים שבפרשת נשוא. ביום הראשון, מתחיל הכהן מן ברכת כהנים עד לפני המשכן. והלוי קורא מויאמר י"י וגו' עד לחנוכה המזבח. והישראל קורא מן ויהי המקריב ביום הראשון וגו' עד בן עמינדב. ביום השני, קורא הכהן וביום השני עד מלאה קטורת. והלוי קורא פר אחד עד בן צוער. והישראל חוזר ושונה מן ביום השני עד סופו. וכן בכל יום {סג}. וביום השמיני, קורא הכהן ביום השמיני, והלוי ביום התשיעי, והישראל ביום העשירי עד סיום פרשת נשוא, וגם מתחיל בפרשת בהעלותך, עד כן עשה את המנורה. כן הוא המנהג {סד}. אבל יותר טוב שיקראו שלשתם בעניין היום, דהיינו שהכהן יקרא עד מלאה קטורת, והלוי עד בן פדהצור, והישראל יחזור מן ביום השמיני, וימשיך עד כן עשה את המנורה {סה}:

[ל] אחרי שיר של יום, אומרים מזמור שיר חנוכה הבית. ויש מהשאמי שנהגו לדלג שיר של יום, ואומרים רק מזמור שיר חנוכה הבית {סו}:

[לא] בשבת חנוכה מוציאין שני ספרי־תורה, בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע, ואומר קדיש, ומוציאין ס"ת שני ומחזירין הראשון [כפי הסדר המפורט לעיל בהלכות קריאת ספרי־תורה בשבת סימן ס' סעיף כ"ה], וקורא אחד בשל חנוכה יומו [ואינו אומר קדיש

לפי מנהג הבלדי, כדלעיל סימן ס' סעיף ט"ז], ומפטיר בנרות דזכריה, ותחילתה רני ושמחי. ואם יש עוד שבת אחת, מפטיר בה במלכים (א', ד') בנרות דשלמה, ותחילתה ויעש חירום {טו} :

[לב] חל ראש חודש טבת בחול, מוציאין שני ספרי תורה. בראשון קורין תלתא גברי בשל ראש חודש, ומוציאין ס"ת שני ומחזירין הראשון, וקורא הרביעי בספר תורה השני בשל חנוכה יומו. משום דראש חודש תדיר טפי, וקיימא לן תדיר ושאינו תדיר קודם, לכן מקדימין ראש חודש. ואינו אומר קדיש אלא אחר ספר שני, מפני שאז נשלמה חובת היום ארבעה גברי {סח}. ואם טעו והתחילו לקרות בשל חנוכה, ואפילו עדיין לא התחילו לקרות אלא שכבר בירך העולה, יש מחלוקת בין הפוסקים. והרב שתילי זתים {טט} פסק כדעת הט"ז וסייעתו, שאין צריכין להפסיק אלא העולה גומר קריאתו, ואחר כך קורין להנשארים בשל ראש חודש. ומהרי"ץ {ע} פסק כדעת האבודרהם והרמ"א וסייעתם, שצריך להפסיק ולקרות בשל ראש חודש. ולענין הברכה עיין לעיל סימן כ"ב סעיף כ"א :

[לג] אם קראו ראשונה בשל ראש חודש כראוי, אלא שטעו וקראו גם את הרביעי בשל ראש חודש, אפילו נזכרו מיד לאחר שבירך הקורא ברכה ראשונה, אם לא הוציאו עדיין ספר שני אין צריכין לקרות יותר. אבל אם הוציאו כבר ספר שני שיש כאן חשש משום פגמו של ספר תורה, שלא יאמרו פסול הוא, צריכין לקרות בו חמישי בשל חנוכה, ואחר החמישי יאמר חצי קדיש {עא} :

[לד] בזמן שמוציאין בשבת ס"ת שני לקרות בשל חנוכה, ומחזירין את הספר הראשון, מנהגינו לומר מזמור שיר חנוכת הבית, וכן בראש חודש טבת {עב} :

[לה] חל ראש חודש טבת בשבת, מוציאין שלשה ספרי תורה. בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע, ואומר קדיש. בשני, קורא אחד בשל ראש חודש ומתחיל וביום השבת, ואומר קדיש. ובשלישי קורא אחד בשל חנוכה יומו, ואינו אומר קדיש, ומפטיר רני ושמחי. כן הוא מנהג הבלדי, והכלל שאין אומרים קדיש אחר מפטיר לעולם. ובשמיני יש נוהגין לומר קדיש אחר כל ספר וספר, דהיינו גם אחרי הספר השלישי (עיין לעיל סימן ס' סעיף ט"ז). ואף על גב דתדיר קודם, זהו בקריאה שקורין שניהם. אבל בהפטרה שאין מפטירין אלא אחת, דוחין של ראש חודש וקורין של חנוכה משום פרסומי ניסא {עג}. בזמן הוצאת ספר שני, יש נוהגין לומר מזמור השמים מספרים, ויש נוהגין לומר מזמור שירו ליי"י שיר חדש (עיין לעיל סימן ס' סעיף כ"ה). ובזמן הוצאת ספר שלישי, מזמור שיר חנוכת הבית. ואין מנהגינו להוסיף תחילה וסוף של הפטרת שבת ור"ח, דהיינו השמים כסאי. וכן כשראש חודש ביום ראשון, אין מוסיפין תחילה וסוף הפטרת מחר חודש. ויש נוהגין להוסיפם, כדלעיל סימן ס' סעיף כ"ב :

[לו] יש שנהגו לקרות מגילת בני חשמונאי בשבת שלחנוכה אחרי ההפטרה או קודם המנחה, לפרסם הנס בישראל {עד} :

סימן קכ"א - הלכות סדר ארבע פרשיות, וסימנם שְׁזַפְּ"ה (שקלים, זכור, פרה, החודש)
שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ג'

[א] שבת שלפני ראש חודש אדר הסמוך לניסן {א}, היא שבת פרשת שקלים, ומוציאין שני ספרים, בראשון קורין שבעה בפרשת השבוע, ובשני קורא אחד בתחילת פרשת כי תשא, ומפטיר בן שבע שנים יהואש במלכו. ואם חל ראש חודש בשבת, אזי היא שבת שקלים, ומוציאין שלושה ספרי תורה, בראשון קורין שבעה בפרשת השבוע. ובשני קורא אחד בשל ראש חודש, ומתחיל וביום השבת. ובשלישי קורא אחד בפרשת שקלים, ומפטיר בן שבע שנים וגו' {ב}. [ואין נוהגים להוסיף תחילתה וסופה של־הפטרת שבת וראש חודש. וכן בשאר חדשים אם חל ר"ח למחרת, אין מוסיפין תחילתה וסופה של־הפטרת מחר חודש. ויש שנהגו להוסיף {ג}]. ואם טעו והתחילו לקרות בספר שני בפרשת שקלים, גומרים, והמפטיר קורא בשל ראש חודש, ומפטיר גם כן הפטרת שבת וראש חודש {ד} :

[ב] שבת שלפני פורים, היא פרשת זכור. ומוציאין שני ספרים, וקורין שבעה בראשון פרשת השבוע, ובשני קורא אחד זכור את אשר וגו' בסוף פרשת כי תצא. ומפטיר ותהי המלחמה חזקה על פלשתים {ה}. ובשבת זו, המנהג לקרוא תיקון פורים לר"י הלוי, אחרי ההפטרה לפני י"י הושיעה וגו', בנעימה דומה למגילת אסתר {ו}. והשבת שלפני ראש חודש ניסן, היא פרשת החודש. מוציאין ב' ספרים, הראשון בפרשת השבוע, והשני בפרשת בא, החדש הזה לכם ראש חדשים. ומפטיר רב לכם נשיאי ישראל {ה}. [ובפסוק והנשיא וגו' ובדרכם יצאו, כך הגירסא בספרי תימן, לא ובצאתם יצאו {ז}]. ואם חל ראש חודש בשבת, אז היא פרשת החודש, ודינו כמו ראש חודש אדר שחל בשבת. והשבת שלפני פרשת החודש, היא פרשת פרה. מוציאין ב' ספרים, בראשון פרשת השבוע, ובשני בתחילת פרשת חוקת, ומפטיר בית ישראל יושבים על אדמתם {ה}. [ובפסוק בהקדשי בכם לעיניהם, כך הגירסא בספרי תימן בה"א, לא לעיניכם בכ"ף {ז}]:

[ג] יש אומרים כי פרשת זכור (ופרשת פרה) חייבים לקרותם מדאורייתא, ואין קורין בהם קטן למפטיר, ובני הישובים שאין להם מניין, צריכין שיבואו למקום שיש מניין. ואם אי־אפשר להם, לכל הפחות יקראו אותן בנגינות הטעמים כראוי {ה}. והרבה פוסקים סוברים שאינן אלא מדרבנן כשאר קריאות התורה. וכן נראה דעת רבינו הרמב"ם. הלכך אין

להעמיד קטן לכתחילה, לחוש לדעת הפוסקים דלעיל הסוברים שקריאתה מדאורייתא. אבל אם עמד קטן, יש להזהיר לציבור שיאמרו עמו בלחש מלה במלה, שאין מצות זכירת עמלק תלויה בספר־תורה דוקא {ט}. גם לא נהגו להוציא לקריאת זכור, דוקא את הס"ת היותר מוגה ומהודר {י}:

[ד] נשים פטורות מלשמוע קריאת פרשת זכור {יא}, וכן הוא המנהג פשוט שאינן באות לביתה־הכנסת. ואם רוצה להחמיר על עצמה, תקרא בביתה מתוך החומש {יב}:

[ה] סדר הוצאתם של־שני ספרי תורה או שלושה, והמזמורים שאומרים אז, ביארנו בס"ד לעיל הלכות קריאת התורה בשבת סימן ס' סעיף כ"ה. ולעניין הקדישים שבין ספר לספר, מתי אומרים, מבואר גם־כן שם בסעיף ט"ז:

סימן קכ"ב - הלכות תענית אסתר ומקרא מגילה

שלחן ערוך המקוצר - אורח חיים חלק ג'

[א] משנכנס אדר, מרבים בַּשְּׂמֵחָה. וישראל שיש לו דין ודברים עם גוי, ידון עמו בחודש זה שמזלו חזק {א}. וביום ז' באדר שהוא יום פטירת משה רבינו ע"ה, אין מנהג אצלינו להתענות, וגם אין עושים אז שום לימוד מיוחד {ב}:

[ב] בימי מרדכי ואסתר נקהלו היהודים בשלשה עשר לחודש אדר לעמוד על נפשם ולהינקם מאויביהם, והיו צריכין לבקש רחמים מאת ה' יתברך שיעזרם. ומצינו שכאשר היו ישראל במלחמה, התענו שיעזרם ה', וגם משה רבינו עליו השלום ביום שנלחם עם עמלק התענה, ואם כן מסתמא גם אז בימי מרדכי ואסתר התענו ביום י"ג באדר. ולכן קיבלו עליהם כל ישראל יום זה לתענית ציבור ונקרא תענית אסתר, כדי לזכור שהבורא יתברך רואה ושומע תפילת כל איש בעת צרתו, כאשר יתענה וישוב אל ה' בכל לבבו כמו שעשה לאבותינו בימים ההם {ג}. ומכל מקום אין תענית זו חובה כל כך כמו ארבע תעניות שכתובים במקרא, ולכן יש להקל בה לא רק למעוברים ומניקות, ולחולה שאין בו סכנה, וכן ליולדת שאינה מניקה כל שלושים יום (ואינם צריכים לפרוע התענית ביום אחר), כדלעיל סימן ק"ב סעיף ז', אלא אפילו רק כואבי עינים אם הם מצטערים הרבה לא יתענו, אלא שהם צריכים לפרוע את התענית ביום אחר. וגם חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה שלהם, אינם צריכים להתענות, וא"צ גם לפרוע. אבל שאר הבריאים, לא יפרשו מן הצבור. ואפילו מי שהולך בדרך וקשה עליו התענית, מכל מקום צריך להתענות {ד}:

[ג] סדר התפילות בתענית אסתר, מובא כבר בסידורים. ובמנחה, אין אומרים נפילת פנים, מפני שהוא ערב פורים {ה}, ולכן גם בהוצאת ס"ת אין לומר אל ארך אפים, אלא יהי י"י אלהינו עמנו וגו' {ו} :

[ד] אם חל פורים ביום ראשון, מקדימים להתענות ביום חמישי. ואם יש אז ברית מילה, יעשו את הסעודה בלילה. אבל בעלי הברית דהיינו הסנדק והמוהל ואבי הבן, מותרין לאכול ביום (דוקא באופן זה שאינו בזמנו אלא מוקדם), ואין צריכין להתענות ביום ששי. אבל אדם אחר ששכח ואכל ביום חמישי, יתענה ביום ששי {ז} :

[ה] לכבוד יום פורים ומצות קריאת המגילה, צריך ללבוש בגדים חשובים או בגדי שבת מבערב. ואם מתפללים מנחה סמוך לערבית, ילבשם לפני מנחה {ח}. אחרי מנחה אומרים מזמור תפילה לעני וגו' ואם יש עוד פנאי אומרים מזמור למנצח על אילת השחר וגו' {ט} ומתפללים ערבית. ואחרי שמסיימים עלינו לשבח קורין את המגילה, כך הוא מנהג הבלדי. ובשאמי נוהגים לומר אחר י"ח של ערבית חצי קדיש, ואז קוראים את המגילה ואומ' ואתה קדוש וגו' ואח"כ קדיש תתקבל וכו' כמובא בסידורים {י} :

[ו] כשחל פורים במוצאי שבת, יש מצריכים לברך בורא מאורי האש קודם קריאת המגילה, כדי שלא ייהנה מן האור בלא ברכה. ואין מנהגינו כן. אלא מסדרין אותה אחר כך על הכוס עם שאר ברכות כבשאר מוצאי שבתות {יא}. ולעניין טלטול המגילה, עיין לקמן סעיף כ"ה :

[ז] מה שנוהגין בשאר קהילות ליתן לעניים קודם פורים "זכר למחצית השקל", לא נהגו בתימן, כי חיוב זה אינו אלא בזמן בית המקדש {יב}. ומכל מקום בזמנינו טוב לעשות כן לחיזוק הישיבות ושאר מוסדות התורה הזקוקים לעזרה, כי הם חיינו ואורך ימינו {יג} :

[ח] בפורים, ערבית שחרית ומנחה, ובברכת המזון, אומרים על הנסים {יד}. ואם שכח, דינו כמו בחנוכה כדלעיל סימן ק"כ סעיף כ"ה :

[ט] גם הנשים חייבות במקרא מגילה, שאף הן היו באותו הנס {טו}, ולכן צריכות הן ללכת לעזרת נשים שבבית הכנסת. ואם אינן הולכות, או שבעזרה אי אפשר לשמוע היטב מבלי לאבד אפילו תיבה אחת, צריך לקרות לפניהן בבית בברכות תחילה וסוף, וצריך להזהירן שלא יפסיקו בדיבור ושלא יסיחו דעתן כלל. [ונוסח הברכה להן, הוא "על מקרא מגילה" כמו האנשים, כדלקמן סעיף כ"ד. וברכה אחרונה, אומר גם כשהיא אשה יחידית, לפי המבואר לקמן סעיף י"א, וכן המנהג {טז}]. ואם אינן נזהרות, יקרא בלא הברכות {יז}. וגם את הקטנים והקטנות חייבים לחנך שישמעו קריאת המגילה. ומכל מקום לא יביאו לבית הכנסת קטנים ביותר שמבלבלים דעת השומעים {יח} :

[י] בליל פורים אסור לקרות המגילה קודם צאת הכוכבים, גם למי שמצטער הרבה מחמת התענית. אעפ"י שיש מתירים לקרותה קצת מבעוד יום כדי להקל על החולים והמעוברים שמתענים, מנהגינו להחמיר עד שיהיה לילה ממש {יט}. אך יכולים הם לטעום קצת קודם המגילה, כגון קפה ושאר משקין עד שיעור כביצה או פת כביצה, כדי להתחזק מעט מחולשת התענית {כ}:

[יא] מצוה מן המובחר לשמוע קריאת המגילה בבית־הכנסת במקום שיש ריבוי אנשים, משום דבְּרֵעֵם הַדְרַת מֶלֶךְ {כא}. ולכל הפחות ישתדל לשמוע אותה במניין עשרה, ואם אי אפשר לקרותה במניין, יקרא אותה כל יחיד לעצמו מתוך מגילה כשרה עם הברכות שלפניה {כב} ואפילו הברכה שלאחריה {כג}. ואם אחד יודע לקרותה והשאר אינם יודעים, יקרא זה שהוא יודע והם ישמעו ויוצאים ידי חובתם אף על פי שאינם עשרה {כד}:

[יב] כל הקהל יושבים בשעת קריאת המגילה, ובכלל זה בזמן הברכות, ורק הש"צ עומד מפני כבוד הציבור {כה}. ואין מנהגינו להעמיד שני אנשים אחד מימינו ואחד משמאלו, רק הוא לבדו עומד {כו}. וקודם הברכות מנהגינו שהוא קורא פסוקים שתחילתם קָסָדְ—י י"י אזכיר וגו' שתיקנום חכמי תימן הראשונים, לזכרון הנסים שעשה עמנו המקום ברוך־הוא מאז ומעולם, וגם בזמן הזה וכן לעתיד לבא {כז}. ומברך שלוש ברכות, על מקרא מגילה, שעשה נסים, ושהחיינו. וביום, מנהגינו שלא לחזור ולברך שהחיינו {כח}. ומתחיל לקרות, וכל דף ודף שקרא, אינו גוללו כספר־תורה, אלא פושטו כאגרת ומניחו לירד לצד הקרקע להראות הנס, כך הוא מנהגינו (ולא כהנוהגין לפשטה כולה קודם הקריאה ולכפלה דף על דף) {כט}. והשומעים אינם צריכים לפשטה, וכן הוא המנהג שאינם פושטים {ל}. ולא נהגו כלל לעשות מטפחת למגילה כמו ספר־תורה, אלא אוחזין (הַגָּוִיל או הַקְּלָף) בידיים {לא}:

[יג] מנהגינו לקרות המגילה בנעימה עריבה ומהירה {לב} בדקדוק אותיותיה נקודותיה וטעמיה. ובין פסוק לפסוק אין נושמים {לג}, ואפילו בין פרשה לפרשה, אלא מנעים בטעם שלפני סוף הפסוק, ומסמיך אותו לפסוק שאחריו. וכל זה גם בפסוקי חסדי וגו' שנוהגים לומר מקודם הברכות. ופסוקי הגאולה שקורין הקהל יחד בקול רם (עיין לקמן סוף סעיף כ"ג), אומרים אותן בנעימה יתירה ובמיתון, הן הקהל והן הש"צ {לד}. ואלו הן, איש יהודי וגו' ויתלו את המן וגו' ליהודים היתה אורה ושמחה וגו' כי מרדכי היהודי וגו'. ורבים נוהגים גם פסוק ומרדכי יצא וגו', ויש נוהגים גם פסוק כי גדול מרדכי וגו' {לה}:

[יד] לאחר קריאתה, גוללה כולה ומניחה לפניו, ואח"כ מברך ברכת האל הרב את ריבנו וכו', ויש אומרים שיכול לגלול אחר הברכה. ויש נוהגים שהש"צ נותנה לאַחַר לגללה בעוד שהוא מברך {לו}. (אם אָבֵל בתוך שנים־עשר חודש על אביו או אמו קורא את

המגילה, יש אומרים שיברך אַחַר את הברכות משום ברכת שהחיינו. ורבים חולקים וסוברים שרשאי הוא לברך בעצמו גם ברכת שהחיינו, וכן עיקר {לז}:

[טו] יש מקומות נוהגין שהקהל עונים אמן על כל פרט ופרט מברכה אחרונה, דהיינו האל הרב את ריבנו (אמן) והדן את דיננו (אמן) וכו' {לה}:

[טז] אחר ברכה אחרונה, אומר ארור המן, והקהל עונים ברוך מרדכי. על זו הדרך ג' פעמים. אח"כ אומר ברוך מרדכי, והם עונים ארור המן על זו הדרך ג"פ. וכן ארורה זרש, ברוכה אסתר. ארורים אויבים, ברוכים ישראל. ומסיים וגם חרבונה זכור לטוב {טל}. ואמירת ארור המן, בחטיפה ובקצרה. וברוך מרדכי, בנעימה ובאריכות. וכן כולם {מ}. ולפי מנהג הבלדי אומרים אח"כ שיר המעלות לדוד, לולי י"י שהיה לנו וגו' ר' חנניא בן עקשיא, וקדיש דרבנן {מא}:

[יז] יש אומרים שבברכת שהחיינו, יכוונו גם על מצוות משלוח מנות ומתנות לאביונים וסעודת פורים. וכן שליח ציבור צריך לכוון להוציא את הצבור גם על מצוות אלו {מב}:

[יח] הקורא את המגילה, צריך לכוון להוציא את כל השומעים. וגם השומע צריך לכוון לצאת ולשמע כל תיבה ותיבה. שאפילו אם רק תיבה אחת לא שמע, אינו יוצא. ומכל מקום ראוי ונכון שיקנה כל אחד מגילה כשרה והדורה, מהונו ומכספו. וצריכים הקהל לשתוק ולכוון דעתם לקריאת הש"צ. ואסור להם לקרות עמו מתוך ספר (כגון המגילות הנדפסות בחומשים) או מגילה, לפי שאין מגילותיהם כשרות כמגילת הש"צ (ועיין עוד לקמן סעיף כ"ג). רק תיבה אחת או יותר שלא שמע ממנו, יקרא מיד מתוך המגילה או הספר שלפניו אעפ"י שהם פסולים {מג}. (אם עדיין לא בירכו על הלבנה ונראתה בשעת קריאת המגילה, עיין לעיל סימן ע"ט סעיף י')

[יט] צריך הקורא לומר את עשרת בני המן וגם תיבת עשרת, הכל בנשימה אחת, להודיע שכולם נהרגו ונתלו כאחד, ונוהגין לכתחילה לומר מן חמש מאות איש ואת פרשנדתא וגו' הכל בנשימה אחת. ובדיעבד אפילו הפסיק ונשם בין עשרת בני המן, יצא. (ואין אצלינו המנהג שנהגו באיזה קהילות שכל הקהל אומרים עשרת בני המן, אלא הקורא אומרם לבדו {מד}). הוי"ו של ויזתא, מאריך בקריאתה. וראוי שיגביה הקול באמירת בלילה ההוא נדדה וגו', כי שם מתחיל עיקר הנס. ולנענע את המגילה באמירת האגרת הזאת {מה}:

[כ] מנהג הראשונים בקהילותינו היה לכתוב עשרת בני המן בחלק העליון שלדף, ותחתיו כותבים שיטות אחרות {מו}. ובדורות האחרונים פשט המנהג לכתוב עשרת בני המן בדף בפני עצמו ובאותיות גדולות. כמורכך מנהג הראשונים היה לסיים כל דף בסוף פסוק, כמו שהוא בספרייתורה דידן. ובדורות האחרונים רבים נהגו לפתוח כל דף בתיבת המלך {מז}:

[כא] מקובל אצלינו מימיקדם, לכתוב בסימן ח' פסוק י"א להשמיד ולהרג בוא"ו בתחילת התיבה, ובסימן ט' פסוק ב' ואיש לא עמד לפנייהם בלמ"ד, לא בפניהם בבי"ת. וכן הוא העיקר והנכון, והגירסאות האחרות מוטעות, ולכן אין צריכין לחזור ולקרות ב' פעמים כשתי הגירסאות, כמו שהנהיגו מקרוב בשאר קהילות ישראל. מלבד זה יש עוד שינויים במסורת הספרים שלנו, ואלו הן. בסימן א' פסוק ט' גם ושתי, אין ריוח פרשה, אלא לפני הפסוק שאחריו ביום השביעי. בסימן ו' פסוק ט' והלבישו, מלא יו"ד. ותוסף אסתר (ח', ג'), אין ריוח פרשה. אַרְדִּי (ט', ט'), חסר יו"ד אחר הרי"ש. ומשלח, חסר וא"ו אחר הלמ"ד, בסימן ט' פסוק י"ט ובפסוק כ"ב. לקים ביו"ד אחת, שם בפסוק כ"א ובפסוק ל"א {מח} :

[כב] כל פרשיות מגילת אסתר הן סתומות, ואין אפילו אחת פתוחה {מט}. וצריך לזהר לעשות עמוד של-עץ ולתפרו בסוף המגילה. ובדיעבד אין זה מעכב {נ}. ומנהגינו דרך-כלל שאין עושין תגין במגילה {נא} :

[כג] מי שיש לפניו מגילה פסולה או חומש, לא יקרא עם השליח ציבור, כי אם הוא קורא אינו יכול לכוון לשמוע מן השליח ציבור. ואפילו אם הוא יכוין, שמא ישמע אחר מה שהוא קורא ולא יכוין לקריאת השליח ציבור (ועיין עוד לעיל סעיף י"ח). וכן לא יסייע שום אדם בעל פה לשליח ציבור. ולכן אותם פסוקי גאולה שאומרים הקהל בקול רם (כדלעיל סעיף י"ג), צריך השליח ציבור לחזור ולקרותם מתוך המגילה הכשרה {נב}. ויש נוהגים שהש"צ אומרם תחילה ואח"כ הקהל {נג} :

[כד] מי שכבר יצא בקריאת המגילה וקורא להוציא אחר, אם זה שהוא צריך לצאת יודע בעצמו לברך את הברכות, עדיף שיברך הוא בעצמו. ונוסח הברכה הוא "על מקרא מגילה", גם כשקורא לנשים או אם קוראות (או על כל פנים מברכות) הן לעצמן, ולא כדעת האומרים שבאופן זה הנוסח הוא "לשמוע מגילה" {נד} :

[כה] בשבת (שאינו פורים) מותר לטלטל את המגילה, שהרי אפשר לקרות בה. ומכל מקום אם חל פורים ביום ראשון, אין להביא בשבת את המגילה לבית-הכנסת, אפילו בעיר שהיא מתוקנת בעירובין, משום דהוי מכין משבת לחול. ולכן יש לאתר אז את התפילה, ועלידייזה יוכלו להביאה לביהכ"נ אחר שיאמרו ברוך המבדיל בין קדש לחול. וְכִשְׁאִי אֶפְשֵׁר, יביאוה מבעוד יום ויקראו בה מעט {נה} :

[כו] ציבור שאין להם מי שיודע לקרוא את המגילה עם הטעמים כראוי, יכול לקרות גם בלא טעמים, רק שיקרא את התיבות כראוי שלא ישתנה העניין, שאם קרא במקום ומרדכי יושב, ישב, או במקום והמן נפל, נפל, ויכתב ויכתב, וכדומה, יש אומרים שאפילו בדיעבד לא יצא {נו} . ויכולין לצורך זה לעשות במגילה נקודות וטעמים שיקרא כהוגן, כיון שהוא

שעת הדוחק, והכי עדיף טפי ממה שיקרא אחר מתוך החומש בלחש, דכיון שזה הקורא מתוך החומש אפילו הוא קורא בלחש אינו יכול לכוון דעתו שישמע מהשליח ציבור, ונמצא שקרא רק מתוך החומש ואינו יוצא. ואם אירע כך, צריך לחזור ולשמעה מתוך מגילה כשרה {נז} :

[כז] אם אין להם מגילה כשרה כדינה, מכל מקום אם היא כתובה על גויל או קלף כהלכתה רק שחסרות איזה תיבות באמצעה, כיון שלא חסר בה עניין אחד שלם יכולין לקרות מתוכה עם הברכות, והטעות יקרא הקורא על-פה, או יאמר אחר לפניו בלחש מתוך החומש. אבל אם אין להם מגילה כלל או שחסר בה עניין אחד שלם, או שחסר בה בתחילה או בסוף, קורין מתוך החומש כל אחד בפני עצמו ואין מברכין. ויחיד שאין לו רק מגילה פסולה, קורא בה בלא ברכות {נח} :

[כח] מנהגינו כדעת הפוסקים {נט} הסוברים שכל דברי אבילות נוהגים בפורים, כגון איסור רחיצה, וחליצת מנעלים, וישיבה על-גבי קרקע, ועטיפת הראש. וכן אומרים לאבלים נוסח הניחום כבשאר הימים. ואסור להם לצאת מפתח ביתם. אלא מקצת הקהל באים להתפלל אצלם, ולא רק בערבית אלא גם בשחרית, וקוראים שם את המגילה {ס}. וצריכים הם לילך אחר כך לבית-הכנסת להוציא ספר-תורה ולקרות בו תלתא גוברי פרשת ויבא עמלק {סא} :

[כט] מי שמת לו מת בתענית אסתר, ובלילה הוא אונן קודם הקבורה, ישמע קריאת המגילה מאחר, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין, כי בלילה אין חיוב במשתה (עיי' לקמן סימן קכ"ג סעיף ה'). וביום לאחר היציאה מבית-הכנסת קוברין את המת, ואחר כך יתפלל ויקרא את המגילה או ישמע מאחר. ואם שמע קריאת המגילה קודם הקבורה, יצא. ומכל מקום נכון שיחזור ויקרא בלא ברכות. ותפילין לא יניח אפילו אחר הקבורה, כיון שהוא יום ראשון באבלו. אונן בפורים, ביום מותר בבשר וביין, אפילו למנהגינו שאבילות נוהג כדלעיל סעיף כ"ח {סב} :

[ל] בשחרית פורים, משכימין לבית-הכנסת כרגיל. לאחר שמונה עשרה אומר חצי קדיש, וקורין בתורה בפרשת ויבא עמלק תלתא גוברי, ובשאמי נוהגין שכופל השלישי פסוק ויאמר כי יד וגו' כדי להשלים עשרה פסוקים {סג}. ובבלדי אין נוהגים כן, לפי שעמלק גרם להיות השם והכסא חסרים, כך פרשתו חסירה {סד}. ואומר אחר-כך חצי קדיש. ומחזיר ס"ת ומשלימין התפילה, ואחר שיר של יום אומרים (בבלדי) שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך. ואחרי עלינו לשבח, קורין את המגילה כפי הסדר שבלילה. ובשאמי קורין את המגילה לפני ובא לציון בעוד הס"ת על התיבה {סה}. ואומרים (בשאמי) אחר שיר של יום, מזמור למנצח על אילת השחר. ויש מהשאמי שמדלגין שיר של יום {סו} :

[לא] אין לחלוץ את התפילין עד לאחר קריאת המגילה, משום דכתיב בה ויקר {טו}, ודרשינן אלו תפילין {סח}. ולכן טוב לנשק אז את התפילין {טו}. וכן יש נוהגין גם בערבית ליל פורים שלא לחלוץ את התפילין, שהניחו במנחה של תענית אסתר, עד אחרי המגילה, מטעם זה {ע}:

[לב] כשיש מילה, יש אומרים שְׂיִמּוּל קודם קריאת המגילה משום דכתיב וששון זו מילה {עא}. אבל מנהגינו לימול אחר שיוצאין מבית הכנסת, כיון שמלים בבית {עב}:

סימן קס"ה - הַלְכוֹת כתיבת ספר־תורה

שלחן ערוך המקוצר - יורה דעה חלק ב'

[כ] אם שינה בצורת הפרשיות, או הוסיף אפילו אות אחת או חיסר אות אחת, או הרחיק או הקריב בין אות לאות עד שנראית התיבה כשתי תיבות או שתי תיבות נראות כתיבה אחת, הרי זה הספר פסול {ע} ואין בו קדושת ספר תורה, אלא כחומֶשׁ מן החומֶשׁין {עא}. והכל לפי המסורת המקובלת איש מפי איש עד למשה מסיני מפי הגבורה. ולפי רוב השנים ותוקף הגלות, נשתבשו הספרים ונחלקו הסופרים בתפוצות ישראל בכמה וכמה פרטים. וארבעה עשר הבדלים ישנם בין ספרי תורה שלנו, לבין הנמצא בספרי שאר קהילות בזמנינו, ואלו הם. א' גדול עוני מְנַשֵּׂא {עב}, חסר וי"ו אחר השי"ן. ב' נבקעו כל מעינות {עג}, חסר וי"ו אחר הנו"ן. ג' וַיְהִי כֹל יְמֵי נֹחַ {עד}, נוסף וי"ו אחר היו"ד, לא וַיְהִי. ד' ה' ו', פוטיפרע {עה}, תיבה אחת, לא פוטי פרע. ז' מקשה תַעֲשֶׂה הַמְנוּרָה {עו}, חסר יו"ד אחר התי"ו. ח' אל עבר האפד {עז}, חסר וי"ו אחר הפ"א. ט' וידבר וגו' כל חלב {עח}, פרשה פתוחה, וידבר וגו' המקריב {עט}, אין פרשה כלל, לא בהיפך. י' אשר נקבו בשמת {פ}, חסר וי"ו אחר המי"ם. י"א ובראשי חדשיכם {פא}, מלא יו"ד אחר השי"ן. י"ב וישלח מלאכים אל בלעם בן בער {פב}, חסר וי"ו אחר הע'. י"ג פצוע דָּבָא {פג}, באל"ף, לא דכה בה"א. י"ד הלידוד תגמלו זאת {פג*}, תיבה אחת, לא ה לידוד שתי תיבות. ולכל השינויים הללו, ישנם ראיות רבות והוכחות עצומות מספרי רבותינו ובעלי המסורת {פד}, וְהָמָּה לַעֲיֹכּוּבָא לְדִידָן. וספר־תורה שנמצא בו אפילו שינוי אחד מהם, פוסלים אותו, ומוציאים ספר־תורה אחר {פה}:

[כא] מלבד ההבדלים הנזכרים בסעיף הקודם, נמצאים עוד עשרה שינויים בכמה פרטים, אלא שהם אינם לעיכובא כפי ההלכה, ואלו הם. א' צורת שתי שיטות אחרונות בשירת הים, שונות הן בפיוזורם. ב' שירת האזינו נכתבת בששים ושבע שיטין, לא בשבעים {פו}.

ג' הוי"ו אינה קטיעא, בפסוק את בריתי שלום {פ}. ובאותיות הגדולות והקטנות, נמצאים השינויים דלקמן. ד' זה ספר {פח}, הסמ"ך רבתי. ה' נצר חסד {פט}, הנו"ן אינה רבתי. ו' על מוקדה {צ}, המי"ם אינה זעירא. ז' פינחס בן אלעזר {צא}, היו"ד אינה זעירא. ח' כימי השמים על הארץ {צב}, הצאד"י רבתי. ט' קן צפור {צג}, הקו"ף רבתי. י' אשריך ישראל {צד}, האל"ף רבתי {צה}:

[כב] ישנה עוד מסורת מקובלת בידינו איש מפי איש לאותיות מסוימות בתורה שהן צריכות להיכתב בשינוי מן הרגיל, והם הנקראות פּאִי"ן לְפּוּפּוֹת ואותיות עקומות וכדומה, כמו שכתבו הפוסקים {צו}. והן במקומות רבים, כגון וארובות השמים נפתחו {צז}, הפ"א לפופה כזה (כל ציורי האותיות מופיעות בספר שלחן ערוך המקוצר עיי"ש). וכן קפאו תהומות {צח}, איפת צדק {צט}, וילך שפי {ק}, על גוזליו ירחף {קא} כזה. וחיתי"ן עקומות כזה או כזה {קב}, כגון וצמח האדמה {קג}, וכי יגח {קד}, וישחטם במדבר {קה}, וחרה אף י"י {קו}. ובמקום אחד בלבד יש אל"ף עקום, והוא לא כי ערות הארץ {קז}. וכן למ"ד עקום לאחוריו במקום אחד בלבד, והוא לנכרי תשיך {קח}. והאותיות הללו נזכרות ונעשות בכל ספרי תימן וגדולי רבניה דור אחר דור (ובמקצתם יש עוד ווי"ן, וכפי"ן פשוטות, ופאי"ן, עקומות כזה. ולמדי"ן עקומות לפניהן כזה). זולתי מקרוב הפסיקו הרבה סופרים לכתבן מטעמים שאינם מספיקים, אבל הנכון והעיקר לכתבן למצוה מן המובחר. ולכולן יש טעמים ורמזים וסודות נפלאים {קט}:

[כג] מניין הדפים בכל ספרי תורה שלנו הם מאתיים עשרים וששה, ומניין השיטין שבכל דף הן חמשים ואחת, יען כי המה הועתקו ממש מספרתורה שכתב רבינו הרמב"ם לעצמו {קי}.

ויש שצמצמו אותם לחמשים שיטין {קיא}. כל דף מסתיים בסוף פסוק {קיב}, חוץ מהדפים שלשירת הים ושירת האזינו {קיג}. ארבע שיטין שצריך להשאיר חלק (דהיינו מקום פנוי בלא כתיבה) בין חומש לחומש {קיז}, הן תמיד בסוף הדף, באופן שכל חומש מתחיל מראש הדף {קטו}. פסוק וישחט ויקח משה וגו' {קטז} הוא בראש הדף, ושם הוא חצי התורה בדפים. וכן פסוק יולך י"י אותך ואת מלכך וגו' {קיז} הוא בראש הדף, כמו שהיה בספר תורה שכתב משה רבינו ע"ה שנמצא בזמן יאשיהו המלך {קיח}:

[כד] ספרתורה חדש, אין לקרות בו עד שיוגה היטב מתחילתו ועד סופו מכל פיסול ושגיאה {קיט}. ונוהגים ששני אנשים מומחים מגיחים אותו שתי פעמים, אחד מסתכל בחומש מוגה וכדומה, והשני קורא לפניו מתוך ספר התורה. וקורא התיבות כפי הכתיבה לא כפי הקריאה {קכ}, כדי להבחין בחסרות ויתירות {קכא}. ומלבד זה נוהגים בהרבה מקומות לקרות בו מדי שבת בשבתו עד מלאת לו שנה תמימה, כדי שיבדק אגב הקריאה

ע"י הקורא והחזן. שאם לא כן, עלול שיעברו עשרות שנים עד שתימצא הטעות, מפני שלא נזדמן להם לקרות אותה פרשה בספר הזה {קכב} :

[כה] המנהג להכניס ספר־תורה חדש לבית־הכנסת, ביום שבת־קודש דוקא {קכג} בגמר תפילת שחרית. ומכניסים אותו תחילה להיכל קדשו, ואח"כ מוציאים אותו לקרות בו {קכד}. ולכבוד המצוה, יש מקומות נוהגים לעשות סעודה בערב שבת זו לפני הצהרים, שמזמין אליה בעל הספר את כל קרוביו ומיודעיו {קכה}. ובליל שבת באים הקרואים ומקבילים שבת ומתפללים ערבית בביתו, וכן שחרית שבת. בזמן הסעודה והתפילות, נמצא הספר אִתָּם, מונח על־גבי דבר גבוה, בְּצַד אותו החדר. סיימו תפילת שחרית, נושא בעל הספר אותו על זרועו {קכו} להוליכו משם לבית־הכנסת, וכל הקרואים מלווים אותו מֵעַת יציאתו. ואומרים שירות ותושבחות מן העניין, כגון פיוטי שמחת־תורה, וזה דוקא אם הרחובות נקיים מטינוף {קכז}. הגיעו סמוך לחצר בית־הכנסת, יוצאים לקראתם הקהל שהתפללו בבית־הכנסת (שהמתינו להם בסוף שחרית) עם כל ספרי התורה שבהיכל בזרועותיהם להקביל את הספר החדש. [ויש מקומות שלא נהגו כן, אלא כולם מתפללים בבית־הכנסת הן ערבית והן שחרית, אלא שבסוף תפילת שחרית יוצא בעל הספר וכעשרה אנשים עמו לביתו להביא הספר, ושאר הקהל יוצאים לקראתם עם הספרים שבהיכל]. וכשהם נפגשים, אומרים בשמחה רבה פיוט מיוחד לזה, אהוב נגלה על הר סיני ונתן תורה לישראל וכו' ברוך נגלה וכו' גבור נגלה וכו', כְּתַב כְּתוּבָתָהּ מִיכָאֵל וכו' {קכח}. [ויש נוהגים להקיף אז בספרי תורה שבידיהם את הספר החדש פעם אחת שם בחצר]. ונכנסים אח"כ לבית־הכנסת בעודם ממשיכים באמירת הפיוט עד אות תי"ו. ואומרים והללויה זמרי למלכך וכו' תוך כדי החזרת הספרים למקומם בהיכל, וכן מניח בהיכל את הספר החדש כנזכר לעיל. ואז פותח החזן אתה הראת וגו' ומוציא הספר החדש. ואחר שמניחו על התיבה, אומרים פיוט אצולה לפנים {קכט}. ויש נוהגים להעלות כל האורחים שבאו לכבוד הספר תורה בזה אחר זה {קל}. ולא נהגו שיברך בעל הספר שהחיינו {קלא} :

[כז] חייב אדם לנהוג כבוד גדול וקדושה מרובה בספר־תורה, כי אין דבר קדוש יותר ממנו. ומצוה לייחד לו מקום, ולכבד את המקום ההוא ולהדרו ביותר. ולא ירוק כנגד הספר־תורה, וכן לא יגלה את ערותו או יפשוט את רגלו כנגדו, וכדומה {קלב}. ולא יאחזנו בלא מטפחת {קלג}. וישב לפניו בכובד ראש באימה ופחד. והרואה את הנושא ספר־תורה, צריך לעמוד מפניו, עד שיכניס את הספר למקומו, או עד שאינו רואה עוד {קלד}. ואמרו חכמינו ז"ל {קלה} כל המחלל את התורה, גופו מחולל על הבריות. וכל המכבד את התורה, גופו מכובד על הבריות :